

T.C.
MUNZUR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**MEVSİMLİK GÖÇTEN YERLEŞİK HAYATA: MANİSA
TURGUTLU'DA KADIN TARIM İŞÇİLERİ**

Beritan AKDAĞ

YÜKSEK LİSANS TEZİ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

DANIŞMAN

Dr. Öğr. Üyesi Demet Gülçiçek

TUNCELİ – 2024

T.C.
MUNZUR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**MEVSİMLİK GÖÇTEN YERLEŞİK HAYATA: MANİSA
TURGUTLU'DA KADIN TARIM İŞÇİLERİ**

Beritan AKDAĞ
(21001406)

YÜKSEK LİSANS TEZİ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

DANIŞMAN
Dr. Öğr. Üyesi Demet Gülçiçek

TUNCELİ – 2024

T.C.
MUNZUR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

MEVSİMLİK GÖÇTEN YERLEŞİK HAYATA: MANİSA
TURGUTLU'DA KADIN TARIM İŞÇİLERİ

Beritan AKDAĞ
YÜKSEK LİSANS TEZİ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

Bu tez 03/06/2024 tarihinde aşağıdaki jüri üyeleri tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir.

İmza	İmza	İmza
Doç. Dr. Olcay Tire (Munzur Üniversitesi)	Dr. Öğr. Üyesi Emine Erdoğan (Giresun Üniversitesi)	Dr. Öğr. Üyesi Demet Gülçiçek (Munzur Üniversitesi)
BAŞKAN	ÜYE	DANIŞMAN

Bu tez, Enstitümüz Sosyoloji Anabilim Dalı'nda hazırlanmıştır.

Prof. Dr. Altuğ Kazar
Enstitü Müdürü

NOT: Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı “Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu”ndaki hükümlere tabidir.

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi ve hiçbir şekilde “intihal içermediğini” beyan ederim. Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçları kabul ettiğimi bildiririm.

Beritan AKDAĞ

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Demet GÜLÇİÇEK

TEŞEKKÜRLER

Buraya ne kadar çok şey yazarsam yazayım hislerimi anlatmaya yetmeyecek ve eksik kalacak. Bu yüzden kelimelerin anlatmaya yetmediği, eksik kalan ya da unutulmuş kim varsa özür dileyerek ve teşekkürü kendilerine borç bilerek başlamak istiyorum.

Bu tezin şekillenmesinde en büyük rolü olan sevgili danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Demet Gülçiçek'tir. Uzaktan eğitim ile tanışmış olsak da akademideki rengini, bilgisini paylaşma isteğini, başta kadınlar olmak üzere toplumun her kesimine karşı duyarlı ve düşünceli oluşunu hem bana hem de tüm sınıf arkadaşlarıma hissettirdiği ve danışman hocam olmayı kabul ettiği için çok teşekkür ediyorum. Bu zorlu süreçten hep umutlu ayrılmama ve zorlukların içindeki keyifli kısımlara odaklanmama yardımcı oldu. Tüm bu süreç boyunca yanımda durup bana yol gösterdiği, beni akademik yazma konusunda bilgilendirdiği, bana öğrenci ve hoca ilişkisinin en güzel halini yaşattığı için binlerce kez teşekkür ediyorum.

Bu tez çalışmasına jüriliği kabul eden saygıdeğer Doç. Olcay Tire ve Dr. Öğr. Üyesi Emine Erdoğan'a savunmam sırasında gösterdikleri ilgilerden, kendi çalışmalarından ve akademik bilgilerinden verdikleri örnekler ve yapıcı eleştirilerinden dolayı çok teşekkür ederim. Onlar sayesinde bu çalışmadaki eksiklikler olabildiğince giderildi. Sevgili Doç. Olcay Tire ve Dr. Öğr. Üyesi Emine Erdoğan başta olmak üzere tezimi yazabilmek için başvurduğum tüm akademik kaynakların emekçilerine bana bu tezi şekillendirebilmemde yol gösterdikleri için teşekkür ederim.

Benim bu şekilde yetişmeme yön veren, bana her zaman “içerisinde bulunduğun toplum için bir şeyler yap, topluma faydalı ol” diyen, anne ve babama teşekkürü borç bilirim. Eğer onlar olmasaydı belki de bu içerikte sosyolojik konulara dair merakım ya da yönelimim olmayacaktı. Bu yüzden hem kendilerinin toplumsal sorunlara karşı duyarlı olmalarından hem de beni öyle yetiştirmelerinden dolayı bir kez daha teşekkür ediyorum. Ne zaman pes etme eşiğine gelsem bana “sen yaparsın, kendine inan” diyen Eylem'e, Oktay'a, Gülistan'a, Birgül ablama ve Gülsüm'e, tezimle ilgili farklı bakış açıları ve kaynaklar öneren Deniz'e ve adını sayamadığım tüm arkadaşlarıma teşekkürü borç bilirim.

Sahaya dahil olma süreçlerimde ve saha içinde bana yardımcı olan Fadile Teyzem başta olmak üzere sahada kimi zaman kızdığım kimi zaman beraber güldüğüm kimi zaman üzüldüğüm ancak bu çalışmanın ortaya çıkmasında başrolü oynayan tüm kadın emekçilere de teşekkür ederim.

Son olarak tarihin her aşamasında direnen, tarihe yön veren, haklarını elde etmek için canlarını feda eden kadınlara teşekkürü borç bilirim.

Yaşamı var etmek için direnen özgür ruhlu kadınlara...

Beritan AKDAĞ
TUNCELİ-2024

İÇİNDEKİLER

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ	I
TEŞEKKÜR.....	II
İÇİNDEKİLER.....	III
RESİMLER LİSTESİ	IV
ÖZET	V
ABSTRACT	VI
1.GİRİŞ.....	1
2. KESİŞİMSSEL TEORİLERİN TARTIŞMALARI	4
2.1. Giriş	4
2.2. Feminist Metodolojiler ve Kesişimsellik.....	5
2.3. Feminist Dalgalar ile Kesişimselliğe.....	7
2.4. Kesişimselliğe Eleştiriler.....	12
2.5. Kesişimselliğin Uygulama Alanları.....	14
2.6. Sonuç	15
3. LİTERATÜR TARAMASI VE ARAŞTIRMANIN BAĞLAMI	17
3.1. Giriş	17
3.2. Mevsimlik Tarım İşçilerinin Etnik Yapısı.....	18
3.3. Mevsimlik Tarım İşçiliğinde Sosyal Dışlanma ve Yoksulluk.....	20
3.4. Çalışmanın Bağlamına Dair: Mevsimlik Tarım İşinde, İşverenler, Aracılar ve İşçiler	23
3.4.1. İşverenler	23
3.4.2. Aracılar	24
3.4.3. İşçiler	27
3.5. Sonuç	32
4. YÖNTEMSEL TARTIŞMALAR: SOSYOLOJİK ARAŞTIRMAYI ETNOGRAFİ İLE YAPMAK.....	34
4.1. Giriş	34
4.2. Katılımlı Gözlem: Temeller, Amaçlar ve Uygulamalar.....	34
4.3. Katılımlı Gözlem: Mevsimlik Göçten Deneyimler ve Yerleşikteki Değişimler.....	39
4.4. Sahada “Dışarıdan” ve “İçeriden” Olmak	45
4.5. Sonuç	48
5. TARLADA OLMAK, TARLA İŞİ YAPMAK: KADIN EMEĞİNİN KESİŞİMSSEL ANALİZİ	50
5.1. Giriş	50
5.2. İşe Erişim, Aracılar ve Sosyal Ağlar.....	50
5.3. Çalışma Ortamı, Gidilen İşler Ve Saatler	54
5.4. Tarlada Dayanışma, İşbirliği Ve Görevdaş Baskısı	71
5.5. Tarım İşlerinde Emek ve Ücretler.....	75
5.6. Sonuç	79
6. TARLANIN ÖNCESİ VE SONRASI: EV VE MAHALLEDE KADIN TARIM İŞÇİLER.....	81
6.1. Giriş	81
6.2. Göç Hikâyeleri, Mahalle Seçimi ve Yerleşiklik	81
6.3. Ev İçi Eşitsiz İşbölümü.....	85
6.4. Sonuç	89
7. SONUÇ	90
8. KAYNAKÇA.....	94
EKLER	

RESİMLER LİSTESİ

Resim 5.1. Kapalı araçla işe götürülen kadın işçiler	55
Resim 5.2. Açık araçla işe götürülen kadın işçiler	56
Resim 5.3. Götürü domates işinde kesici ve toplayıcılar	58
Resim 5.4. Yevmiyeli ot kaldırma işinde çalışan kadın işçiler	60
Resim 5.5. Sabah kendi getirdikleri yiyecekler ile kahvaltı yapan kadın tarım işçiler	61
Resim 5.6. Üzüm sergisi yapan kadın işçiler ve ilaçlama yapan erkek işçiler.....	62
Resim 5.7. Erik paketlemesi yapan kadın işçiler	62
Resim 5.8. Açık araçta yağmurdan branda ile korunmaya çalışan kadın işçiler.....	65
Resim 5.9. Yağmurdan branda ile korunarak paketleme işlemi yapan kadınlar.....	65
Resim 5.10. Patlıcan taşımasında erkek işçilere yardım eden kadın işçi	68

ÖZET

Bu çalışmanın amacı Manisa'nın Turgutlu ilçesine mevsimlik göç ile gelip ardından yerleşen kadın tarım işçilerinin yerleşiklikteki toplumsal cinsiyet, etnisite ve yoksulluk kesişimlerini nasıl ve ne şekillerde deneyimlediklerini açıklamaktır. Bu bölgeye göç ederek yerleşen bir ailenin ferdi olarak Kürt kadın tarım işçileri ile 29 gün boyunca sahada katılımlı gözlemci olarak gerçekleştirdiğim bu çalışma hem içeriden hem de dışarıdan bakış açılarının sunulmasına imkan vermiştir. Kadın tarım işçilerinin göç eden, sınıfsal anlamda yoksul olan ve farklı bir etnik kimlikten oluşu çoklu baskıları ve kimlikleri aynı anda yaşadıklarına işaret etmektedir. Bu nedenle kesişimsel feminist bir yaklaşım ile analiz geliştirilmiştir.

Kadın tarım işçilerinin yerleşikliğinin başlangıcında yoğun etnik ayrımlara maruz kaldığı ve bu durumun onların sınıfsal yapısı ve taşındıkları mahalle ile bağlantılı olduğu tespit edilmiştir. Yerleşiklik sürecinin uzaması ile etnik ayrımların çatışma formunda değil, “biz-onlar ayrımı” ile inşa edildiği tespit edilmiştir. Tarım işçilerinin mevsimlik işçiliğe göre barınma gibi koşullarının değiştiği ancak tarım işindeki zorlu ve güvencesiz durumların devam ettiği bu araştırmanın saha çalışmasında açığa çıkmış ve bu durumun özellikle kadınların emeğinin değersizleşmesine ve görünmezleşmesine neden olduğu görülmüştür. Tarlada çalışırken kadın tarım işçilerinin dışarıdan gelen bazı baskılara karşı dayanışma içerisinde olduğu ancak birçok ortak noktaları olmasına rağmen çalışma esnasında birbirlerine görevdaş baskısı uyguladıkları açığa çıkmıştır. Bu görevdaş baskısının tarım işinin enformel oluşu ile bağlantılı olduğu görülmüştür. Kadınların tarım işi gibi enformel alanlarda çalışması karşılığında aldıkları ücrete ve işin sürekliliğine de yansımaktadır. Bu araştırmanın gösterdiği bir diğer çıkarım ise ev içi emeğe dairdir. Kadın tarım işçileri karşılığında bir ücret alınan işlerde çalışsalar da evdeki işbölümü değişmemekte ve böylece hem evde hem tarlada ikili ezilmelere maruz kalmaktadırlar. Bu durum kadınların tarım işçisi olarak çalışmak istememesini tetiklemektedir.

Anahtar kelimeler: Kürt kadınlar, kesişimsel feminizm, göç-yerleşiklik, tarım işçiliği, ikili ezilme, etnisite, yoksulluk ve toplumsal cinsiyet

ABSTRACT

From Seasonal Migration to Settled Life: Female Agricultural Workers in Turgutlu, Manisa

This thesis aims to explain how female agricultural workers who migrated seasonally to Manisa's Turgutlu district and subsequently settled there experience the intersections of ethnicity, gender, and poverty during their settlement process. Conducted as a participant observer for 29 days, this research provided an opportunity to present both insider and outsider perspectives, as I am a member of a family that migrated to and settled in this region. The fact that these female agricultural workers are migrants, economically disadvantaged, and from a minority ethnic identity points to their simultaneous exposure to multiple forms of oppression and Othering. In this context, the problems faced by Kurdish female agricultural workers in the "settlement" process were analysed using an intersectional feminist approach.

The research shows that female agricultural workers were subjected to intense ethnic discrimination at the beginning of the settlement process, and this was connected to their socio-economic status and neighborhood selection. As the settlement process extended, these ethnic distinctions did not manifest as overt conflict; however, the silent agreement between the parties indicated a "us-them discrimination". Although some conditions, such as housing, have improved for Kurdish women agricultural workers compared to seasonal work, the hard and insecure conditions of agricultural work have persisted, leading to the devaluation and invisibility of their labor. While female agricultural workers built solidarity against various external pressures, they also used peer pressure on each other during work. This peer pressure is linked to the informal nature of agricultural work. The fact that women work in informal areas such as agriculture is also reflected in the wages they receive in return and the continuity of the work. Another implication of this research is related to domestic labor. Even though women agricultural workers work in jobs for which they are paid, the division of labor at home remains unchanged and thus they are exposed to dual oppression both at home and in the field. This situation triggers women's unwillingness to work as agricultural workers.

Keywords: Kurdish women, intersectional feminism, migration-settlement, agricultural labour, double burden, ethnicity, poverty and gender

1.GİRİŞ

Bu tez boyunca tarım işi yapmak için mevsimlik göç ile gittikleri bölgeye yerleşen Doğu ve Güneydoğu Anadolu kadınların etnisite, toplumsal cinsiyet ve yoksulluk kesişimlerini nasıl ve ne şekillerde deneyimlediklerini açıklamak amaçlanmıştır. Kadın ve erkek kategorilerini homojen şekilde ele almadan ve kadınlar arası farklılıklar dikkate alınmaya çalışılarak (Harding, 1996; Bora, 2010) kesişimsel bir perspektif ile (Davis, 2008) teorik bir çerçeve çizilmiştir. Bu tez çalışması boyunca çalışma etnografisi yöntemi ile katılımlı gözlem yapılmıştır ve Manisa'nın Turgutlu ilçesine göç ederek yerleşen ve burada da tarım işçiliğini sürdüren Kürt kadın tarım işçilerine odaklanılmıştır.

Tarım işleri hakkında yapılan çalışmalar çoğunlukla mevsimlik tarım işçiliği üzerinedir (Yıldırak ve ark. 2003; Geçgin, 2009; Büke ve Çetinkaya, 2009; Gürsoy, 2021; Çınar ve Lordoğlu, 2011). Manisa şehri Turgutlu ilçesi özelinde mevsimlik göçten sonra bulunduğu yere yerleşen (tezin bu kısmından sonra bu süreç “yerleşiklik” olarak ifade edilecektir) kadınlar artık “yöre içi mevsimlik tarım işçisi” olmuşlardır. Yöre içi mevsimlik tarım işçileri hasat zamanlarında çoğunlukla saatlik, günlük ya da iş birimine göre belirlenen ücretlere bağlı olarak çalışırlar (Özbekmezci ve Sahil, 2004: 262). Fakat mevsimlik göçten yerleşik bir düzene geçilmiş olsa da tarım işçilerinin devletin kurum ve kuruluşları tarafındaki konumu değişmemekte, yerleşik olsalar da hala mevsimlik iş yapmakta ve işlerinin karşılığında da güvencesiz koşullarda çalışmakta, yoksulluktan kurtulamamaktadır; emekleri ise etnik ve toplumsal cinsiyetlendirilmiş şekilde üretilmektedir (Küçükkırca, 2012; Öksüz ve Özgür, 2021; Uzun, 2015).

Sosyolojik çalışmalar Türkiye’de mevsimlik tarım işinin içerisinde etnik temellerin barındığı bir iş göçü olduğunu iddia eder (Küçükkırca, 2012). Mevsimlik göç ile yerleşmiş insanlar da benzer etnik temelleri taşımakta ve bununla birlikte aynı etnik temelli sorunları yaşamaya devam etmektedir. Mevsimlik tarım işçileri ülkenin doğusunda yaşayan insanlardan oluştuğu için Kürt etnik kimliğinin daha yoğun olduğu bir özellik taşıdığı gözlemlenmektedir (Geçgin, 2009). Kadınların tarım işlerine ucuz emek aracılığıyla dahil edilmesi, evde yürütmeye devam ettikleri ücretsiz emek ve kadınlara dair toplumsal normlar kadınları bazı tarım işlerinde daha çok “tercih edilen” bir konuma getirir (Öksüz ve Özgür, 2021). Bu “tercih” kadınları bu alanda en fazla sömürüye maruz kalan gruplardan birisi yapar (Bağış, 2020).

Bu konu ile ilgili çalışmalar çoğu zaman işçilerin yaşam standartları ve işleri karşılığında aldıkları ücret üzerinde durmuştur (Uzun, 2015). Bu odaklar oldukça önemli olmakla birlikte mevsimlik göçten sonra gerçekleşen yerleşiklik durumunun anlaşılması için yeterli olmamaktadır. Örneğin yerleşiklik ile birlikte farklı etnik konumlardaki kadınların gittikleri yerde yaşayanlar tarafından nasıl karşılandığı ya da “kabullenme” süreçlerinin nasıl gerçekleştiği araştırılması gereken konular arasında yer almaktadır. Ayrıca yerleşiklik ile iş olanaklarının artması ve kadın hakları yönünde yaşanan birtakım değişimler ile toplumsal cinsiyet rolleri ve yoksulluk düzeyleri üzerinde ne gibi farklılıkların meydana geldiği sorulabilecek bir diğer sorudur. Buna ek olarak, bu çalışmanın odaklandığı bölgede mevsimlik göçten sonra yerleşikliğe geçilse de tarım işindeki etnik kimliğin halen neredeyse homojen biçimde Kürtlerden, çoğunlukla da kadınlardan oluşması bu merakı tetiklemiştir. Bu çerçevede, araştırmanın sorusu şu şekilde ifade edilebilir: Mevsimlik göç sonrası yerleşik hayata geçen kadın tarım işçileri etnisite, toplumsal cinsiyet ve yoksulluk kesişimlerini tarlada ve evde nasıl ve ne şekilde deneyimlemektedir? Bu soruya cevap verebilmek için bazı alt sorular da şu şekilde sıralanabilir:

Etnisite, toplumsal cinsiyet ve yoksulluk kesişimi bağlamında tarım işinde mevsimlik işçilik sonrası yerleşikliğin olduğu bölgelerde,

- a. Tarlada emek süreçlerinin organizasyonları nasıl oluşmaktadır?
- b. Göç süreci ve yerleşiklik aşamasında “biz-onlar ayrımı” hangi boyutlardadır?
- c. Tarım işi ile ev içi emek arasında nasıl bir ilişki bulunur?

Bu sorulara cevap verebilmek için Manisa’nın Turgutlu ilçesinde 2022 yılının Temmuz ve Eylül ayları arasında Kürt kadın tarım işçilerinin alanda yaşadıkları sorunları, toplumsal yapılara bakış açılarını, gündelik yaşamda birbirleri ile olan etkileşimlerini (Atay, 2018; Haviland ve ark. 2008; Nahya ve Harmanşah, 2018) anlamak için 29 gün boyunca bir saha çalışması gerçekleştirdim. Farklı toplumları incelemek kadar içerisinde olduğumuz toplumu gözlemlemek gerekliliği ile (Punch, 2014; Nahya ve Harmanşah, 2018) akrabalık ve tanışıklık bağlarımın da olduğu kadınlar ile (1) tarlada beraber çalışarak çalışma etnografisi temelli katılımlı gözlem gerçekleştirdim ve (2) tarla işimiz bittikten sonra yarı yapılandırılmış mülakatlar gerçekleştirdim.

Tezin bir sonraki bölümünde çalışmanın teorik çerçevesine yer verilecektir. Kadın çalışmaları alanında üretilen yaklaşımların erkek merkezli çalışmaları eleştirerek nasıl bir perspektif sunduğu ve feminist literatür ile tarih yazımını nasıl geliştirdikleri sunulmaya

çalışılacaktır (Stanley ve Wise, 1996; Harding, 1996; Mies, 1996). Kesişimsel feminizmin, feminist bir eleştiri olarak açığa çıkması ve ırk, etnik kimlik, cinsel yönelim, yaşlılık, engellilik ve hastalık gibi durumların bir arada ele alınması ile bu tezin analizi için faydalı olacağına ve kadınların farklılıklarının görmezden gelinmesinin önünün açılacağına yer verilecektir (Collins, 1996; Cho ve ark. 2022)

Ardından literatür taraması ve araştırmanın bağlamı bölümünde tarım işçiliği üzerine yapılan çalışmalara, tarım işçiliğindeki etnik yapılara, yoksulluk ve sosyal dışlanmalara, işveren aracı ve işçilere yer verilerek bu çalışmaların yerleşiklikteki tarım işçiliğini nasıl analiz edebileceğimizde katkılarına yer verilecektir. Ek olarak, bu çalışmanın daha önceki çalışmalarla ilişkisi kurularak katkısı bağlamsallaştırılacaktır.

Takip eden bölümde bu çalışmada kullanılan yöntem yine sosyolojik literatürlere dayanarak açıklanacaktır. Saha çalışmasının nasıl gerçekleştirildiğine ve sahadan elde edilen bilgilere bu bölümde yer verilecektir. Çalışma etnografisi içerisinde yer alan katılımlı gözlem ile sahada nasıl hem “içeriden” hem “dışarıdan” bakış açısı sunulduğuna da değinilecektir.

Bir sonraki bölümde analiz, mevsimlik işçi olarak tarım işi yapan ve sonra yerleşen kadınların tarladaki emek sürecinde odaklanacaktır. Katılımlı gözlem boyunca tarladan elde edilen veriler, çalışma ortamı, saatleri, gidilen araçlar, toplanılan ürünler ve toplama şekilleri, tarla işlerindeki toplumsal cinsiyet rolleri, tarım işçiliğindeki sosyal ağlar, tarladaki dayanışma, görevdaş baskısı ve işbirliği, son olarak da emek ve karşılığında alınan ücretler ile sınıfsal statülerinde bir değişimin yaşanıp yaşanmadığı bu bölümde açıklanacaktır.

Diğer analiz bölümünde ise kadın tarım işçilerinin ev ve mahalle bağlamında yaşadıklarına odaklanılacaktır. Göç ile başlayan bu yolculuğun nasıl gerçekleştiği, bu yolculuk sırasında yaşanan zorluklar, mahalle seçimlerindeki etkenlerin toplumsal boyutu tespit edilecektir. Ardından kadın tarım işçilerinin ücretli bir işte çalışırken ev içerisindeki eşitsiz işbölümü, kadın çalışanların ikili ezilmeleri ve hem evdeki hem tarladaki ataerkil pazarlıkları katılımlı gözlem ve gerçekleştirilen mülakatlardan elde edilen veriler ile incelenerek sunulacaktır.

Son olarak sonuç bölümünde mevsimlik göçten yerleşikliğe geçen bu sürecin literatüre de dayanarak mevsimlik göçten farklılıkları, birçok kesişim noktasında bulunan kadınlar tarafından nasıl deneyimlendiği sahadan elde edilen veriler ışığında birleştirilerek sunulacak ve araştırma sorusuna olası çözüm önerileri sunulmaya çalışılacaktır.

2. KESİŞİMSSEL TEORİLERİN TARTIŞMALARI

2.1. Giriş

“Ben bir kadını değil mi? Herhangi bir erkek kadar kaslıyım ve herhangi bir erkeğin yaptığı kadar çok iş yapabilirim. Saban sürdüm ve hasat yaptım ve (ekin) ayıkladım, (odun) kırdım, (ekin) biçtim ve hangi erkek bundan fazlasını yapabilir? Cinsiyetlerin eşit olduğuna dair çok şey duydum; bir erkeğin taşıdığı kadar çok şey taşıyabilirim ve bir erkek kadar da yiyebilirim, yemek bulabilirsem. Şimdi karşıma çıkacak herhangi bir erkek kadar güçlüyüm.”(Truth 1851’den akt. Alparslan, 2019: 10)

Bu tezi yazmaya karar verdiğimde seçtiğim konunun ve alanın içine kendimin de dâhil olduğumu biliyordum. Turgutlu’da yaşadığım süreç boyunca kadınların tarım emeği ve etnisite konularında aynı anda birçok baskıya, ayrıma maruz kaldığımı/kaldığımızı da. Ama bunun akademik bir kavrama dönüştürüldüğünden bihaberdim. Bu yüzden kesişimsellik üzerine araştırmaya başladığımda karşıma çıkan ilk yazılardan biri Truth’un konuşması oldu. “Ben bir kadını değil mi?” çok basit gibi duran bir soru olsa da arkasında pek çok önemli tartışmayı barındırıyor, konuşmanın gerçekleştiği ortamda kesişimsel ilişkilerin bulunduğunu açığa çıkarıyor. Kadın hakları için mücadele edilirken Truth’un Siyah bir kadın olmasından kaynaklı yaşadığı zorluklar görmezden gelinmektedir. Bu çalışmada odaklanılan kadınlar, göç ile yerleşikliğe geçmeleri, mevsimlik işçi iken bölgede yaşayan tarım işçilerine dönüşmeleri, yaşadıkları mahalle ve sahip oldukları toplumsal, kültürel normlar ile bölge halkından farklı görünmeleri, sınıfsal açıdan yoksul olmaları gibi çok yönlü zorluklar ve ayrımlar yaşar. Bu çok yönlülüğü anlayabilmek için kesişimsel feminist teoriler bu bölümde açıklanacaktır.

Bu bölümde öncelikle feminist teorinin geleneksel sosyal bilimlere yönelttiği eleştiriler ile birlikte cinsiyetçi ve erkek merkezli araştırmaların aksine kadınların bilgisinin kurucu olduğu epistemolojik teorilerin geliştirilebileceğine dair feminist araştırmacıların çalışmalarına yer verilmiştir. Buradan hareketle erkekler üzerinden bir genelleme yapmanın hatalı oluşu kadar kadınların kendi aralarındaki farklılıkları da görmezden gelinerek onları bir kategori altında toplamanın sınırlılıkları yeni feminist bakış açılarını ortaya çıkarmıştır. Bunlardan biri de bu çalışma için oldukça önemli olan kesişimsel feminist yöntemidir. Takip eden bölümde kesişimsel feminist teorinin, Siyah feminist kadınların feminizme yönelttiği eleştiriler ile nasıl açığa çıktığı ve kadınların farklı

kimlikler ile güç ilişkileri arasında nasıl konumlandığı ele alınacaktır. Ardından dalga metaforu ile ele alınan feminist tarih yazımında kesişimselliğin nasıl ele alınabileceğine dair görüşlere yer verilecektir. Daha sonra kesişimselliğin feminist literatür içerisinde nasıl tepki aldığına dair eleştiri ve yeni yaklaşımlar irdelenecektir. Son olarak kesişimselliğe dair çalışma alanları ve kesişimselliğin feminist teoriye katkıları üzerinde durulacaktır.

2.2. Feminist Metodolojiler ve Kesişimsellik

Feminist teori, feminist eleştirilere ve tecrübelerine dayanan, sürekli incelenen, herkesin ulaşabileceği ve sürekli yoruma açık bir teoridir (Stanley ve Wise, 1996). Feminist araştırmacılar kadınların ve erkeklerin toplumsal hayattaki konumlarının cinsiyetlendirilmiş olduğunun çoğunlukla bilimsel olarak analiz edilmediğini vurgularlar. Harding (1996) cinsiyetçi ve erkek merkezli araştırmacıların nesnellik iddiası olduğu çalışmalarda bile araştırmalarını kendi kültürel değerlerinin çözümlemelerinde şekillendirdiklerini iddia eder. Bu yüzden, sosyal bilimlerde meşru görülen bazı teorilerin feminist bir bakış açısı ile yenilenmesi gerektiği kanısındadır. Bu bakış açısı, bilgi teorilerinin; kadınların bilme ve bilgiyi üretme olasılığını yok sayarken, bilimin erkeğin bir uğraşı gibi görüldüğünü söyler. Bu yüzden, kadınların bilgisinin analizin kurucu bir konumda olduğu epistemolojik teoriler geliştirdiğini ifade eder.

Epistemolojik konumlara getirilen eleştiri ile paralel olarak, geleneksel sosyal bilim yaklaşımları, erkek deneyimlerinin kadın deneyimi ile aynı olduğu kanısındadırlar (Harding, 1996). Feminist araştırmalara göre, tüm toplumlar için geçerli sayılabilecek erkek deneyimleri olmadığı gibi, kadınlar ve erkekler, içerisinde bulundukları yapıların ve toplumsal cinsiyet rollerinin etkisi ile şekillenir. Yani erkeklerin ve kadınların deneyimleri içerisinde bulundukları durumlara bağlı olarak farklılaşmakta ve evrensel bir kadınlık ya da erkeklik deneyiminin oluşturulamayacağı anlaşılmakta ve hatta kadınların kendi aralarında dahi farklı deneyimler olduğu açığa çıkmaktadır. Bu yüzden, kadınlar üzerinde de bir genelleme yapmak doğru değildir. Çünkü kadınların istekleri, sorunları, deneyimleri ve yaşamları içinde bulundukları ırk, sınıf ve kültürde değişiklik göstermektedir (Bora, 2010; Tire, 2017).

Benzer geleneksel sosyolojik yaklaşımlarda kadın araştırmacılara tarafsız olmaları, kadınlar ile empati kurmaktan kaçınmaları öğütlenmiş ve duygularını açığa çıkarmamaları tembihlenmiştir. Tarafsızlık ve nesnellik sosyal bilimlerde çok önemli kavramlar

olmakla birlikte (Neuman, 2020), bilgi üretmenin tek yolu değildir, hatta pozitivist varsayımların devam etmesine yol açabilir. Feminist araştırmacıların hem kadın hem de araştırmacı olması bir engel olmaktansa, kabullenilmesi gereken bir fırsat olarak ele alınabilir (Mies, 1996), “tarafı” gibi görülen araştırma yaklaşımları içeriden ve yeni bir bilgi üretme imkanı verebilir. Mies (1996) gibi düşünürlere göre, feminist bir araştırmanın amacı toplumsal ilişkileri kadınların gözünden, onların istekleri ve arzuları açısından açıklayabilmektir. Bir araştırmacının sınıfı, etnik kimliği, kültürü ve toplumsal cinsiyete yönelik fikirleri, düşünceleri yapacağı araştırmada eleştirel bir şekilde değerlendirilmeli, araştırmacı hiç yokmuş gibi davranılmamalıdır. Mies’a göre bu durum bizlere, araştırmacının somut olarak belirli toplumsal ilişkilerin içine doğduğunu ve toplumsal konumunu gösterir, bunların eleştirel olarak analizin bir parçası yapılması geleneksel sosyal bilimlere bir müdahaledir. Bu nedenle toplumsal değerlerden bağımsız olduğunu iddia etmektense “bilinçli bir tarafsızlık” ile teorik çerçevenin kurulması gerektiğini savunur.

Kadınların kadın olmalarından kaynaklı benzer deneyimler yaşamaları tarihsel olarak vurgulanan bir nokta olmuştur (Scott, 2010). Ancak ortak bir kategori altında birleşmek tüm kadınların aynı baskı deneyimlerine maruz kaldığını Mies’in da yukarıda bahsettiği gibi tek bir “kadın bakış açısı” kurabileceğimizi göstermez. Kadınlar yaşadıkları bölgelerde ve çalıştıkları alanlarda çeşitli baskı unsurlarına maruz kalmakta ve bunlarla farklı şekillerde mücadele etmektedir (Stanley ve Wise, 1996). Kesişimsel feminist araştırmacılar kadınların maruz kaldığı baskıların etnik kimliklerine, sınıfsal tabakalarına, cinsel yönelimlerine ve dini inançlarına göre farklılaştığına dikkat çeker (Collins, 1996). Bu çerçevede feminist kesişimsel teoriler bu çalışmanın kurucu yaklaşımı olmuştur.

Kesişimsellik kavramı 1980’lerin sonuna doğru toplumsal yapıların ve ötekileştirici davranışların farklılıklarına ve benzerliklerine dikkat çekilmesi gerektiği düşünülerek ortaya atılmıştır. Siyah feminist hareketin feminist harekete karşı yönelttiği bazı eleştiriler ile başlar. Feminist hareket kadınların haklarını, kadınların eşitliğini savunurken Siyah kadınların maruz kaldığı deneyimleri görmezden gelmekte ya da kadın haklarına yönelik bir ihlal olarak görmemektedir (Ardıç, 2022). Kesişimsellik, Siyah kadınların maruz kaldıkları sorunları açıklayabilmek için Siyah feminizmden hareket ederek, hukukta, ırkla ilgili araştırmalarda, sosyal bilimler ve doğa bilimlerinde yer almaya başlamıştır. Bu alanlarda var olan çeşitli düşüncelerin ırkla, etnisite ile toplumsal sınıf ve toplumsal cinsiyet ile nasıl ilişkilendiğini açıklamaya girişmiştir (Cho ve ark. 2022). 1990’lı yıllar ile

birlikte kesişimsellik adını daha baskın bir şekilde duyurmaya başlamıştır (Davis, 2008). Siyah feminist hareket, mevcut feminizmin içerisindeki yönelimin sadece beyaz, orta sınıflı, heteroseksüel kadınlara doğru olduğunu eleştirerek farklı kadın deneyimlerinin varlığına dikkat çekmiştir (Özkazanç, 2017; Özudoğru, 2018; Alparslan, 2019; Avcil, 2020; Mojab ve Carpenter, 2020; Sarıgöl, 2020). Özetle kesişimsel feminist yaklaşımlar kadınların, kadın olmalarının dışında ait oldukları etnik kimlik, sınıfsal düzey, cinsel yönelim, yoksulluk, yaşlılık ve engellilik gibi birçok açıdan, ele alınması gerektiğini vurgulayan bir teorik bir çerçeve sunar.

Kesişimsellik kavramı, iki ana tema üzerinden şekillenmiştir. Bu temalardan birincisi ABD’ deki Siyah kadınların, aynı anda birden fazla baskı unsuruna maruz kaldığını inceler. İkinci tema ise yine ABD’ de var olan ceza kurumu üzerinden, ırk ve toplumsal cinsiyetin, şiddet, kavga ya da yoksullukla nasıl kesiştiğini inceler (Mojab ve Carpenter, 2020). Özkazanç’a (2017) göre ise kesişimsellik, kesişim alanlarında kalan kadınların maruz kaldığı ezilme biçimlerini analiz ederek, dışlanmalarına ve ayrıştırılmalarına dikkat çekmiştir. Bu nedenle kadınların toplumdaki farklı kimlikleri ile güç ilişkileri arasındaki etkileşimlerini inceler. Yani, kadınların sadece kadın olmalarından değil, kadın olmakla birlikte sahip oldukları etnik kimlik, inanış, kültür gibi faktörler ile maruz kaldıkları dışlanma ve tahakkümü analiz eder. Kesişimsellik, ırk, cinsiyet ve sınıf gibi ayrı ayrı ele alınan kategorilerin birlikte ele alınması gerektiğini ve iç içe geçerek etkileşim içerisinde olduklarını vurgular (Davis, 2008; Bora, 2017).

Sojourner Truth’ un “Ben kadın değil miyim?” sorusu farklı baskı unsurlarının kesişimini ele alarak, cinsiyete, etnik kimliğe, sınıfsal statüye dayalı tahakküm mekanizmalarını sorgulamaya açar. Bu tür sorgulamalar kesişimsel feminist teori altında toplanır ve farklılıklar ile güç ilişkileri üzerinde yoğunlaşarak bunların toplumda özellikle de kadınlarda ne şekilde açığa çıktığına dikkat çekmiştir. Bu anlayış, feminist hareketin dalga metaforları ve eleştirileri ile kendisini şekillendirmiştir. Bir sonraki kısımda kesişimselliğin feminist hareket içerisindeki dalga metaforlarına yaklaşımı ve bu dalgalara değer vermek ile birlikte yaptığı eleştiriler ele alınacaktır.

2.3. Feminist Dalgalar ile Kesişimselliğe

Feminizmin tarih içerisindeki gelişimini aktarabilmek ya da tanımlayabilmek adına bazı adlandırmalar ortaya çıkmıştır. Dalga metaforu da feminizmin tarihsel gelişimini

aktarmak için kullanılır. Kimilerine göre bu dalgalar birinci ve ikinci şeklinde iken kimilerine göre üçüncü ve dördüncü dalgaya kadar ayrılabilir. Ancak feminist dalgalardan bahsedilince birçok araştırmacı genel olarak üç dalgayı kullanmaktadır (Taş, 2016). Ekleme gerekir ki bu kullanıma dair bir takım eleştiriler söz konusudur.

Feminist tarih ve feminist tarih yazımı, farklı kadınların, farklı perspektiflerin sorgulamalarından esinlenerek yazılmaya başlanmış ve kadın tarihini yazmanın ötesinde genel tarih alanında da yeniliklerin ve sorgulamaların açığa çıkmasında rol almıştır. Feminist tarih yazımının nasıl olması gerektiğine dair mevcut tarih yazımının eksikleri, unutulmaları, dışarıda bırakılanları da göz önüne alınarak birçok tartışma gerçekleştirilmiştir. Bu tartışmalardan biri de kadın mücadelesini ve tarihini anlatmak için kullanılan dalga metaforlarına yöneliktir. Dalgalar; oy hakkı ile eşitlik, kadınların ve erkeklerin birbirleri ile olan farklılıkları ve kadınların kendi aralarında yaşadıkları farklılıklar ile çoğu zaman birinci, ikinci ve üçüncü dalga şeklinde, bir hak talebi bir diğerine etki etmiyormuşçasına sınırlandırılmıştır. Dalga metaforlarına daha çok Batı ve küresel anlamda Kuzey’ e öncelik verdikleri, yerelde gelişen durumları, hak arayışlarını ve mücadeleleri Batı’da olan biten üzerinden açıklamaya zorladıkları konusunda eleştiriler yapılmaktadır (Gülçiçek, 2023).

Ekleme gerekir ki metaforlar her ne kadar bir şeyleri anlamamızda ve düşünmemizde kolaylık sağlıyor olsalar da onların sadece bir fikir, bir düşünme yapısı olduğu unutulmamalıdır. Elbette ki birçok alanda meydana geldiği gibi ve feminizmin kendi yapısı göz önüne alınınca, onu eksiksiz ve bir bütün olarak anlatmak kolay değildir. Ancak feminizmi bu şekilde dalgalar halinde ele almak ve her dalgayı belirli bir hak arayışı ile sınırlandırmak feminizmin tek düze, basit ve sınırlı görülmesine yol açabilir. Feminizmi dalgalara bölerek anlatmak onun tarihsel süreç içerisinde yaşadığı değişim ve dönüşümleri görünmezleştirme tehlikesi taşır. Bu şekilde bir tarih yazımı, feminizmin geçmişten bugüne kimi zaman duraklamalar yaşasa da üzerine yenilikler katarak ilerlediği gerçeğine gölge düşürmektedir (Bora, 2020).

Bora (2020: 511) dalgalar için “*“ille de hidrolik bir metafor kullanacaksak dalgaldansa akıntıları tercih ederim... Bağlanan akıntılar. Bazen kaynağını hemen göremediğimiz, kimi zaman birleşen, kimi zaman coşup kabaaran, bazen yer altına inen... Kimyası ve formu hem kaynağıyla hem içinden geçtiği coğrafyayla belirlenen.”* yorumunu yaparken Gülçiçek (2023: 775) ise “*“bir metafor düşünürsek ben feminist hareketlerin tarihini küçükü büyüklü, çok renkli ipliklerin yuvarlandığı bir yumak olarak tahayyül ediyorum. Yumakta renklerin farklılığını görebilirsiniz ama nereden başladığı nereden bittiği belli değildir. Yumağı biraz açmaya çalıştığınızda, yani kadın hareketlerini analize giriştiğinizde, hangi ipin daha kısa*

konumları ile Siyah kadınların konumlarının aynı olmadığını, televizyonlarda dergilerde ya da gündelik hayat içerisindeki birçok alanda görmektedir. Kadınlar arasında Siyah ten rengi bir dezavantajı oluştururken Beyaz ten renginin ise bir avantaj olduğu kadınların bildiği ancak inkar etme eğiliminde oldukları bir gerçektir. Politikleşmiş Beyaz kadınlar, yurttaşlık hakları konusunda Siyah kadınları anarken, kadın hareketinde onların farklılıklarını görmezden gelmiş, Siyah kadınların kendileri kadar bilgili, başarılı olamayacağını ve kendilerine liderlik edemeyeceklerini düşünerek Beyaz üstünlüğü fikrini dolaylı da olsa sürdürmüşlerdir. Toplumsal cinsiyet çatısı altında ırkı dışarıda tutan, farklılıkları silen ve inkar eden bir tutum içerisinde olmuşlardır.

hooks'a göre (2022) Siyah kadınlar ve Beyaz kadınlar içerisinde oldukları mücadelede hak eşitliğini nasıl sağlayacaklarını bilmemekte hatta Siyah kadınlar kendi ırk farklılıklarını dahil etmeye çekinmektedir. Beyaz kadınların üstün ve egemen olduğu bir çağda kız kardeşliği vurguluyor olması Siyah kadınlar için çok değerlidir. Ancak 1970'lerin sonlarında ve 1980'lerin başında görece daha genç olan Siyah ve renkli kadınlar¹, kadın hareketi içerisindeki Beyaz ırkçılığına başkaldırmıştır. Kadınların cinsel bir kategori olarak "ortak ezilmişlik" etrafında bir araya gelmesi, kadınların kendi aralarındaki farklılıkların görünmesine engel olmaktadır. Bu farklılıklar ile yüzleşmek istemeyen beyaz kadınlar, Siyah kadınları feminist hareket içerisinde ırkı dahil ettikleri için suçlamakta ve toplumsal cinsiyeti sekteye uğrattıklarını düşünmektedir. Oysa Siyah kadınlar kız kardeşlik kavramına değer kaybettirmektense kadınların farklı konum ve statülerine daha kapsamlı ve gerçekçi yaklaşılmasını talep etmiştir. Çünkü tek bir kadın tanımı yapılamayacağı gibi kadınların maruz kaldığı etmenlerin de tekliği söz konusu değildir. Üçüncü dalga feminist hareket birinci ve ikinci dalga feminist hareketi eleştirirken, onların mücadelesini küçümsemek zorunda değildir. Üçüncü dalganın anlatmaya çalıştığı konu, kadınlar arasındaki farklılıkların sadece eril zihniyet ile ataerkillik ya da feodal yapı ile bağlantılı olmadığı, bununla birlikte kapitalist modernite, etnisite, ırk gibi faktörlerin etkili olduğudur. Çünkü kadınlar güç/iktidar ile ilişki kurmak istediklerinde toplumsal, sınıfsal hatta fiziksel şartlar ilişkiyi güçlendirebileceği gibi aynı zamanda güçsüzleştirilebilir (Sarigöl, 2020). Üçüncü dalga feminist hareket ile kadınların maruz kaldıkları sorunların evrensel olmadığına ve her toplumda bu sorunların değişebileceğine ısrarlı bir vurgu yapılmıştır (Özüdoğru, 2018).

¹ Hindistan ve Pakistan gibi ülkelerden gelen Kahverengiler ya da Çin ve Tayvan gibi ülkelerden gelen Sarılar kullanılan bazı kategorilerdir. Beyaz olmayan ırklar için renkli (*coloured*) ifadesi kullanılır.

Dalga metaforlarına dair eleştiriler güncelliğini korurken daha önce de dile getirdiğim gibi kesişimsellik bu dalgaları feminist bir bilinç ile eleştirerek kendini var etmiştir. hooks'a (2022) göre ırk konusunda yapılan eleştiriler, beyaz kadınların sandığının aksine kadın hareketlerini güçlendirmiştir. Irk ve ırkçılığa yönelik algıları kırmak, kadınların farklılıklarının daha anlaşılır kılınmasını sağlamıştır. Ayrıcalıklı kadınların çıkarlarından bağımsız bir feminizmin temelleri atılmıştır. Feminizmin kendi içerisinde gerçekleştirdiği bu eleştirel müdahaleler ile *“feminist düşünürlerin değişim iradesi, mücadele ve özgürleşme bağlamını yaratma arzusu, yanlış inanç ve varsayımları sürdürme ihtiyacından daha güçlüdür.”* (hooks, 2022: 76). Dolayısıyla kesişimselliğin feminist tarih içerisindeki ilerleyişini ele almak açısından dalgalar, Siyah kadın hareketleri önemlidir. Kesişimsellik ile Kuzey Amerika ve Batı Avrupa bağlamlarında Siyah kadınlar ve Beyaz kadınlar arasındaki farklılıkların çalışmalara dâhil edilmesi gerektiğine vurgu yapılmıştır (Avcil, 2020).

Kesişimsel feminizm ile Beyaz, gelir düzeyi iyi olan, heteroseksüel, seks işçiliğinde çalışmayan, kısacası herhangi bir dezavantajı olmayan kadınların, toplumsal cinsiyet ile maruz kaldıkları baskılara karşı mücadele ederken, kendilerinin ayrıcalıklı olduklarını fark etmemeleri ya da bunu inkâr etmeleri konusu feminist düşünürler arasında, bir özeleştir ve münakaşa ortamı oluşturmuştur (Alparlan, 2019). Akademide çalışma yapan kadınların Batı'da çoğunlukla Beyaz olması ve belirli bir statülerinin olması da bu duruma yol açmış olabilir; bu nedenle orta sınıf heteroseksüel kadınların sorunlarına daha çok bir odak görülür (Alparlan, 2019). Kesişimsellik kavramı ile ise Siyah kadınların deneyimleri, feminist teori içerisinde yeni kavramsallaştırmalara yol açar (Avcil, 2020).

Çoğu araştırmacı kesişimselliğin toplumsal cinsiyet alanında büyük katkılar yaptığını düşünmektedir. Kesişimsellik 1990'lı yıllar ile birlikte çalışma alanı oluşan buna ek olarak hala tartışılmakta ve gelişmekte olan bir fikir ve yöntemdir. Kavram, kimi kuramcılara hala yabancı olmakla birlikte, arkasında yatan temel fikirler birçok feminist tarafından bilinen konulardır. Kesişimsellik, kadınlar arasında mevcut olan farklılıkların bilincinde olan kimliklerdense, ortak değerler üzerinde ortaklaşıp, kapsayıcı olmayı hedefleyen ve geniş kitleler ile ortaklaşabilmeyi arzulamaktadır (Özkazanç, 2017).

2.4. Kesişimselliğe Eleştiriler

Bora (2017) ile Mojab ve Carpenter (2020) gibi kimi feminist araştırmacılar kesişimsellik kavramına eleştirel bir göz ile bakarken, Davis (2008) ve Özkazanç (2017) Alparslan (2019), Avcil (2020), Ardıç (2022) gibi kimi araştırmacılar ise kesişimselliği kavram olarak kullanılmasa dahi içeriğine hâkim olunduğunu dile getirip, kavram etrafında bir araya gelmektedir.

Ardıç'a göre (2022), kesişimsellik baskılara maruz kalan ya da baskıları uygulayan toplulukların varlığını gün yüzüne çıkarma ve kimlik siyaseti üzerinden ilerlemenin önüne geçme imkânı sunar. Ardıç'a göre kesişimsellik; değiştirme ve özgürleştirme gayreti olarak da yorumlanabilir. Ayrıca, sosyalleşmenin olduğu alanlarda, mevcut çatışmaları eleştirel perspektifinden anlamlandırma girişimi olarak da ele alınabileceğini ifade eder. Bu girişimi örgütleyecek olanlar, var olan eşitsizliğe tek bir çatı altında ses getirebilmeyi hedeflemektedir. Ancak bu durumun nasıl ve ne şekillerde sağlanacağı hala merak konusudur ve tartışılmaktadır.

Ardıç'ın aksine Bora (2017) farklı kesişimlerin bir araya gelerek mücadele ettiği alanların muğlaklığını ve kesişimselliğe dair eleştirilerini dile getirir. Bora'ya göre kesişimsellik kavramı ile değinilmek istenilen her kavramın, toplumsal cinsiyet kavramı ile de açıklanabileceği düşünülmektedir. Cinsiyetin biyolojik bir kavramdan daha fazlası olduğunu vurgulamak için önüne getirdiğimiz toplumsal kavramı ile sınıf, etnik kimlik, yaş, engellilik gibi kavramlardan da bahsetmek mümkün hale gelir. Bu konulara değinilmemesi kavramdan kaynaklı değil, kavramı kullananlardan kaynaklıdır. Kadın olmak zaten aynı ezilmelere maruz kaldığımız anlamına gelmez. Bora'ya göre kesişimsellik kavramı sosyoloji ve politikanın aynı şeymiş gibi algılanmasına neden olmaktadır. Feminist hareket derken kadınlardan değil, feministlerden bahsedilir. Bu bağlamda kimlikler zaten feminist hareket içerisinde mevcuttur. Bora kesişimsel yaklaşımın iddia ettiği gibi ayrımcılığa uğrayanların birleşerek dayanışma gösterdiği/göstereceği savına karşı çıkmaktadır. Bora'ya göre feminizm var olan kavramların etrafında gruplaşmaktansa onları değiştirip, dönüştürmelidir. Bu yüzden de feminizmin bu kavramlar etrafında bölünmesine karşı çıkmaktadır.

Toplumsal cinsiyet kavramı, toplumun geneline yönelik bir eleştiri iken kesişimsellik feminist bir eleştiridir ve feminist bilgi üretimini ve politikayı dönüştürmüştür. Kesişimsellik kavramı tüm kadınların, kadın hakları için mücadele ettiği

alanlarda farklı statüler ve kimlikler için içine girdiğinde, mücadeledeki ortaklığı görmeyen/ göremeyenler içindir. Bu bağlamda toplumsal cinsiyet kavramının yanlış kullanıldığı konusunda ve ortak mücadele alanlarını kurmanın zorluğu açısından Bora'ya katılmakla birlikte, her ne kadar zor olsa da bu alanların kurulması gerektiği kanısındayım.

Kesişimsellik kavramına dair bir başka eleştiriyi ise, Carpenter ve Mojab (2020) dile getirir. Onlara göre, kesişimsel yöntemi ortaya atanlar, mevcut olan feminizmin yani daha çok Beyaz kadınlar endeksli olan feminizmin diğer kadınların ırklarının etnik kimliklerinin ve sınıfsal yapılarının incelenmesi gerektiğini vurgularlar. Carpenter ve Mojab'a göre, bunu yapmak için kesişimsel yöntemin önünde iki engel vardır. Bunlar ataerkil kapitalizm ile sınıf oluşumlarındaki analizin azalması ve yine sınıf kavramının feminizm içerisinde yeterince irdelenmemesidir. Hayatımızda var olan farklılıklar, bizlere yüklenen kimlikler, kesişimsel yaklaşımın iddia ettiği gibi parçalı ya da aralıklı değil devamlı ve birlikte kesişir diye düşünürler.

Eleştirilere rağmen, kesişimsel metodolojinin kazanımlarının önemine aşağıda değineceğim birçok araştırmacı dikkat çekmiş; hatta birçok araştırmacı kadın deneyimlerinin çeşitliliği, dayanışma ağları ve koalisyonlar kurma, maruz kalınan eşitsizliklere ve ötekileştirmelere karşı mücadele alanlarının oluşturulması konusunda çalışmalara başlamıştır.

Davis'e göre (2008) kesişimsel feminizm (ya da onun ifadesiyle kesişimsel metodoloji) eleştirel teori ile postmodern feminizmin cinsiyetçilik, ırkçılık ve sınıf üzerine yaptıkları çalışmaları detaylandırarak yeni bir metodoloji ortaya çıkarmıştır. Postyapısalcı feminist teoriler ırk, sınıf ve cinsiyet üzerine çalışmalar yapsalar da konuyu ele alış biçimleri farklıdır. Kesişimsel yaklaşım ırk, etnisite, cinsel yönelim, din, kültür gibi farklılıkların, kimliklerde ya da bir sosyal alanda, nasıl bir araya gelip kesiştiğini açığa çıkarmak için kullanılır (Davis, 2008).

İfade ettiğim gibi, kesişimsellik kavramında önde gelen özelliklerden biri; feminizm içerisindeki merkezileşimi değiştirerek, farklı kadın deneyimlerinin mevcut olduğunu kabul ettirmektir (Brah ve Phoenix, 2004). Herhangi bir kesişimin arasında kalan insanların maruz kaldığı ayrımcılığı anlayabilmek için var olan ötekileştirme unsurlarını tek başlarına ele almaktansa tüm bunların kesişiminde durulmalıdır (Alparslan, 2019). Kesişimsellik kavramı; toplumsal hayatta var olan örneğin ekonomik, politik, kültürel ve deneyime dayalı farklılaşmaların, aslında ayrı birer kavram olmaktansa, birbirleri ile kesiştikleri için bir arada ele alınması gerektiğini vurgular (Davis, 2008). Kesişimsel

feminizm; akademisyenler başta olmak üzere, öğrenciler ve diğer feminist hareketler tarafından benimsenerek dışlanmaya, ötekileştirmeye en çok maruz kalanlar ile ilgilenmeye yönelik bir eylemi içerisinde barındırmaktadır. Kesişimsellik, farklılıkların kendi temsiliyetlerinin olduğu, dayanışma ağını oluşturma iddiasındadır (Mojab ve Carpenter, 2020). Bu yüzden farklı grupları tanıma adına atılan adımlar, bu grupları tanıma sonucu doğacak sonuçların ilerisinde bir durumdur. Buradan hareketle, kesişimsellik var olan bu karşıt farklılıklar ile koalisyon kurabilme girişimidir (Ardıç, 2022).

Özetle kesişimsellik kuramı bizlere, farklı yaşamları kavrayabileceğimiz yöntemler sunar. Daha önce değinilmemiş olan tahakküm biçimleri; kesişimsellik ile kuramsallaşır. Kesişimsellik kuramı, eşitsizliği önlemek için, durağan alanlar sunuyor gibi dursa da irdelendikçe ve çalışmalar yapıldıkça, farklılıkların kesişimini anlayabilmek için, farklı bakış açıları sunduğu potansiyelini geliştirmek gerekir (Sarığöl, 2020).

2.5. Kesişimselliğin Uygulama Alanları

Kesişimselliğin kavramsallaştırılması için yukarıda da ifade edildiği üzere birçok tartışma yapılmıştır. Ama kesişimsel yaklaşıma dair sınırlar çizilmemiştir, sabit bir tanımlı yapılmamıştır. Bu sayede, kesişimsel yaklaşım kişilere bir özdeşünümsellik imkânı sunarak, eleştirel bir analiz yapmak için sonu olmayan olanaklar yaratır. Davis'in (2008) ifade ettiği gibi kesişimsel teori; etrafımızda gerçekleşen olayların, bizim öngörümüzün de ötesinde olabileceğini göstererek, var olan karmaşıklığı çözebilme fırsatı verir. Bizi belirli kurallara yöneltmektense, sıradanlaşan, herkes tarafından kullanılan ve bilinen teorilerin ötesine gitmeye teşvik ettiğini yazar. Kesişimsel yaklaşım, tek bir doğru olmadığını dile getirerek, araştırmacıya kendi eleştirilerini açıklayabileceği bir yol sunar.

Kesişimsellik siyah feminist hareket ile başlamış olsa da günümüzde ırk dışında cinsel yönelim, sınıfsal tabaka, dış görünüş, engelli, yaşlı olma durumları, etnisite, kültür, din, eğitim seviyesi gibi birçok farklılaşmayı anlamak için bir çerçeve çizer. Farklılıkların deneyimlerinde yaşadıkları benzerlik, kadınların bir araya gelme imkânını arttırdığı gibi, mücadelelerinin seslerini duyurmasını da güçlendirmiştir. Bundan dolayı herhangi bir yerde, kadınlara, LGBTQİ+lara, yaşlılara ya da engellilere yapılan bir haksızlığa sadece ayrıştırıcı değil birlikte ses çıkarma ve türlü iktidar rejimlerine eleştiri getirmeye de vesile olmaktadır (Avcil, 2020). Örneğin 16 Eylül 2022'de İran'da, Mahsa Amini'nin, "başörtüsünü düzgün takmaması" gerekçesi ile ahlak polisleri tarafından darp edilerek

yaşamını yitirmesi, başta kendi ülkesi olmak üzere dünya genelinde büyük bir karşılık bulmuştur. Bunun sebebi, baskı unsurları değişse dahi dezavantajlı grupların, bu unsurları farklı biçimde yaşıyor oldukları gerçeğidir. Kesişimsellik ile kadın deneyimleri farklı olsa da mücadelede ortaklaşacak alanlar oluşturulmuştur.

Benzer özellikler, ortaklıklar ve deneyimler altında birleşen bireyler, kendilerinin karşı karşıya kaldıkları baskı unsurlarına, eşitsizliklere, ayrımcılıklara ayrı alanlarda direniş sergilerler. Bunun alt yapısı, geçmişteki kadın çalışmalarında, LGBTQİ+ hareketinde, etnik, dinsel, sınıfsal düzeyli farklılıklarda bir arada mücadele gösterebilmelerine dayanır (Ardıç, 2022). Toplumsal hareketlerin kesişimsel bir yapısının olduğu ve farklı sosyal kimliklerdeki bireylerin ortak amaçlar doğrultusunda bir araya geldiği görülmektedir. Çok boyutlu baskı unsurları ve ezilme biçimleri varsa, çok boyutlu ama birlikte direnme biçimleri de yaratılmalıdır. Kesişimselliğin bizlere sunduğu teorik imkanlar direniş stratejilerini anlamaya ve geliştirmeye yardımcı olur.

Özkazanç' a göre (2017), Türkiye' de feminist hareket bu zamana kadar geniş bir müdahalede bulunmuştur ve yeni sorulara açılma potansiyelini geliştirmesi için önemlidir. Feminist hareketin yapabileceği sonraki aşama farklı kesimleri bir araya getiren, kesişimsel alanları genişletmek ve ileriye taşımaktır. Kadın hareketleri tarihinde görüldüğü gibi eril siyasete direnen, kimliklerin ve sınırların ötesinde bir birleşim yaratabilecek hareketlerdir. Sosyolojik bir yaklaşımda toplumun yapısını ve dinamiklerini anlama ve değiştirme isteği vardır (Giddens ve Sutton, 2016). Bu bağlamda toplumsal yapıda mevcut olan cinsiyetçi ve ötekileştirici eylemselliklere karşı sosyal değişim talebini güçlendirir ve toplumsal cinsiyet eşitliği ile adaleti sağlama amacı güder, kesişimselliğin uygulama alanları da teori ve pratik arasında bir köprü görevi görür.

2.6. Sonuç

Tarihin pek çok aşamasında kadınlar arka planda bırakılmış ve haklarını alabilmek için zorlu yollarla çeşitli mücadeleler vermişlerdir. Bunun akademideki yansıması, feminist bir teori oluşturabilmek olmuştur. Bu bölümde ifade edildiği gibi, feminist araştırmacılar; bilime ve topluma dair erkekler üzerinden yapılan genellemelerin ötesine giderek, araştırmalara feminist bir bakış açısı sunabilmeyi hedeflemişlerdir. Feminist hareketlerin yükselişi ve feminist yöntemin gelişmesi ile birlikte Siyah kadınlar, kadın olmalarının onları aynı baskılar altında bir araya getirmedeğini, her kadının içerisinde bulunduğu

aland, farklı baskılara maruz kaldığını ve farklı mücadeleler verdiklerini dile getirmişlerdir. Hatta bazen bir kadın, bir başka kadın için baskı unsuru haline gelebilmektedir. Bu durum, kadınların arasında da farklı güç ilişkilerinin olduğunu gösterir.

Bu farklılıklara dikkat çeken kadınlar tarafından, kesişimsel feminizm kavramı ortaya çıkmış ve araştırmalarda kullanılmaya başlanmıştır. Kesişimsel yaklaşım ile kadınların; ırk, etnisite, gelenek-görenek, cinsel yönelim, dini inanç, eğitim düzeyi, yaşı, sağlık durumu gibi birçok farklılıkların kesişiminde durduğuna dikkat çekilmiştir. Kadınların avantajları, dezavantajları ve farklılıkları göz önüne alınmadan, onların maruz kaldıkları ayrımların kesişiminde durmadan, sorunlarını anlamak mümkün değildir.

Bu tez çalışması kapsamında göç ederek farklı bir bölgeye yerleşen kadınların, etnik, sınıfsal ve toplumsal cinsiyete bağlı maruz kaldıkları sorunlara odaklanılmıştır. Katılımlı gözlem yolu ile gerçekleştirdiğim saha çalışması ve konuya dâhil olan kadınlarla benzer özellikler taşımam neticesinde bu çalışma birçok kesişim alanında bulunan kadınların ve araştırmacının gözünden baskı unsurlarının ne şekilde açığa çıktığını ve bunlarla ne şekilde mücadele edildiğini açıklama imkânı vererek kesişimselliğe dair çalışmalara katkı sunmayı hedeflemektedir. Bir sonraki bölüm bu katkıyı yapabilmem için akademik literatüre nasıl dayandığımı açıklamaktadır.

3. LİTERATÜR TARAMASI VE ARAŞTIRMANIN BAĞLAMI

3.1. Giriş

Bir akademik çalışmanın en önemli kısımlardan birini oluşturan literatür taraması, bu çalışmayla ilişkili çeşitli çalışmaları bir araya getirmekte ve yapıcı bir eleştiri ile bu çalışmanın gerekliliğini açıklamaya olanak sunacaktır. Bugüne kadar yapılan çalışmaları ve onların teorik çerçevelerini eleştirirken, amaç onları yanlışlamak ya da hatalı göstermek değil onların birikimi ile yeni fikirler üretmek, ortaya atılan fikirlerle yeni bakış açıları geliştirebilmek olacaktır (Gülçiçek, 2022).

Literatürde var olan çalışmalar genellikle mevsimlik işçilerin yaşam şartlarının ve çalışma ortamlarının incelendiği bir odak sunar (Yıldırak ve ark. 2003; Büke ve Çetinkaya, 2009; Geçgin, 2009). Kimi çalışmalar ise özellikle kadın tarım işçileri üzerinde durmakta ve yerelde çalışan kadın tarım işçilerini incelemektedir (Baş ve Ulukan, 2020; Bağış, 2020; Fidan, 2020). Yapılan çalışmalarda mevsimlik işçilikte var olan sorunlar farklı bakış açıları ile incelenerek farklı kavramlar ve teoriler üzerinden ele alınmıştır. Ancak toplumsal cinsiyeti ve etnisiteyi birleştiren dinamikler çoğunlukla merkeze alınmadığı gibi, mevsimlik işçilikten yerleşikliğe giden bu süreçle ilişkin bir çalışmaya da rastlanmamıştır.

Bu çalışma özelinde “yerleşiklik” ile işaret edilen, mevsimlik göç gibi yılın belli ayları bir bölgeye yerleşmek değil, sürekli ve kalıcı olarak bir bölgede yaşamlarını sürdürmeye başlamalarıdır. Mevsimlik işçilik ile tarım işlerinin olduğu bölgelere göç edenler, göç ettikleri bölgenin iş imkânlarından ve geldikleri yerlerde var olan sorunlardan kaynaklı mevsimlik geldikleri bu bölgelere yerleşerek akrabalarının ya da tanıdıklarının da kalıcı olarak gelmesine vesile olmuşlardır. Genelde tarımsal faaliyetler sürdürmekle birlikte, yerleşiklik durumunun daha uzun olduğu ailelerde başka işlere yönelim olduğu da gözlemlenmiştir. Yerleşikliğe geçilen süre bu metnin yazıldığı zaman itibarıyla 6 ile 45 yıl arasında değişmektedir.

Bu çalışmaya benzer çalışmalar olmasa da gezici ya da geçici mevsimlik kadın tarım işçilerinin sorunları benzerlik göstermektedir ve emeklerinin sömürülmesi ile kesişmektedir. İlgili çalışmalara bakıldığında etnik kimliğin mevsimlik göçe olan rolü dikkat çekicidir. Mevsimlikten yerleşikliğe giden bu süreç de etnik özellikler taşıdığı için, takip eden bölümde ilk olarak mevsimlik tarım işçiliğindeki etnik yapıya, ardından bu etnik yapı ve yoksulluk ile birlikte açığa çıktığı düşünülen sosyal dışlanmaya yer

verilecektir. Daha sonra tarım işçiliğinde rol oynayan işverenler, aracılar ve de işçilere değinilmiştir. İşverenler kısmı görece daha kısadır. Bunun nedeni, işverenler ile ilgili özel bir çalışmanın olmamasıdır. Bu yüzden işverenlerin aracılar ve işçiler ile olan ilişkisine diğer bölümlerde de yer verilmiştir. Aracılar bölümünde aracılığın ne olduğu, yasal tüzükleri ve işverenler ile işçi arasında oynadıkları roller açıklanmaya çalışılmıştır. Takip eden işçiler bölümünde işçiliğin tanımlarına, iş kanunlarına, çalışma ortamı ve çalışma sürelerine, emekleri karşılığında aldıkları ücretlere ve tüm bu süreçler içerisinde kendilerinin hak taleplerine değinilmeye çalışılmıştır. Bu bölüm boyunca kadın işçiler ya da toplumsal cinsiyet ayrı bir şekilde ele alınmamıştır çünkü ayrı ya da sonradan eklenen bir kategori yerine diğer konulardan ayrıştırılamayan merkezi bir şekilde görülmektedir (Scott, 2010).

3.2. Mevsimlik Tarım İşçilerinin Etnik Yapısı

Duruiz (2012) Türkiye’de mevsimlik işçiler ile ilgili yapılan çalışmaların, iki üsluba sahip olduğunu söylemiştir ve bunları “merhamet dili” ve “devletin ihmal dili” olarak adlandırmıştır. Merhamet dili, adından da anlaşılacağı üzere işçilerin her açıdan kötü ve olumsuz şartlarda olduğunu ve durumlarının düzeltilmesi gerektiğinin altını çizerken, devletin ihmal dili üslubunu kullananlar, yaptıkları çalışmanın ve var olan olayların dışında kalarak, tarafsız bir şekilde sorunları kategorize etmeye girişir. Merhamet dili, toplumun vicdanına seslenirken, devletin ihmal dili ise, devletin kurum ve kuruluşlarını ihmal ettikleri toplumsal sorunları denetlemeye çağırır. Bu üsluplar; metinlerin bakış açılarına bağlı olarak baskınlaşsa da genelde bir arada kullanılmaktadır. Tarım işçileri ile ilgili yapılan çalışmalarda, her iki üslubun ortaklaşarak kullanılması, var olan sorunları kapsamlı bir şekilde incelemekle ilgilenmeyen, dolayısıyla analizlerini derinleştirmeyen anlayışlara vesile olur. Duruiz; bahsettiği iki üslup içerisinde yazılan metinlerin, mevsimlik tarım işçilerinin büyük bir kısmının Kürt işçilerden oluştuğuna değinmekten kaçındıklarını ve işçilerin etnik kimliklerini farklı kavramlarla çağrıştırdıklarını söyler. Kimileri etnik kimliklerden kaynaklı maruz kalınan ayrımcılıkları dile getirmekten çekinmekte, dolayısıyla toplumsal emek üretiminde etnisite ve toplumsal cinsiyet kesişimini analiz etmek mümkün olmamaktadır.

Duruiz ’in çizdiği çerçeve önemlidir, fakat yine de mevsimlik göç eden insanlara bakıldığında genelde Doğu ve Güneydoğu Anadolu’dan gelen Kürt etnik kimliğine sahip

ailelerden oluştuğu pek çok sosyal bilimci tarafından gösterilmiştir (Büke ve etinkaya, 2009; Geçgin, 2009, Gürsoy, 2021; ınar ve Lordoğu, 2011; Küçükkırca, 2012; Uzun, 2015). Son yıllarda ise ucuz işgücüne Suriyeli kadın ve erkeklerin dâhil edildiği grlmştir. Bu araştırmaların g, kadın emeği, tarım işinde ucuz işgücü oluşturulması, hem tarlada hem evde kadın emeğinin sürekli liği gibi bazı ortak özelliklerden bahsetmek mümkündür (Ertürk, 2016; Dedeoğu, 2019).

1990'lı yıllar ile Türkiye'nin Doğusunda başlayan düşük yoğunluklu savaşlar, köy yakmaları ve köy boşaltmaları bu bölgedeki insanları “zorunlu göç” etmeye maruz bırakmıştır. Tarım sürecinde oluşan yapısal değişiklikler, köylülerin topraksız bırakılışı ve savaş hali zaten zorlu olan ekonomik şartları daha da katmanlandırmıştır. Dolayısıyla, g isteğe bağlı ya da zorunluluktan gerçekleşse de siyasi ve ekonomik etkenleri de olan ve g eden kişilerin göç ettikleri yerde karşılaşacağı yeni etkileri de içinde barındıran bir süreçtir. G süreci ya da g edilecek yer, oraya ulaşma imkânları aracılar ya da dışsal etkenler bağlamında gerçekleşir (Kaya ve Işık, 2014).

Türkiye'de ge zorlanan kişiler için “zorunlu göç mağdurları” kavramı kullanılırken uluslararası literatürde “lke içinde yerinden olmuş kişiler” kavramı kullanılmaya başlanmıştır (Mutlu, 2018:37). Türkiye'de 1980'li ve 1990'lı yıllar sırasında çoğunluğu Kürtlerden oluşan, en az 1.2 milyon insanın hiçbir yardım almadan göç ettiği/ettirildiği bir gerçeklik vardır (Mutlu, 2018). Bu sürecin bir devamı olarak, tarım politikaları ve var olan savaş hali, Doğu ve Güneydoğu insanların yoksulluk durumlarını daha da arttırmış ve bu doğrultuda var olan bazı olumsuz koşulları kabul etmelerine sebep olmuştur. oğunluğu Kürtlerden oluşan bu nüfus, yoksul kalmalarından ötürü her koşulu kabul ettikleri için ucuz iş gücünü oluşturmakta ve ucuz emek sömürüsüne daha açık bir konumda bulunmaktadır (Geçgin, 2009; Gürsoy, 2021; ınar ve Lordoğu, 2011). Bu şekliyle, mevsimlik tarım işi her ne kadar emeğe dayalı bir iş olsa da etnik konumların önemi nedeniyle “emeğin etnikleştiği” görülmektedir (Küçükkırca, 2012; Uzun, 2015).

Emeğin etnikleşmesi kavramı, kapitalist ekonomilerin gelişimi ile birlikte işgücü piyasalarında etnisite kavramının retil-diğini ve yine bu piyasalara dâhil edilerek sömürüldüğünü vurgulamak için ortaya atılmış bir kavramdır (ksz ve zgr, 2021). Bu kavram etnisiteyi emek yönünden değerlendirmenin gerekliliğine vurgu yapar. Bu bağlamda “emeğin feminizasyonu” da özellikle 1980'ler ile birlikte kadınların işgücü olarak piyasalardaki artışını açıklamak için kullanılan bir kavramdır (ksz ve zgr,

2021). Feminizasyon kadınların iş alanlarında niceliksel olarak arttığı ama iş gücüne katılımlarında niteliksel bir değişimin olmadığına vurgu yapan bir süreçtir. Kadınlar her ne kadar tarım işlerinde ücretli işçi konumuna gelseler de yaptıkları iş hala erkeklerin yaptıkları işe göre daha değersiz görülmektedir. Hâlbuki aşağıda değinilecek sosyolojik araştırmalar kadınların yaptıkları işte daha yoğun bir emek olduğunu göstermektedir.

Emeğin etnikleşmesi ve feminizasyon süreçleri birbirleri ile bağlantılıdır. Mevsimlik göç ile ilgili yapılan çalışmalarda kadın işçilerin tarım işlerine daha yatkın olduğunun varsayıldığını ve gelinen bölgede “sorun çıkarma” olasılıklarının daha düşük olduğu düşüncesini ele alır; bu argümanda da etnikleşen emeğin feminizasyon ile ilişkisi görülmektedir (Öksüz ve Özgür, 2021). Buna ek olarak, bir önceki bölümün kesişimsel feminist teorisinin gösterdiği gibi burada tarım işinin hem bir etnik kimlik hem de bir cinsiyet üzerinde kesişen dinamikleri olduğu açığa çıkmaktadır. Kadınların “sorun çıkarma” olasılıklarının düşük olacağı ya da kadınların tarım işlerine daha yatkın olacağı görüşü aslında toplumsal cinsiyet rollerinin etkisi ile kadınlar üzerinde bir genelleme yapıldığının ve onlara toplumsal özellikler yüklenildiğinin göstergeleridir. Oysa kesişimsel feminist yaklaşım bizlere farklı kadın deneyimlerinin varlığını göstermektedir. Dolayısıyla göç eden, farklı etnik kimlikte olan ya da kadın olma durumu, her zaman bu varsayılan durumların açığa çıkacağı genellemesini çürütür. Bu genelleme farklılıkları göz ardı etmekle birlikte inkar etme eğilimi içerisindedir.

3.3. Mevsimlik Tarım İşçiliğinde Sosyal Dışlanma ve Yoksulluk

Geçgin (2009) mevsimlik tarım işinde “sosyal dışlanmayı” tetikleyen eğitim ve yoksulluk gibi faktörler üzerinde durmuş, sosyal dışlanmanın kadın ve erkek işçiler arasında ne tür farklılıklar olduğunu ve bu farklılıkların yoksulluk üzerinde hâkim bir unsur olup olmadığını incelemiştir. Tire’nin yazdığı gibi (2017), yoksulluk insan yaşamının, insani koşullarda sürdürülmesi için gerekli olan kaynaklardan ve gelirlerden mahrum olma durumudur. İnsanların yaşamlarını sürdürmeleri için en temel ihtiyaçları arasında yer alan temiz suya, gıdaya, barınacak bir yere, sağlık, eğitim gibi hizmetlere erişirken yaşadıkları sıkıntılar yoksul oluşlarını gösterdiği kadar insanlar arasında var olan eşitsizliği de vurgular.

Mevsimlik tarım işçiliği yapan Kürt işçilere dair çalışmalar sosyal dışlanma ve yoksulluk kesişimlerinin varlığını göstermektedir (Geçgin, 2009). Kürt işçiler kendi

aracıları tarafından da yeterince haklarını alamamakla birlikte, tarım işlerinde çalışabilmek için gittikleri Karadeniz, Ege, Akdeniz vb. bölgelerde kötü, yetersiz, elektrik ve suyun olmadığı alanlarda yaşamaya terk edilmişlerdir (Gürsoy, 2021; Çınar ve Lordoğlu, 2011). Bununla birlikte yerel halk tarafından da etnisiteden bağımsız olmayan şekilde dışlanmaya maruz kalmışlar, “kirli oldukları” “pis oldukları” “medeni olmadıkları” gibi ithamlarla karşılaşmışlardır. Var olan savaşın sorumlusu olarak tutuldukları için bir “düşman” algısına da maruz kalmışlardır (Uzun, 2015).

Çınar ve Lordoğlu (2011) ise bu çerçevede sosyal dışlanmanın sebebini sadece Kürt kimliğine değil aynı zamanda mevsimlik işçilerin yoksulluklarına da dayandırmaktadırlar. Bu analizi şöyle açıklarlar:

“Mevsimlik tarım işçilerinin yaşadıkları sosyal dışlanma farklı etkenlere dayalı olan çoklu bir dışlanmadır. Çünkü mevsimlik tarım işçileri dışarıdan, geçici bir süre için gelen yabancılardır, ucuz işçi ya da ırgat, ameledir, yoksuldur, bazı bölgeler için farklı bir dil konuşan dolayısıyla iletişim kurma şansını baştan kaybetmiş iki kat yabancılardır.” (2011: 432)

Toplumsal cinsiyet rollerinin etkisiyle kadınların ev ve bakım işlerinden sorumlu tutulmaları yoksulluğu kadınlarda daha da derinleştirmektedir. Örneğin kadın çalışanların hamilelik sürecinde işlerine ara vermeleri yetmezmiş gibi sonrasında da çocuk bakımının kadına yüklenmesi ile iş hayatında, ya tam anlamıyla yer edinememekte ya da dışında tutulmaktadırlar. Dolayısıyla bir iş yerinde çalışan insanlar ile hamile ya da çocuklu kadınlar eşit şartlarda değildir. Bu durumda “dezavantajlı gruplara eşit fırsatlar vermek, onların eşit haklara sahip oldukları anlamına gelmemektedir” (Tire, 2017: 103). Mevsimlik işçilik geçici ve düzensiz çalışma koşullarını içerisinde barındırdığı ve düşük ücretlerle birlikte sosyal güvencenin olmayışı göç eden, kültürel, ırksal ve dil farklılıkları olan Kürt kadınlar için dezavantajların yoğun olduğu bir alanı oluşturmaktadır. Dolayısıyla tarım işinde çalışan bu kadınların da yoksulluğu derinleşmektedir.

Kadınlar hem tarlada hem evde çalışmalarından ötürü, sosyal hayatın dışında kalmakta ve bunun yanında anadillerinin Kürtçe olmasından kaynaklı ekstra bir dışlanmaya maruz kalmaktadırlar (Geçgin, 2009). Bu konuda araştırma yapan Geçgin analizini şu şekilde ifade eder: “Dil, sosyal dışlanma için önemli bir işaret olduğundan dolayı, kadınların iletişim dünyasının kendi yakın çevreleri ile sınırlı olduğu dikkate alındığında önemli bir yoksunluk ve sosyal dışlanma olduğu yorumu yapılabilir” (Geçgin, 2009: 18). Bu analizini ise derinleştirir:

“Gelişmekte olan ülkelerde yoksulluk ile sosyal dışlanma arasında çok yakın bir bağ vardır. Yoksulluk az gelişmişlikle bağlantılı olarak barınmadan beslenmeye, eğitimden sağlık ve diğer hizmetlere erişimdeki yoksulluğa ve bunun sonucu olan fiziksel yoksunluk durumunda, yeterli istihdamın olmamasında ve diğer türden ayrımcılıklarla bütünleştiğinde artar. Yoksulluk, birçok durumda, karar alma mekanizmalarından dışlanma; siyasal sürece, çalışma hayatına ve kültürel faaliyetlere katılımın kısıtlanmasına ve yurttaşlık haklarının kullanılmamasına neden olur. Sosyal dışlanmanın bu süreçte yoksulluğu yeniden bir kısır döngüde üretmesi yoksulluğun kalıcı hale gelmesine neden olmaktadır” (Geçgin, 2009: 9).

Yoksulluk ve sosyal dışlanma Türkiye’nin her bölgesinde var olmakla birlikte, Güneydoğu ve Doğu Anadolu’da aldığı formlar değişmekte ve buradaki insanları “zorunlu göçlere” maruz bırakmaktadır. 1990’lı yıllarda zorunlu göç etmemiş insanlarsa “Kürt sorununa” dair gerekli adımlar atılmaması nedeniyle hem kendi tarlalarında hem de yaşadıkları yerde geçimlerini sağlayamadıkları için mevsimlik işçiler arasında yer almaktadır (Büke ve Çetinkaya, 2009). Buna karşın Geçgin’e göre (2009) yoksul Kürt işçiler olarak kendilerini gittikleri bölgeye ait hissetmemekte ve gittikleri yerde yaşayanların kendilerine karşı tutumunun tepkili olduğunu düşünmektedirler. Ayrıca yerel halklar ile kendileri arasında eşitliğin olmadığını da dile getirmektedirler. Ona göre bu eşitsizlik kadınlarda daha da derinleşmiştir çünkü kadınlar yaşamlarının her alanında çoklu baskılara maruz kalmaktadır.

Kadın emeğinin farklı konumlar oluşturması konusunda eklemek gerekir ki tarım işlerinde yerleşikte geçici olarak çalışan kadın işçiler, gezici işçilerin yani mevsimlik işçilerin aksine daha avantajlı konumdadırlar. Sürekli yaşadıkları bölgede, kendi evlerinden sabah işe gidip iş bitiminde tekrar dönerler. Bu işçilerin aynı zaman da kendilerine ait arazileri bulunmakta ve sebze meyve gibi ihtiyaçlarını kendi arazilerinden karşılamaktadır. İş kabul edip etmeme gibi bir şansları var gibi görünür. Aynı zaman da yerleşikliğin verdiği güvence ile kazandıklarıyla sosyal ve de ekonomik alanlar da yatırım yapabilir ya da bu alanlar da kendilerini var edebilirler (Yıldırak ve ark. 2003). Tüm bunlara ek olarak mevsimlik işçilik için gelen tarım işçilerine kıyasla geçici işçiler daha az sosyal dışlanma ile karşılaşmaktadır. Geçici kadın işçilerin işverenle aynı yörenin, aynı bölgenin insanı olması onlara karşı tavırlarının daha iyimser olduğunu göstermiştir. Birbirleriyle her zaman bir ilişki içerisinde olan işveren ve gezici kadın işçiler, iş ihtiyacına göre her zaman hazır bulunmalı ve bir sorun yaşamaktan kaçınmaktadır (Yıldırak ve ark. 2003). Tezin kalan kısmında analiz edileceği gibi yerleşiklik ile birlikte aynı bölgede

yaşayan Türk ve Kürt kadın işçiler arasındaki sosyal dışlanmayı, işverenlerin Türk işçiler ile daha yakın sıralara girdiği, onlarla gündelik sohbetler kurduğu, molalarda birlikte oturup birlikte yemek yemelerinden görebiliriz. Kürt işçilerle kurulan diyaloglar, yerleşiklik durumunun ya da bir arada yaşamının uzun yılları kapsamına rağmen, hala kültürlerini karşılaştırmaya yönelik olduğu ve taraflar arasındaki sınırların devam ettiğinin göstergesidir. Yine aynı şekilde işverenlerin Kürt işçilere üzüldüğü ve onları “yoksullar” “garibanlar” diye adlandırdıkları da yerleşiklikte devam eden sorunlar arasındadır. Sosyal dışlanma ve yoksulluk söylemler ve pratikler üzerinden azalmış gibi görülse de bu araştırmada yapılan alan çalışması boyunca hem yaşadıkları mahalle ekseninde hem de tarlada kurulan ilişkiler ekseninde devam ettiği düşünülmektedir.

Sonuç olarak mevsimlik tarım işçiliğinde yoksulluk ve sosyal dışlanmanın etnik kimlik, göç etme durumu, kültürel, toplumsal ve dilsel farklılıklar kesişiminde daha da arttığı açığa çıkmaktadır. Yukarıda bu sosyal dışlanmanın ve yoksulluğun yerleşiklikte nasıl deneyimlendiğinin önemine işaret ettim. Dolayısıyla bu çalışma mevsimlik işçiliğin ilerisine geçen ve yerleşiklik süresi belli bir zamanı aşan Kürt işçilerde de sosyal dışlanmanın ve yoksulluğun farklı versiyonlarda devam ettiğini sosyolojik bir açıdan vurgulayarak katkı sunmayı amaçlamaktadır.

3.4. Çalışmanın Bağlamına Dair: Mevsimlik Tarım İşinde, İşverenler, Aracılar ve İşçiler

Tarım işlerinde rol alanları; işverenler, aracılar ve de işçiler oluşturmaktadır. Buradan hareketle ilk önce işverenlere değinilecektir. İşverenlerle ilgili bilgilere aracılar ve işçiler kısmında ayrıca değinilecektir. İkinci olarak tarım işlerinde işçiler ve işverenler arasındaki iletişimi sağlayan aracılığın ne olduğu, yasalar karşısındaki yükümlülükleri detaylı bir şekilde ele alınacaktır. Son olarak da işçiler kısmında işçiler ile ilgili farklı tanımlamalara, çalışma ortamlarına, ücret ve hak taleplerine değinilecektir. Bu ayrımı yapmamdaki sebep, tarım işindeki ilişki ağlarını daha açık bir şekilde gösterebilmektir.

3.4.1. İşverenler

İşverenler toprak sahipleri olabildiği gibi şirketler ya da tüccarlar da olabilmektedir. İşverenler kendi tarlalarında ya da kiraladıkları alanlarda çalışması için aracılarla iletişim

kurarak işçileri ayarlarlar. İşverenin yasalar karşısında yükümlülükleri belirlenmemiş olsa da kimi işverenler işçilerine araçlar vasıtasıyla avans vermekte, yol masraflarını karşılamakta ve onlara kalacak yer ayarlamaktadır. Herhangi bir “iş kazası” ya da hastalık durumunda işçileri sağlık kurumlarına götüren işverenler olsa da bunun tam tersi olan işverenler de mevcuttur (Büke ve Çetinkaya, 2009).

İşverenler daha önce çalıştığı ya da tanıdıkları aracılığıyla tarım araçlarına ulaşır ne kadar işçi istediklerini, işin ne zaman başlayacağını sözlü bir şekilde bildirip bir anlaşma yaparlar (Büke ve Çetinkaya, 2009). Yerleşiklik ile birlikte bazı Kürt işçiler, işçi konumundan işveren konumuna geçmiştir. Bu konu aşağıdaki analiz bölümlerinde saha çalışmasına dayanarak analiz edilecektir. İşveren konumuna geçen Kürtlerin, tarım araçları ile birebir tanışıklıkları mevcuttur. Yerel halkın işverenleri ise mevcut ilişki ağlarını kullanarak, tarım araçlarına ulaşmaktadır. Ne kadar işçinin istendiği, her işten bir gün önce, tarım aracısına söylenmekte ve tarım aracısı işçileri ona göre gruplara bölmektedir. Yerleşiklikte de işverenler ya kendi araçları ile ya da başka kişiler ile anlaşarak ayarladıkları araçlar ile işçilerin çalışılacak yere ulaşımını sağlamaktadırlar.

3.4.2. Aracılar

Tarım araçları adından da anlaşılacağı üzere tarım işlerinde işverenler ve işçi arasındaki iletişimi sağlayan kimselerdir. Tarım araçlarına verilen isimler bölgelere göre değişiklik göstermekte, Ege’de “dayıbaşı” ya da “elçi”, Çukurova’da “elçi”, Karadeniz’de “çavuş” ya da “dayıbaşı” İç Anadolu’da da her üç adlandırma da kullanılmaktadır (Büke ve Çetinkaya, 2009; Yıldırak ve ark. 2003). Çavuşlardan bazıları işçilerle çalışıp onlara yardımcı olurken, bazıları sadece işverenle işçi arasındaki iletişimi sağlar. Bazen çavuşlara ek dayıbaşılar da bulunmaktadır. İki aracının olduğu durumlar da dayıbaşılar genelde işin olduğu bölgede ikamet edenlerdir. (Küçükırca, 2012).

Aracılar işverene işçi, işçilere de iş bulması açısından önemlidir. İşçiler ile yapılan anlaşma avans vererek kendine borçlandırma sistemine dayalıdır. Tarım aracılığı daha çok gezici tarım işçiliğinde yaygındır. Aracılar işçilerini kaybetmemek adına, işverenden aldığı avansları onlara vererek işçileri bu mevsimlik işçi sürecine bağlı tutar. Aynı zamanda düzenli işi olmayan insanlarda, bu avans alacakları paraya ihtiyaç duymaktadır. Genelde akrabalık, komşuluk ilişkileri ile ayarlanan işçilerin, bu mevsimlik işçiliği kabul etmesi

yoksul oluşlarına bağlı olmakla birlikte, tanışıklık durumlarından da kaynaklanmaktadır (Büke ve Çetinkaya, 2009; Yıldırak ve ark 2003).

Tarım işçiliğinin aksine tarım aracılığı enformel bir iş değildir. Tarım aracılığının yasal sınırlılıkları İŞKUR ve Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından çizilmiştir. Tarım aracısı olabilmek için izin belgesi alınmalıdır. Bu belge her yıl yenilenmelidir. Ancak yapılan çalışmalarda, bu belgeye sahip çok az aracı bulunduğu ve yenileme işlemi yapmadıkları gözlemlenmiştir. Her ne kadar tarım aracıları için yasal düzenlemeler yapılsa da, takibinin yapılmaması ve durumun ciddiye alınmamasından kaynaklı hala kayıt dışı olmaktadır. Tarım aracıları devlet kurumları tarafından belli şartlara tabi tutulmuştur. İşçiye iş hakkında gerekli bilgileri vermek, çalışılacak yer ve koşulları sağlamak, işçiden herhangi bir karşılık beklememek bunlardan birkaçıdır. Ne yazık ki bu yasalar işleyişe geçememiş ve yasalara karşı eylemlerde bulunulmuştur. Her ne kadar aracılar; yasalarla tarım işçilerinden sorumlu olsalar da onların ihtiyaçlarını karşılamakla yükümlü olsalar da bu görevi yeterince yerine getirememektedirler. Ve de yetkililer tarafından bu durum takip edilmemektedir. İşçilerin, işveren ile herhangi bir ilişkisinin olmaması, aracılar ve işverenler arasında adeta bir nesne gibi görülmeleri ve işe başlamadan aracıya borçlanmaları onları işveren ve aracının himayesi altında bırakmaktadır. İşçiler yoksul oluşlarından ve gelişen ilişkilerin dışında kalmalarından kaynaklı herhangi bir talepte de bulunamazlar. Aynı zaman da işçiler için aracı, sorunların çözümün de bilirkişi konumundadır. İşçiler üzerinde aracılardan bir egemenliği vardır. Bu da onların işveren karşısında temsiliyeti ile sağlanır (Büke ve Çetinkaya, 2009; Gürsoy, 2021; Yıldırak ve ark. 2003).

Akrabalık ve tanışıklık durumu ile tercih edilen tarım aracıları, bulundukları konumu kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaktadır. Her ne kadar yasalarda işçilerden para alınmaması gerektiği vurgulansa da hem tarım işçilerinden hem de patronlardan kendi ücretlerini almaktadırlar. Bazı mevsimlik tarım işi yapan Kürtler, Türkçe konuşamamalarından kaynaklı her türlü gereksinimlerini karşılamak için bir aracıya ihtiyaç duymaktadır. Mevsimlik tarım işine borçla başlayan işçiler, bu borcu ödemek ya da işsiz kalmamak için dayıbaşı ile herhangi bir tartışma içerisinde olmaktan da uzak dururlar. Tarım işi “özgür emek piyasasına” dâhil olmaksızın “emeğin serbest piyasası” içinde yer alır (Gürsoy, 2021: 54-61). Burada da tarım işlerinde emeğin nasıl etnikleşerek piyasaya sunulduğu ve piyasa içerisinde nasıl sömürüldüğü açığa çıkar (Öksüz ve Özgür, 2021). Aracıların işçiler üzerinde belirgin bir etkisi ve de kazancı vardır. İşçilere iş

ayarlamasından ötürü, onlardan bir saygı ve de hürmet beklemekte ama aynı zaman da onların emekleri üzerinden haksız kazanç sağlamaktadırlar. Yevmiyelerinden kesinti yapmakla birlikte, bazen hiç işçilerin ücretlerini vermeden kaçan araçlar da vardır (Çınar ve Lordoğlu, 2011). Dayıbaşılar, tarımdaki emek süreçlerine dâhil olmadan işçiler ve çavuşlar üzerinden iki kat daha fazla kar elde eder (Küçükkırca, 2012).

Çınar ve Lordoğlu'na (2011) göre tarım işçileri bir aracı, dayıbaşı ya da elçi olmadan patronlar karşısında daha savunmasızdır. Patronlar bir işçiye ya da işçileri beğenmezse ücretlerini vermeyip çalışmalarını sonlandırabilir. Patronlar işçi ile ilgili sorumluluk almazlar. Hastalanmalarından, yiyecek ihtiyaçlarından kendilerini sorumlu tutmamaktadırlar. Sadece işe gelip gitmeleri kolay ve ucuz olsun diye barınma sorunlarını hallederler. İyi çalışırlarsa onlara bazı ikramlar da bulunurlar. Ancak tüm bu anlatılanlar patrondan patrona değişmekte, kimileri işçilere daha dışlayıcı, ötekileştirici davranırken, kimileri ise daha farklı bir yaklaşım geliştirebilmektedir. Küçükkırca (2012) ise mevsimlik olarak çalışacak insanların, işleri bir aracı olmadan bulmalarının daha iyi olduğu kanısındadır. Çavuşluk, feodalizmin izlerini taşımaktadır. Mevsimlik tarım işçiliğinde işveren dışındaki herkes, yani işçiler ve çavuşlar arasındaki iletişimsellik ve tanışıklık bağları çok kuvvetlidir. Böylece işçilerin gözetimi kolaylaşmaktadır. İşçilerin ve çavuşların iletişimi mevsimlik iş sonrasında devam etmektedir. Bundan dolayı işçilerin işteki yeterlilikleri, çavuşla olan ilişkileri ya da herhangi bir problem çıkarıp çıkarmamasına bakılarak gelecek yıl çavuşun ekibinde olup olmayacakları belirlenir.

Tarım aracılığı ile ilgili var olan literatür yerleşiklikte birtakım değişiklikleri içinde barındırsa da büyük oranda benzerlik göstermektedir. Hala tarım araçlarının avans ile işçi ayarladığı durumlar olduğu gibi, akrabalık ve tanışıklık bağları da işçi ayarlama da etkili olmaktadır. Bununla birlikte aynı bölge de birçok dayıbaşının olması kadınlara hangi dayıbaşı ile işe gideceğini seçme imkânı verir. Genelde uzun süre gidilen dayıbaşının seçildiği gözlemlenmiş olsa da dayıbaşı seçiminde ücretleri zamanında verme, evde bırakmama (her gün işe çıkarılma) gibi etkenler etkili olmaktadır.

Dayıbaşılar hala enformel olarak çalışmakta ve herhangi bir belgeye sahip olmamaktadır. İşverenlerden, iş olarak sürdürülen bir konumdur. Fazla iş alan dayıbaşılar, işçiler tarafından tercih edildiği gibi, işçileri de aramaktadır. Aynı bölgedeki dayıbaşılar her iş sezonu bir araya gelerek işçilerin işleri karşılığında alacakları ücreti ve kendilerinin bu ücretten alacakları payı belirlemektedir. Dayıbaşılığın herhangi bir izne bağlı tutulmuyor oluşu, çalışma ve ulaşım koşullarının zorlu olmasına, iş paylaşımının düzgün

bir şekilde yapılmamasına, ücretlerdeki kesintilerin sürmesine sebep olmaktadır. Toparlamak gerekirse, genel olarak dayıbaşılık, resmi bir iş olmakta ancak gerekli denetimlerin yapılmamasından kaynaklı işçilerin hem kendileri hem de işverenleri tarafından kimi zaman sömürülmesine kimi zamanda haklarını arayacağı ya da taleplerini dillendirebileceği bir kişi konumundadır. Bir sonraki alt bölümde mevsimlik tarım işçilerinin, özellikleri, talepleri, çalışma ortamları ve koşulları literatüre dayanarak sunulacaktır.

3.4.3. İşçiler

Farklı Tanımlamalar ve Nitelikler: Tarım işçiliği gezici ve geçici olmak üzere iki grupta incelenebilir. Gezici tarım işçileri mevsimlik göç ile bir şehirden başka bir şehre gelen, geçici tarım işçileri ise bulundukları yerde günü birlik yevmiyeli olarak çalışan işçileri kapsamaktadır (Yıldırak ve ark. 2003). Mevsimlik tarım işçiliğinin gezici ve geçici işçiler olarak ayrılmasındaki farkın sebebini Duruiz (2012) ise şu şekilde açıklar; geçici işçileri Türkler oluşturmakta, gezici işçilerinde başta Kürtler olmak üzere diğer azınlıktaki etnik kimlikler olan Araplar ve Romanlar oluşturmaktadır. Güncel durumda bu listeye Suriyeliler ve Afganlar da eklenebilir. Gezici tarım işçileri çalışacakları iş ve bölgeyi seçemezken, geçici tarım işçilerinin sosyo-ekonomik durumlarından da ötürü göreceli olarak iş seçme özgürlükleri vardır. Bu özgürlüklerini kullanırken de işverenlerle aralarını bozmamaya dikkat ederler çünkü uzun süren işlerde çalışmak ve de işe çağrılmayı isterler (Yıldırak ve ark. 2003: 116). Geçici olarak civardan gelenler çoğunlukla kadın işçiler olmuştur. Bu da erkeklerin geçici tarım işlerini “kadın işi” olarak görmesinden kaynaklandığı sonucunu ortaya çıkarmıştır (Yıldırak ve ark. 2003: 144). Kadınlar tarımda hem üreten hem var eden hem de ürettikleri sebze ve meyveleri ev içinde kullanan bir konuma sahiptirler. Ülkelerin kendilerini kalkındırma tarzlarına göre kadınların konumu değişmekle birlikte, tarımsal faaliyetlerin yoğun olduğu ülkelerde kadınların tarımdaki emeği oldukça fazladır (Yıldırak ve ark. 2003).

İş Kanunu: Mevsimlik tarım işçileri İş Kanunu dışında kalan dolayısıyla haklarından ve yasalardan haberi olmayan enformel bir ilişki ağı içerisinde çalışmaya terk edilmiştir (Büke ve Çetinkaya, 2009; Çınar ve Lordoğlu, 2011). Sosyal Sigortalar Kurumu tarım işçilerini sigorta kapsamına almış olsa da geçici ve gezici mevsimlik tarım işçileri bu kapsamın dışında tutulmaktadır. Sigorta kapsamına alınan tarım işçilerinin aksine gezici ve

geçici tarım işçileri sosyal ve ekonomik açıdan bu sosyal güvenceye çok daha fazla ihtiyaç duymaktadır (Yıldırak ve ark. 2003).

İşçilerin iş güvenliğinin sağlanmaması ve desteklenmemesi, çalışanın sosyal güvenlik kuruluşlarına kaydolmasının çalışanın rızasına bırakılması ile Türkiye’de “ulus-devletin sınıfsal karakteri” ortaya çıkmaktadır. Ne ulusal ne de uluslararası hiçbir sözleşme, işçileri sigortasız ve güvencesiz, aracı ve işverenlerin inisiyatifine terk etmemektedir. Benzer şekilde iş yeri, iş ile ev arasındaki tüm alanı kapsamakta ve tüm alanlar içerisinde işçilerin işverenin yükümlülüğü altında olduğu bir yerdir. Bu durum nasıl kamu ve özel sektörde çalışan işçiler için geçerliyse mevsimlik işçiler içinde söz konusu olması beklenebilir. Tarladaki “iş kazaları” ya da tarlaya geliş aşamasında yaşanan trafik kazaları bu ihmalkâr tavırlardan kaynaklı iş cinayetleri olarak tanımlanabilir. Bu durum kapitalist üretim ağlarının sonucunda yasal çerçevelerin de emekçilerdense sermayedarların yanında olduğunun göstergesidir (Büke ve Çetinkaya, 2009: 14-15). Tarım işi sürekliliği olmayan bir iş gibi dursa da farklı işverenler ve farklı işler ile yıl içerisinde yoğunluk kazanmaktadır. Tarım işçiliğine güvence sağlanmaması işverenlerin tarım işçileri üzerinden daha fazla kar elde etmesine yol açar. Tarım işçiliğinin yasalarda karşılık bulmaması, tarım işçiliğini değersizleştirmekte ve bu alanda birçok hak ihlallerinin yaşanmasına neden olmaktadır. Özellikle bu tezin öznelere olan göç ederek bu bölgeye yerleşen, toplumsal ve kültürel açıdan zorluklara maruz kalan Kürt kadınların, tarım işçiliği yaparken yasalar karşısında da bu şekilde görünmez kılınması yaşadıkları tüm sorunları derinleştirir.

Çalışma Ortamı ve Süresi: Tarım işleri dönemsel olduğu için insanlar ne şartlar altında olursa olsun, çalışıp para kazanmayı hedeflemektedir. Tarım işinde çalışanlar, iş bulamama ya da para kazanamama korkusu yaşadığı için var olan olumsuz koşulları da eleştirememektedir. Bu vesileyle patronlar ve dayıbaşılar daha da ihmalkâr davranıp, koşulların düzelmesini sağlamaktansa nasıl daha fazla kar elde edebileceklerini düşünmektedir. Tarım işinde çalışanlar ne yazık ki diğer işlerdeki gibi örgütlenip haklarını talep edememektedir. İşverenlerin hep bir başka işçi alternatifinin olması işçileri de düşük ücrete tabi kılmaktadır (Gürsoy, 2021).

Mevsimlik tarım işçileri gittikleri bölgede farklı işler yapsalar da dikilen ürünlerin, yetişen mahsullerin bitimine kadar mevsimlik göç ettikleri yerde kalırlar. Yapılan işler, çalışılan koşullar farklılaşsa da gün içerisinde çalışma saatleri her bölgede aynıdır. Sabah güneşin doğuşu ile başlayan iş günü çoğunlukla akşam güneş batana kadar devam eder.

Çalışma süreleri ve molaları için belli bir zaman dilimi olmamaktadır. Öğle yemeği sırasında dinlenmeye biraz vakit bulurlar. Hasat işlerinde kilo başına ücret alındığı için işçiler gün içerisinde çok fazla çaba sarf ederler. Çalıştıkları kadar ücret almaları işçilerin daha fazla ve daha hızlı çalışmasına yol açarak işverene yarar sağlarken işçiler de çeşitli sağlık sorunları yaratır (Yıldırak ve ark. 2003; Büke ve Çetinkaya, 2009).

Geçgin'e (2009) göre kadın çalışanlar tarla dışında da ev işlerinden sorumlu tutulmaktadır. Tarım işinden sonra evde yemek hazırlamak, bulaşıkları yıkamak durumunda kalırlar. Bu tezin altıncı bölümünde ayrıntılı tartışılacağı üzere, mevsimlik tarım işi, ister gezici ister geçici olsun, kadın ve erkeklerin aynı sürelerde çalışıp aynı sürelerde dinlenmelerine olanak verse de kadın işçiler bu dinlenme zamanlarında yemeklerin hazırlanmasından ve toplanmasından sorumludur. Tarımdaki kadın işçiler işçi olmakla birlikte bazen ev hanımı ve bazen anne olma konumlarını da sürdürmektedirler. Tarladaki çalışma durumu eve gidince de devam etmektedir. Dolayısıyla kadınlar aslında yaşamın her alanında gün boyu yoğun bir emek sarf etmekte ve bu da onların hayat şartlarını zorlaştırmaktadır. Evden, çocuklardan ve hatta eşlerinden bile kadın işçiler sorumlu tutulmaktadır. Tüm bu olaylar içerisinde kadın işçiler şartların ve koşulların kötü, ağır ve zahmetli olduğu tarım işlerinde bazen 8 saatten de fazla çalışmakta ve karşılığında aldıkları ücretin az olmasından kaynaklı çalıştıkları işlerden memnun değildir (Yıldırak ve ark. 2003).

Yıldırak ve arkadaşlarının (2003) yaptıkları çalışmada kadınların çalışma ortamının ev içinde devam ettiğini tespit etmişlerdir. Buna ek olarak Türkiye gibi ataerkil aile yapısı olan bir toplum içerisinde kadına ve erkeğe ayrı roller biçildiğini ve erkeğin kadına biçilen rolleri ve sorumlulukları yapmasının ancak kadının hasta ya da vefat etme durumlarında normal karşılandığını dile getirmişlerdir. Mevsimlik işçilikte kadına ve erkeğe biçilen roller, verilen sorumluluklar esneklik kazanmıştır. Ancak yine de evde anne dışında bir kız çocuğunun varlığı anneden sonra işlerden sorumlu tutulması gereken kişiye işaret etmektedir. (Yıldırak ve ark. 2003).

İşçilere çalışmaları karşılığında verilen miktar az olmakla birlikte çalışma saatleri de düzensiz ve de belirsizdir. Günde yaklaşık 12-13 saat çalışan işçiler kimi zaman işin biteceği zaman zarfında bile çalışmak durumunda kalabilmektedir. Diğer işlerde olduğu gibi bir tatil günü söz konusu olmamakla birlikte işçilerinde böyle bir talebi olmamaktadır. İşçiler için ne kadar çalışılsa o kadar çok para biriktirme imkânı doğar (Çınar ve Lordoğlu, 2011).

Mevsimlik tarım işçiliği, özellikle kadın işçiler için zorlu ve dezavantajlı koşulların olduğu bir çalışma ortamı sunmaktadır. Tarım işçiliğindeki belirsiz çalışma saatleri ve iş sağlığı ve güvenliği konusunda yeterli önlemlerin alınmamış oluşu ve bir sonraki bölümde de bahsedileceği üzere ücretlerin yetersiz oluşu çalışanları yaptıkları işten memnun bırakmamaktadır. Buna ek olarak kadın işçiler tarladan sonra ev işlerinden sorumlu tutulmakta ve böylece kadın tarım işçilerinin yaşam koşulları daha da zorlaşmaktadır. Gezici ve geçici tarım işçileri arasında dayanışma farklılık gösterirken, kadınlar ve erkekler arasındaki iş bölümü ve sorumluluklar da esneklik kazanmıştır. Ancak, işçilerin düşük ücretlerle ve ağır çalışma koşulları altında çalışması ve kadınların ücretli bir işte çalışsa dahi ev işlerinden sorumlu tutulması mevsimlik tarım işçiliğinin toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve yoksulluk üzerindeki etkilerini göstermektedir.

Çalışmalarının Karşılığında Verilen Ücretler: Mevsimlik tarım işinde verilen ücretler de büyük sorunlar teşkil etmektedir. Ücretler her yıl yapılacak işlere göre belirlenmektedir. Çapa gibi işler yevmiyeli işler iken ürünlerin hasadında toplanan miktara göre işçilerin çalışma ücreti belirlenir. Tarım işlerine verilecek ücret asgari ücretten eksik olmamalıdır. Ancak her ne kadar ücret belirlense de bölgeden bölgeye alınan ücret değişmekte ve işverenler tarafından ucuz işçi çalıştırma fikri yaygındır (Büke ve Çetinkaya, 2009). Tarım işçilerinin yoksul oluşları, herhangi bir örgütlerinin olmaması bu duruma sessiz kalmalarına yol açar. Belirlenen tutardan eksik almalarının yanında aracıları da ücretlerinden kesinti yapmaktadır. Bununla birlikte tarım işçilerinin, yaptıkları iş karşılığında verilecek ücret hakkında hiç fikirleri alınmamaktadır. Bu konuda iş bırakma ya da işi yavaşlatma gibi etkinlikler yapılmış olsa da bu eylemler işçilerdense aracılar tarafından düzenlenmiştir. Burada aracılar her ne kadar işçiler için adım atmış gibi dursalar da asıl amaçlarının kendi alacakları payları arttırma olduğu oldukça açıktır (Büke ve Çetinkaya, 2009). Çalışan emek harcayan, tarım işinin asıl aktörleri ve öznelere olan işçiler ücret belirleme kısmında görmezden gelinmekte ve “işçinin işverene kiralandığı bir süreç” halini almaktadır (Çınar ve Lordoğlu, 2011).

Mevsimlik işçilerin iş alanlarına gitmeleri, çalıştıkları ortam, yaşadıkları yer ve yılın sadece belirli aylarında çalıştıkları göz önüne alındığında aldıkları ücretin ne denli yetersiz olduğu ve “mevsimlik tarım işlerinin nasıl modern köleler olarak yaşamlarına devam ettikleri” anlaşılabacaktır (Büke ve Çetinkaya, 2009: 13). Yevmiyelik işler dışında sebze ve meyve toplama ya da hasat gibi işlerde toplanan kilo başına ücret verilmektedir. Topladıkları ürünün piyasadaki durumuna göre fiyatlar belirlenmekte ve işçiler topladıkları

kilolar karşılığında alacakları ücreti ancak işin bitmesi ile öğrenir (Büke ve Çetinkaya, 2009). İşçilerin ücreti, gidecekleri şehirde valiler ve muhtarlar tarafından da belirlenebilir. İşçiler yola çıktıklarında, emeklerinin karşılığında alacakları ücreti bilmemekte ve vardıklarında ücret az da olsa bunu kabul etmek zorundadır. Mevsimlik işçiler 2012 yılında Karadeniz’de 13 saat karşılığında 19.5 TL alırken, bölgedeki yerel işçiler 8 saat karşılığında 35 TL almaktadır. Mevsimlik gelen işçilerin ücretlerinin bir kısmı dayıbaşılar ya da çavuşlar tarafından kesilmekte olduğu ve yolculuk ile barınma alanlarındaki masrafları da göz önünde bulundurursak kazandıkları ücret çok daha azalmaktadır. Yerel işçiler ile Kürt işçiler arasındaki bu ücret farklılığı mevsimlik işçiliğin etnik ve sınıfsal yapısını ortaya çıkarmaktadır (Küçükırca, 2012). Bağlantılı şekilde, yapılan çalışmalarda kadınların ve erkeklerin eşit ücret almadığına dikkat çekilmiştir. Ancak belirtmek gerekir ki buradaki eşit ücret almama durumuna dair yapılan işler çoğunlukla detaylandırılmamıştır. Buna karşın tarım işlerinde çalışan kadın ve erkeklerin devlet işletmelerinde ve özel işletmelerdeki ayrımı ve farkı verilmiştir (Gürsoy, 2021). Buna ek olarak Peker ve Saltık’ın 2020 yılında yaptıkları çalışmada kadınların erkekler ile aynı işi yapsalar da daha düşük ücret aldıkları tespit edilmiştir. Onların çalışmasında kadınların tarım işleri karşılığında aldıkları ücret ortalama 64 TL iken erkekler aynı iş karşılığında 74 TL almaktadır. Bu durum kadınların yıllardır ücretsiz aile işçisi olarak çalışmasının, erkeklere göre daha “güçsüz” görülmesinin sonucudur. Yani kadınlar iş piyasasına dahil olurken dahi mevcut kalıpların etkisi altında kalmakta ve bu durumda onların ekonomik olarak ilerlemesine engel olmaktadır. Bu duruma bir başka örnek olarak da Geçgin’in (2009) çalışması gösterilebilir. Geçgin yaptığı çalışmada kadınların kazandığı ücretleri erkeklere verdiğini tespit etmiş ve ataerkilliğin kadınlar üzerindeki baskısını ve de ekonomik anlamda özgülleşmelerinin önündeki engel olduğunu vurgulamıştır.

Buradan hareketle tarım işçiliğinde ücretlerin belirlenme şekli ve ödenme süresi işçilerin içerisine dahil olmadığı dolayısıyla da adaletsizliklerin ve hak ihlallerinin yaşandığı bir süreçtir. Mevsimlik göç sırasında alacakları ücreti bilmeden yola çıkan işçiler, gittikleri bölgedeki yerel işçilerden de daha düşük ücrete çalıştırılmakta ve başka bir alternatiflerinin olmayışından kaynaklı tüm bu hukuksuzluklara boyun eğmek durumunda kalırlar. Buna ek olarak aynı iş ve aynı süre içerisinde çalışsalar dahi kadın ve erkek ücretlerinin farklı oluşu dikkat çekicidir. Göç eden ve farklı etnik kimlikte olan insanlar birlikte ezilirken kadınlar bulundukları grup içerisinde de bu ücret eşitliğinden kaynaklı bir kez daha ezilir. Tarım işçileri her ne kadar olumsuz koşulları kabul etmek

durumunda kalsalar da hak talepleri ve çok örgütlü ya da çok güçlü olmasa da hak arayışlarına girişirler. Bu temaya bir sonraki kısımda değinilecektir.

Hak Talepleri: Çalışma koşullarının ağırlığı ve çalışma sürecinin uzunluğu, güneş altında geçen zamanın fazla oluşu, işçilerde birçok sağlık sorunlarına sebep olmaktadır. Aynı zamanda mevsimlik işçilerin barınma şartları ve temel ihtiyaçlarının giderilmesi konusunda insani şartlardan çok uzak olmaları mevsimlik işçilerin hemen hemen hepsinde sağlık sorunlarının olduğunu gözler önüne sermektedir. Tüm bunlar işten kaynaklandığı için “meslek hastalığı” olarak görülmeli ve devlet ile işveren tarafından gerekli önlemler alınmalıdır (Yıldırak ve ark. 2003; Büke ve Çetinkaya, 2009; Çınar ve Lordoğlu, 2011).

Buna karşın herhangi bir hastalık ya da iş kazasında kendileri ya da aracıları çözüm bulmaktadır. Aynı zaman da mevsimlik tarım işçileri, bulundukları yerlerdeki sağlık personellerinin onlara karşı olan ötekileştirici tavrını beğenmemekte ve kendileri ile yeterince ilgilenmemelerinden kaynaklı şikâyetçilerdir. Tarım işçilerinin ekonomik anlamda sağlık hizmetlerine ulaşmalarının zor olması ile birlikte bu kurumda çalışanların işçilere karşı bu ayrımcı tutumu işçilerin haklarından mahrum kalmasına yol açmaktadır. Dolayısıyla insanlara hizmet eden kurum ve kuruluşların içinde yer alan personellerin ahlaki boyutta işlerini yapıp yapmadıkları gözlenmelidir (Çınar ve Lordoğlu, 2011).

Tarım işçiliği sürekli olmasa da içerisinde kadınların ve erkeklerin istihdam edildiği zorlu bir alanı oluşturmaktadır. Dolayısıyla bu alan içerisinde hem barınma, gıda sağlık hakkı gibi temel ihtiyaçlar, hem kurum ve kuruluşlardaki kişilerin mevsimlik işçilere karşı tavır ve tutumları devlet güvencesi içerisinde gerçekleştirilmeli ve insanların temel haklara eşit koşullarda erişmesinin önü açılmalıdır.

Tüm bu anlatılanlar ışığında mevsimlik tarım işi, içerisinde çoklu farklılıkların, baskıların ve ayrımların olduğu bir alanı oluşturmakta dolayısıyla bunları bir bütün içinde ele alabilmenin önemi açığa çıkmaktadır. Buradan hareketle kesişimsel feminizmin Türkiye’deki örnekleri ile göç eden Kürt kadın tarım işçilerinin maruz kaldıkları sorunları nasıl analiz edebileceğimiz bu tezin temel odağı olarak şekillenmiştir.

3.5. Sonuç

Bu bölümde mevsimlik tarım işçilerinin etnik yapısının sosyolojik çalışmalarda bazen görmezden gelindiği bazen de dile getirilse de yeterli olmadığına dikkat çekilmiştir. Tarım işlerinde mevsimlik göç genelde Güneydoğu ve Doğu Anadolu bölgelerinden

gerçekleşmektedir. Bunların nedenleri arasında bölgedeki düşük yoğunluktaki savaş, köylerin boşaltılması, tarımda yaşanan değişiklikler yer almaktadır. Mevsimlik göçün asıl öznelere genel olarak Kürtler oluşturmaktadır. Bu bağlamda yerleşikliğe geçen tarım işçilerinde de Kürt nüfusu çoğunluğu oluşturmaktadır.

Mevsimlik tarım işi için göç edenler, gittikleri bölgelerin, diline, kültürüne yabancı olmakta ve bölge halkı için var olan savaş ortamı ve Türkiye'nin ulus-devlet politikaları ile de yabancı, düşman gibi görülerek adeta birer tehditmiş gibi düşünülmektedirler. Mevsimlik tarım için gidilen şehir merkezinin dışında, temel yaşam haklarından mahrum koşullarda yaşamaya terk edilmektedirler. Savaştan ya da köy yakmalarından kaynaklı yoksullaşan bölge halkı, memleketlerinden para kazanabilmek için bu yolculuğa çıkarken de kendi aralarında bir örgütlülüğün olmamasından ve devlet tarafından bir koruma ya da düzenleme yapılmamasından kaynaklı yerelde çalışanlara göre daha az ücret almakta ve çok daha fazla emekleri sömürülmektedir. Yerleşikliğe geçen tarım işçileri içinde zaman içinde birtakım gelişmeler yaşansa da genel olarak benzer durumlar söz konusudur.

Mevsimlik tarım işinde genel olarak üç ana karakter vardır; işveren, aracı ve işçi. İşverenler bir aracı vasıtasıyla işçilere ulaşmakta ve işlerinin yapılmasını sağlamaktadırlar. Aracılar bölgeden bölgeye farklı adlandırılmakla beraber genel olarak dayıbaşı kullanımı yaygındır. Dayıbaşılık tarım işçilerinin aksine resmi bir iştir. Ancak gerekli kontroller yapılmadığı için bu iş enformel bir şekilde yürütülmekte ve işçiler üzerinden haksız kazanç sağlanmaktadır. İşçiler kimi zaman yevmiyeli kimi zaman götürü çalışan, çalışmaları karşılığında alacakları ücretleri kendileri belirleyemeyen, herhangi bir sağlık sigortası olmayan, iş bulabilmek için bir aracıya ihtiyaç duyanlardır. Tarım işlerinde en fazla emek sarf eden işçiler iken emekleri en çok sömürülenlerde yine işçilerdir. Yerleşiklikte de bu durum aynı şekilde devam etmektedir.

4. YÖNTEMSEL TARTIŞMALAR: SOSYOLOJİK ARAŞTIRMAYI ETNOGRAFİ İLE YAPMAK

4.1. Giriş

“İlk buğdayı keşfeden kadından, domates toplayan kadınlara, teşiyi günümüze taşıyan annelerden, evde konserveleri ile bu sisteme direnen kadınlara, kapitalist-ataerkil sistemin bütün yok saymasına karşın kalemi ile düşüncesi ile direnen, fabrikalarda, tarlalarda yaşamı kadın emeği ile var etmeye çalışan bütün kadınların emeği [...]” (Yıldız ve Yanat, 2020: 9).

Asırlardır görmezden gelinen ama tarihin uygarlığın parçası olan kadınlar, günümüzde tarımdan akademiye toplumsal hayatın her alanında bulunmakta ve emekleri ile direnmektedir. Kadınlar bazen fabrikada bir çalışanken bazen o fabrikada hakları için en ön saflarda mücadele edenlerdir. Feminist teoriler araştırmacının kendi deneyimlerini araştırma alanına katmasının ve araştırdığı insanlar ile ilişki kurarak özdüşünsel yaklaşabilmesinin bilimsel üretimin önünde engel olmadığını iddia eder (Stanley ve Wise, 1996). Saha çalışması yaparken de ne araştıran bir özne ne de araştırılan bir nesne ilişkisi sunulmaya çalışılmalıdır. Amaç onları ya da alanı hakimiyetimiz altına almak değil anlamak ve deneyimlemektir (Mutlu, 2018). Bu nedenle, bilgi üretebilmek ya da bilgi alabilmek için olaylara birebir dâhil olup deneyimleyerek öğrenmek değerlidir. Bu tez çalışması için de Kürt tarım işçisi kadınların, çalışma hayatlarına katılımlı gözlemci olarak dâhil olmaya ve onların karşı karşıya kaldıkları sorunları anlamaya çalışılmıştır.

Bu bölümde öncelikle çalışma etnografisinin bir araştırma tekniği olan katılımlı gözlemin temel ilkelerine, amaçlarına ve uygulanış tarzlarına değinilecektir. Ardından kadın tarım işçilerinin maruz kaldıkları etnik, ekonomik ve sosyal farklılıkları ele alabilmek için kesişimsel feminist bakış açısının gerekliliğine vurgu yapılacaktır. Daha sonra çalışma etnografisi içerisindeki katılımlı gözlem tekniği ile sahadan elde edilen veriler sunulacaktır. Son olarak göç ederek bu bölgeye yerleşmiş Kürt kadın tarım işçileri ile çoğunlukta aynı kesişimlerde bulunmakla birlikte bazı farklılıklarımın sahada bir araştırmacı olarak beni nasıl *içeriden* ve *dışarıdan* kıldığına yer verilecektir.

4.2. Katılımlı Gözlem: Temeller, Amaçlar ve Uygulamalar

“Etnografi, bir insan topluluğunun hayat bilgisini yazmaktır.” (Atay, 2018:9)

Saha çalışması, gözlem görüşme gibi veri toplama tekniklerini kullanarak gerçekleştirilse de temel olarak alana dâhil olup gündelik hayat deneyimlerine katılımı gerektirir. Yani “araştırmacı” ve “yerli” arasındaki konumların ilerisine giderek sahada bulunmak gerekir (Nahya ve Harmanşah, 2018). Katılımlı gözlem insanların kendilerini ait hissettikleri topluma ya da kültüre dahil olarak gündelik yaşam içerisindeki olayları çevreleri ile olan ilişkilerini, toplumsal yapıları bakışlarını anlayabilmek için araştırmacının bu süreçte tamamen dâhil olup incelemesini ve açıklamalar yapabilmesini sağlar (Atay, 2018; Nahya ve Harmanşah, 2018; Graballe-Çeliker, 2018; Neuman, 2020).

Katılımlı gözlem çoğunlukla kültürel antropolojinin, etnografya yönteminde kullanılmakla beraber sosyal bilimlerin pek çok alanında bilgi üretme imkanı sağlar. Etnografya ile incelemek istediğimiz gruplarda, toplumlarda alan çalışması yaparak, onların gündelik yaşamlarını, birbirleri ile olan etkileşimlerini, olaylar ve durumların nasıl geliştiğini ve bunlara nasıl tepki verildiğini analiz ederiz (Haviland ve ark. 2008). Kısacası etnografya incelediğimiz toplumların ya da grupların kültür yapılarını detaylı bir şekilde anlamamıza yardımcı olur. Bu çerçevede saha çalışması yapabilmek için incelediğimiz sahayı iyi gözlemleyebilmek, sahadaki bireylerle ilişkiler kurabilmek ve bunları sosyolojik bir bakış açısı ile analiz edebilmemiz gerekir. Etnografik çalışma yaptığımız grup içerisinde belli bir süre bulunmak, onlarla aynı ortamı paylaşmak, aynı gündelik eylemleri gerçekleştirmek ve tüm bu süreç içerisinde gruptaki bireyler ile görüşmeler yapmak gerekir (Haviland ve ark. 2008). Atay’ın (2018) da dediği gibi etnografik bir çalışma yapabilmek için araştırdığımız topluma ya da kültüre dahil olarak onlar hakkında bilgi edinmek ardından bu bilgiyi dikkatlice bir metin haline getirebilmek gereklidir. Önce sahada (bu çalışma için tarlada) yer almak, toza, toprağa, fidana meyveye dokunmak ardından onu kalem ile işlemek gerekir.

Punch bu konuda şöyle söyler:

“Bir keşif yöntemi olan etnografik yaklaşım; yeni, farklı ve bilinmeyen ile karşılaştığımızda özellikle yararlıdır. Özellikle diğer kültürleri ve alt kültürleri kuşatan, örgütleri ve kuramları kapsayan karmaşık davranış ortamlarındaki bir kültür veya sosyal sürece ilişkin kavrayışa ulaşmanın mükemmel bir yoludur. Etnografik yaklaşım, anlama ihtiyacında olduğumuz davranışın kültürel bağlamına ve sembolik öneme karşı diğer araştırma yaklaşımlarının yapamayacağı bir biçimde bizi duyarlı kılabilir.” (2014: 155)

Etnografik yaklaşım yeni ve farklı olan için faydalı görünse de tanıdık olan için de önemlidir. Antropolojik araştırmalar, başka toplumları anlayabilmek için katılımlı

gözlemin uygulandığı alanlar olmuştur, ancak katılımlı gözlem sadece başka toplumları incelemek için değil, kendi içerisinde bulunduğumuz toplumu incelemek içinde gereklidir (Punch, 2014). Nahya ve Harmanşah’a göre de (2018) araştırmacılar katılarak gözlem yapacakları alanı seçerken içerisinde oldukları alanı ya da toplumu seçme eğilimindedirler. Bu durum araştırmacıların ekonomik zorluklardan dolayı tercih etmesiyle oluşabileceği gibi kendi kültürlerini “tanı(t)ma” arzuları ile de gerçekleşebilir. Bu kapsamda araştırma odağımızda olan göç ederek bu bölgeye yerleşmiş Kürt kadın tarım işçileri içerisinde de içerden olmama rağmen benim için de bilinmeyen ilişkisellikler mevcuttur ve bunu daha iyi kavrayabilmek adına, alanda onlarla aynı durumları paylaşmak ve aynı süreyi geçirmek için bu çalışma gerçekleştirilmiştir.

Geertz’e göre (2020) etnografik çalışma yapabilmek için alışma eylemi gerçekleştirilmelidir. Araştırma yapan kişiler alıştıklarını düşünerek gözlemlerini yazma sürecine geçebilir. Ona göre, etnografin yapmaya çalıştığı şey konuşulan sözcüklerinde ötesinde içine dâhil olduğu toplumun üyeleri ile her anlamda iletişim kurabilmektir. Bunu içinde bulunduğumuz toplumda bile yapmak oldukça zordur. Etnografyanın amacı uzak yerlerde, hakkında bilginin olmadığı toplumlardaki verileri toplamak ve bunu kendi yaşam alanlarımıza götürmek değil çalışmaya gidilen bölgelerde neler olup bittiğini bu yerlerle ilgili bilinmeyenleri, arka planda kalan ya da hâkim olunmayan özellik ve davranışları anlayabilme ve bunu açıklayabilme çabasıdır. Burada anlatılanlara nasıl yaklaşacağımız ya da nasıl değer vereceğimiz tartışmalı bir konudur. Ancak etnografyayı önemli bir yaklaşım yapan da budur. Bir etnograf salt kişisel yorumlarla ya da kişisel görüşlerle değil bilimsel hayal gücü ve yorumlayabilme yetisi ile saha çalışmasını analiz etmelidir.

Antropolojinin gelişimi ile etnografik çalışmalarda araştırmacının ne yazdığından ziyade ne yaşadığı merak konusu olmaya başlamıştır. Bu durum araştırılan toplumun yaşadıklarının aktarılmasının ilerisine giderek hem araştırmacının hem de araştırdığı toplumun yaşadıklarının aktarıldığı bir hal almıştır. Bu nedenle süreç “katılarak gözlemden, katılımın gözlenmesine” doğru evrilmiştir. Ve araştırmacıya araştırdığı topluluk içerisindeki durumunu, başarı ve başarısızlıklarını, neşesini, hüznünü dahil etmenin imkanını sunulmuştur (Atay, 2018:12). Stanley ve Wise’in (1996) paylaştığı gibi, araştırmacıların araştırma yaparken düşünceleri, duyguları, bakış açıları araştırılanın durumuna göre araştırma alanına dâhil edilmelidir. Bu araştırmaların öznel olarak düşünülmesine yol açarak, tematik analizler yapılamayacağı anlamına gelmez. Aksine bu

durum araştırmanın analizlerini, araştırmacının deneyimlerine dayandırdığı ve araştırmanın iki tarafını nasıl anlayabileceğimizi bizlere gösterir ve epistemolojik bir imkan verir. Araştırmacı ve araştırılan, birbirlerini deneyimleri üzerinden daha iyi tanıyıp, anlayabileceği için “özneler-arasılık” mümkün bir hal alır. Alan araştırması yapmak etnografin alana dahil olmadan ve dahil olduktan sonraki düşüncelerini değiştirmektedir. Etnografik çalışma sayesinde araştırmacı hem araştırdığı toplum hakkında hem de kendi hakkında derinlemesine öğrenme deneyimi bulmaktadır. Böylece *ötekinin bilimi* ve *ötekileşme* hem araştırmacıyı hem de araştırılanı özne konumuna getirip özneler-arasılığı mümkün kılarak gözlemler kadar deneyimlerinde önemine vurgu yapmaktadır (Atay, 2018:13).

Etnografya çalışmasındaki amaç davranışların ve hareketlerin, kültürel ve simgesel açılarını bularak bağlam içerisinde anlamaktır. İncelenen gruptaki bireylerin, duygu, düşünce ve davranışlarına içinde bulundukları toplumsal yapı ile oluşan anlamlarına dikkat etmek burada da önemlidir. Bu araştırma türünde belirli teori ve hipotezler ortaya atılsa da araştırmanın hangi konu üzerinden şekilleneceği, daha çok hangi konuya yöneleceği, alanda çıkan veriler ile belirlenir (Punch, 2014). Araştırmacı sahaya ne kadar hazırlıklı giderse gitsin saha beklenmedik sonuçlara gebe dir. Görüşmeciler ve sahadaki etkileşimler, bunların literatürdeki karşılıkları odaklanılacak konuların yönünü değiştirebilir (Graballe-Çeliker 2018:149)

Etnografyada çeşitli veri toplama teknikleri bulunmaktadır; ancak bunların nasıl kullanılacağı ya da hangilerinin devamlı kullanılacağı alanda ortaya çıkan sonuçlara göre değişiklik göstermektedir (Punch, 2014). Alan araştırması doğrudan katılımcı ya da katılımcı olmayan gözlemlerden, bireylerle yapılan görüşmelerden, bireylerin kendi cümlelerinin kaydedilip kullanıldığı geniş bir çalışmayı oluşturmaktadır. Etnografya içerisinde veri toplamak sürekli tekrarlanan uzun bir zaman dilimine işaret eder. Araştırmacı gözlemlerini iyi bir şekilde yapmalı ve gözlemler sonucu yeni bir şey açığa çıkmayana kadar sürdürmelidir.

Katılımlı gözlem ile araştırmacının aslında çok yönlü karmaşık bir yapı içerisinde dâhil olduğunu Geertz şu sözler ile açıklamaktadır:

“Etnografyanın gerçekte karşı karşıya olduğu [...] sayısız karmaşık kavramsal yapıdır; bunların çoğu da birbirlerine ya eklenmiş ya da kilitlenmiş halde bulunan; ilk bakışta tuhaf, düzensiz ve çapraşık yapılardır. Etnografin önce bunları nasıl kavrayacağını, ardından da kullanacağını tasarlaması gerekir. Bu etnografin etkinliğinin en makul nitelikli alan çalışması düzeyinde geçerlidir: bilgi sağlayanlarla mülakat

yapılmasında, ritüellerin izlenmesinde, akrabalık ilişkilerinin ortaya çıkarılmasında, mülkiyetin el değiştirme sürecinin izinin sürülmesinde, hane halkının sayılmasında [...] günlüğün tutulmasında.” (Geertz, 2020: 26)

Etnograflar, toplumsal hayatta olup biten olayları inceler ve bunları yazılı hale getirirler. Bunu saha çalışması boyunca yaptıkları gözlemlerle, kaydettikleri görüntü ve sesler ile gerçekleştirmektedirler. Ve açığa çıkan tüm verileri çalıştığı alan ve bilimsel-toplumsal teoriler bağlamında analiz etmektedirler (Geertz, 2020). Araştırmacı, saha notlarını tuttuğu defter, ses kayıt cihazı ve kamera gibi teknik eşyaların dışında, karakteri ile incelediği topluma adapte olabilmelidir. Araştırdığı, incelediği gruptan, grup içerisinde gelişen durumlar hakkında, bilgi almalı ve böylece olayları anlamlandırmalıdır (Haviland ve ark. 2008).

Araştırmacının karakteri ile incelediği topluma uyum sağlayabilmesi ve olayları anlamlandırabilmesi ile Geertz 'in şu sözleri ilişkilidir:

“Etnografyayı gerçekleştirmek, bir elyazmasını okumaya (“yorumu yapılandırma” anlamında) benzer: yabancı dilde, solmuş; eksiltiler, tutarsızlıklar, kuşkulu düzeltme ve taraflı yorumlarla dolu ama sesin kaydedilmiş grafikleri yerine şekillendirilmiş davranışın geçici örnekleriyle yazılmış bir elyazması.” (Geertz, 2020: 26).

Alanda yaşanan durumları yazıya geçirme süreci alanda yaşanan deneyimlerden farklı olsa da bu deneyimlerin etkisi vardır. Araştırılan kültür ya da toplum kadar araştırmacının kendisi de bu yazılanlar içerisinde yer alır. Bu yüzden yazıya geçirme süreci deneyimlerden bağımsız gerçekleştirilmemelidir (Nahya ve Harmanşah, 2018). Sahada not aldığımız davranışlar, konuşmalar ardında yatan detaylara odaklanılarak yorumlanmalıdır. Sadece o an, gözlemlediklerimiz değildir saha çalışması. Yaşanılan anın, o toplumun tarihi ve kültürü içerisinde nasıl var edildiğini ya da nasıl karşılandığını anlama girişimidir. Eylemlerin anlamını ve tarihini anlama, davranışları bir bütün içerisinde düşünüp aktarabilme çabasıdır. Sahada hem uygulama yapıldığını hem de veri elde edildiğini Punch ise şu sözleri dile getirmektedir:

“Etnografya hem süreç hem de üründür. “Süreç” belli bir araştırma yaklaşımı ve bunun belirli, ayırt edici bir yolla uygulamaya geçirilmesi demektir. “Ürün” ise (bazen etnografik kayıt veya tam etnografik betimleme olarak adlandırılan) belli türde bir araştırma raporu anlamına gelir.” (Punch, 2014: 155)

Bu bağlamda kadınlarla geçirdiğim 29 günlük süreç onların davranışlarının, duygularının ve eylemlerinin arkasındaki etmenleri daha iyi görmeme imkân vermiştir. Ve bu neticede hem katılımlı gözlem ile birebir alandan hem de sonrasında gerçekleştirdiğim mülakatlardan, sahaya ve tarım işinde çalışan Kürt kadınlara yönelik elde edilen bilgiler ile bu araştırma ortaya çıkmıştır. Bu süreç içerisinde etnisite, ataerkillik ve toplumsal cinsiyet, yoksulluk ve sosyal dışlanma gibi farklı etkenlerin anlaşılması hep odakta olmuştur.

4.3. Katılımlı Gözlem: Mevsimlik Göçten Deneyimler ve Yerleşikteki Değişimler

Manisa'nın Turgutlu ilçesinde çalışan kadın tarım işçilerinin, memleketlerinden göç edip bu ilçeye yerleşmesi ile birlikte, maruz kaldıkları sosyal dışlanma, yoksulluk ve toplumsal cinsiyet odaklı sorunların nasıl iç içe geçtiklerini anlayabilmek adına, tarım işine giden kadınlarla 29 günlük katılımlı gözlem tekniği ile bir saha araştırması gerçekleştirdim.

Katılımlı gözlem, araştırmacının gözlemlediği alana katılarak, alanın bir parçası olmasını gerektirdiği için tarım işine katıldım. Katılımlı gözlem, tarım işi gibi emeğin yoğun olduğu bir alanda ve de bu alandaki kadınların etnisite, göç, yoksulluk ve dil bariyerleri gibi birçok kesişim noktasında bulunması ile çoklu bakış açıları sunmasından dolayı sosyolojik analiz için verimli bir teknik olmuştur. Katılımlı gözlem tekniği tarım işindeki kadınları sadece anket ya da görüşme tekniklerine kıyasla başka türlü bir bilgi üretmeme ve beklemediğim sonuçların çıkmasına vesile olmuştur.

Katılımlı gözlemin, araştırmacıya bedensel ve duygulanımsal anlamda etkileri olduğunu yukarıda belirttim. Örneğin tarım işlerinde daha önce çalışmış olmama rağmen bu tarz bir iş deneyiminin olmaması beni oldukça yoruyor ve işten sonra eve döndüğümde başka bir şey yapmaya enerjim kalmıyordu. Bazen işi hızlı bir şekilde yapamamak, sıralarda geride kalmak, diğerleriyle rekabet etmek zorunda kalmak, ıslak, çamurlu; hatta yılan gibi hayvanların olduğu alanlarda çalışmak ve kötü araçlar ile işe gitmek beni üzüyor ve bu durumu kabullenmekte güçlük çekmeme sebep oluyordu. İşçiler arasında herhangi bir ayrımın yapıldığını görünce de öfkeleniyor ama buna hem araştırmacı konumumdan hem de tek olmamdan kaynaklı gerekli tepkiyi gösteremiyordum. Bu da beni çok olumsuz etkileyen durumlar arasındaydı.

Erdoğan (2020), kendisini ülkenin ulus devlet anlayışından kaynaklı Türk olmasıyla, aldığı eğitim ve gelir düzeyi ile orta sınıfta yer almasıyla sahada çalıştığı

kadınlara göre daha avantajlı bir konumda olacağını düşünmüştür. Bu bağlamda sahada açığa çıkabilecek bir güç gösterisine de kendisini hazırlamıştır. Ancak saha boyunca, bu özelliklerin sahadaki kadın ve erkekler için bir anlam ifade etmediğine şahit olmuştur. Benzer bir şekilde, etnik kimlik dışında, benim eğitim alıyor olmam ve ailemin gelirinin, kendilerine göre biraz daha iyi olması, benim araştırma saham içerisinde de bir anlam ifade etmemekteydi. Kimi zaman eğitimden kaynaklı değer veriliyor olsa da sahadaki çalışanlar için önemli olan güç; işlerde becerikli olabilmektir.

Bu olumsuz yanlarına rağmen incelediğim ve dâhil olduğum alandaki insanların direkt ya da dolaylı bir şekilde beni tanıyor olması alan içine kısa bir süre de uyum sağlamama ve benimsenmeme vesile oldu. Mevcut çalışma ortamındaki sıralarda yan yana geldiğim insanlar ile daha fazla ilişki kurma ve daha çok şey paylaşma fırsatım oldu. Saha çalışması boyunca bana yol göstermeleri, yardımcı olmaları, iş kıyafetlerine yönelik bilgilendirmeleri veya eşarbımı bağlamama yardım etmeleri gibi durumlar da gerçekleşti. Genç kadınlarla eğitime ve kadın haklarına dair sohbetlerimiz oldu ve birbirimize bu konuda yol gösterdik. Belirtmek gerekir ki tarım işlerinde yer alan kadınlar ya 30 yaş üstü ya da 20 yaş ve altı kadınlardan ve çocuklardan oluşuyordu. Kimi kadınlar okula gitmemelerini kendi tercihleri olarak göstermiş olsalar da Mutlu'nun da (2018) çalışmasında kaydettiği gibi ilerleyen süreçlerde kimilerinin okuyup bir meslek sahibi olmak istediğini ancak bunu hem yaşam şartları hem de ataerkil örüntülerden kaynaklı gerçekleştiremediklerini dile getirmeleri Mutlu'yu onlardan farklılaştırdığı gibi beni de farklı konumlandırmıştır. Okuyor olmam, bu çalışmayı bu vesile ile yapmam hoşlarına gidiyor ancak beni kendilerine göre daha şanslı bir konuma yerleştiriyorlardı.

Saha dışında da denk geldiğimiz alanlar oldu ve birbirimizle olan ilişkilerimizi devam ettirdik. Belirli bir zaman için aralarına dâhil olsam da onlarla sezon boyunca devam etmemi isteyenler de vardı. Bazı kadınlar ve dayıbaşılar önümüzdeki sezonda onlarla çalışmamı istediler ve beni çağırdılar. Saha çalışması benim için araştırmanın ötesinde bir sosyalleşme ağına da dönüştü.

Dolayısıyla etnografi ya da otoetnografi, sadece sahada bulunduğumuz süreden ibaret değildir. Bizleri, bu çalışmaya iten güç, sahadaki insanları verilerden çok bir ses olarak görmemizi sağlayan ve saha ile ilişki içerisinde olmayı gerektiren yöntemlerdir. Bu anlamda, feminist çalışmalarda oldukça etkilidir. Araştırmacı ve araştırılan arasındaki üstenci bakışların kırılmasına vesile olarak, sorunları tespit etmede daha kapsamlı ve daha yakından veriler elde etmeyi sağlar (Bektaş-Ata, 2020).

Buna ek olarak katılımlı gözlem, araştırma yapılacak alan içerisinde birincil kaynaklar sunduğu için, araştırma yapılan alanı, kişileri diğer gözlem türlerinden, daha iyi anlama olanağı sağlar. Katılımlı gözlem, bireylerin içinde yaşadığı kültürleri, onların diyaloglarını ve olaylar karşısındaki tepkilerini öğrenebilmenin en doğru tarzıdır (Haviland ve ark. 2008). Bir davranışı anlayabilmek için o davranışı gerçekleştirmenin arkasında yatan anlamları kavrayabilmemiz gerekir. Bunu yapabilmek için de katılımlı gözleme başvurup, sahada sosyal aktörler olabilmek önemlidir. Katılımlı gözlem aracılığıyla, incelediğimiz grubu, kültürü bizzat grup içerisinde yaşayanların gözünden anlayabilir ve deneyimleriz (Punch, 2014).

Çoğunluğunu kadın işçilerin oluşturduğu, tarım işlerinin her alanına 29 gün boyunca diğer çalışan kadın işçilerden herhangi bir farkım olmaksızın katıldım. Tüm bu zaman zarfında kadınların gündelik hayat tarzlarını, birbirleri arasındaki diyalogları, olaylara verdikleri tepkileri birebir alanda gözlemleme hatta katılımcı olmamdan ötürü birebir deneyimleme fırsatım oldu. Bu süreç sırasında, tarlada birlikte çalıştığım 10 kadın tarım işçisi ile derinlemesine yarı yapılandırılmış sözlü mülakatlar gerçekleştirdim. Tarım işlerinin zor oluşu ve dinlenme sürelerinin kısa olmasından dolayı sahadaki gözlemleri iş bitiminde evde kaydettim. Ancak sahada kadınlardan izin alarak telefon aracılığıyla fotoğraflar çekme fırsatı buldum. Ve sahadaki kadınların diyaloglarında çalışma konuma yönelik önemli noktalara değinildiğinde bunları yine izinli şekilde telefon aracılığıyla kayıt altına aldım.

Saha çalışmasını 2022 yılının Temmuz ve Eylül ayları arasında gerçekleştirdim. Bahsettiğim zaman dilimi içerisinde, domates, üzüm, biber, patlıcan gibi sebze ve meyvelerin toplanması ve bakımı gibi işler bulunmaktadır. Manisa' nın Turgutlu ilçesindeki tarım işlerinde çalışanların, çoğunluğunu göç eden Kürt insanlar özellikle de Kürt kadınlar oluşturmaktadır. Yukarıda ifade ettiğim gibi, bu durum bizlere göç ile birlikte, aslında Kürt kadınlarının “emeklerinin etnikleştirdiğini ” gösterir.

Saha çalışması sırasında kadın tarım işçiler ile birlikte iş bulma süreçleri işverenler dayıbaşılar ya da çavuşlar ile olan iletişimlerini gözlemledim. Saha içerisinde birbirlerine karşı duyguları, davranışları inceledim ve bunların arkasında yatan etmenleri anlamaya çalıştım. Saha araştırması boyunca kadınlarla, gençlerle hatta erkekler ile kimi zaman diyaloglar kurup tarım işinde kadınların yerini, göç etme süreci ve yerleşiklik ile yaşam şartlarını, tarım işi ile geçinmenin nasıl olduğu gibi sorular üzerinden, bilgi alışverişinde bulundum. Sahanın her aşamasında kadınlar ile yakınlık kurarak onlar ile aynı konumda

olduğum hissini vermeye çalıştım. Saha çalışması boyunca her ne kadar bir araştırmacı olarak orada bulunsam da feminist yöntemin bizlere gösterdiği doğrultuda kadınlara yardımcı olmak onların sorunlarına çözüm bulmak ve kendimin oradaki kadınlar ile aynı özellikleri paylaşmam nedeniyle şartların düzeltilmesi talebi içimi daha da kemirdi.

Katılımlı gözlemci olarak gerçekleştirdiğim saha çalışması kapsamında kadın tarım işçileri ile birlikte her sabah 05.00’de, dayıbaşının belirlediği işçilerin bekleme durağında bulundum. Turgutlu ilçesindeki birkaç mahalle, Kürtlerin yoğun olduğu mahalleleri oluşturmakta ve genelde geçimlerini tarım işleri ile yapmaktadırlar. Ben, akrabalarım ve ailemin tanıdıklarından oluşan dayıbaşı grubu ile çalışmaya başladığım için her sabah “aşağıdaki mahalleye” gittim. Henüz güneş bile doğmamışken yol boyunca elinde tarlada yiyecekleri yemekleri ve suları içeren kovaları bulunan insanlar, farklı farklı noktalarda bir araya gelip, tarım işlerine gitmeye hazırlanıyordu. Benim dâhil olduğum dayıbaşı grubunun çalışanları, oldukça kalabalıktı ve daha çok kadınlardan oluşmaktaydı.

Sabah saatlerinde mahalle boyunca, farklı dayıbaşılar ve farklı işçiler beklemektedir. Mahalledekilerin hemen hemen hepsi, birbirlerini tanımakta ve diğer dayıbaşıları da bilmektedir. Tarım işleri başlamadan ya dayıbaşılar işçileri ya da işçiler dayıbaşılarını seçiyor ve sezona bir dayıbaşı ile anlaşarak başlanıyordu. Dayıbaşılardan tercih edilme durumu, genelde ücretlerin zamanında verilip, verilmemesine bakılarak seçilir. Ama akraba, komşu ya da tanıdık olma durumu da, belirleyici etkenler arasındadır. Çok baskın bir sebep olmasa da dayıbaşılardan patronları da tercih edilme konusunda işçileri düşündüren bir etkidir.

Tarım işindeki işler, yevmiyeli ve götüre olarak ikiye ayrılmaktadır. Götüre iş, kamyon hesabı çalışılan iştir. Yani kamyon dolduğunda iş biter. Götüre; genelde domates toplamasında yapılmaktadır. Sabah domatesin toplanacağı tarlaya gidilip 15-20 dakikada kendi getirdikleri yiyecekler ile kahvaltı yapan işçiler, saat 06.00’ da çalışmaya başlar ve mola verilmeden domatesleri toplarlar. Burada herkes evlere erkenden gidebilmek için, çok hızlı bir şekilde çalışır. Tarlada çalışan işçilere, domatesin verimliliğine bağlı olarak işin süresi değişmektedir. Ama ortalama bir rakam verilecek olursa götüre işler 09.00 ile 12.00 arasında bitmektedir. Götüre olan domates toplama işinde; kertelciler (domateslerin toplandığı sepetleri taşıyanlar), kesiciler (domates fidanını kesip silkeleyenler) ve toplayıcılar (silkelenen domatesleri kertellere katanlar) olmak üzere üç iş dağılımı bulunmaktadır. Domates işinde rekabet çok fazladır. Hem grup içerisinde hem de diğer

grupların bitirme süreleri ile devamlı bir yarış söz konusudur. Domates işinde, kimse yavaş çalışanı, geride kalanı istemez, çünkü bu kişiler işin geç bitmesine sebep olur.

Yevmiyeli işler, yine 06.00'da başlayan, belirli molaları ve öğle arası olan işlerdir. Bu işlerde domateste olduğu gibi, sabah iş başı yapılmadan kahvaltı yapılır. Saat 10.00'a gelince, 15 dakikalık bir dinlenme molası bulunmaktadır. 11.00'de 45 dakikalık öğle arası bulunmaktadır. İşçiler kendi getirdikleri yemekleri, ağaçların altında ya da gölge buldukları alanlarda, oturarak 4 ya da 5 kişilik gruplara ayrılp yerler. Ardından tekrar çalışırlar ve 13.00'te, 15 dakikalık bir dinlenme molaları daha vardır. Bu moladan sonra aralıksız 14.00' e kadar çalışırlar ve saat 14.00 olduğunda, o günlük iş süresi dolmuş demektir. 14.00'ten sonra çalışma durumu devam ederse bu saatler kimi zaman mesai olarak yazılmaktadır.

İşçiler, yiyeceklerini kendileri getirdikleri ya da iş sonrası başka planlar yaptıkları için genelde, hangi işe gidecekleri dayıbaşı tarafından ya yüz yüze ya da telefon aracılığıyla bilgilendirilir. Ancak bu konuda istisnaların yaşandığı da gözlemlenmiştir. Herhangi bir bilgilendirmenin yapılmamasından kaynaklı, götüre iş yerine, yevmiyeli işe giden işçiler, öğlen yemeği getirememiş, dolayısıyla dayıbaşıya öfkelenediklerine de sahada şahit oldum.

Yevmiyeli ve götüre olan işlerin bitiminde, çavuşlar, dayıbaşılardan fişlerini işçilere dağıtırlar. Bu fişler kaç gün çalıştığımızı ve bunun karşılığında alacağımız ücreti hesaplamak için, dayıbaşıya geri verilir. İşçiler ücretlerini, belirli bir zaman dilimi içerisinde almazlar. Ya kendileri dayıbaşıya giderek, ücretlerini talep ederler ya da dayıbaşılardan işçileri ücretlerini almaları için çağırırlar. İş paylaşımı dayıbaşı ve çavuşlar tarafından gerçekleştirilmektedir. Kadınların söylediğine göre; çavuşlar kendi yakınlarını ve sevdiklerini güzel ve rahat işlere götürmekte, çavuşların aktarımına göre de dayıbaşı, işçilerin nereye gideceğini belirlemektedir. Ama işçi dağılımı ve dayıbaşının işçiler arasında olmadığı hesaba katılınca, çavuşların bu konuda payının olduğu açığa çıkmaktadır.

İş alanlarına gidilen araçlar ya açık kasalı araçlar olmakta ya da kapalı ancak içerisinde koltuk bulunmayan araçlardır. Ve her ikisinde de mevcut kapasitesinden çok daha fazla insan bindirilmektedir. İnsanların sanki patates çuvalı misali üst üste bindirilmesi başlı başına bir sorunken, Covid-19 gibi bir virüsün mevcut olduğu süreçte insanların kapalı araçlar içerisinde bu şekilde seyahat ettirilmesi oldukça vahimdir.

İşçilerin çoğunluğu iş paylaşımından, işe gidilen araçtan memnun değildir. Bir kısmı bunu açık bir şekilde dile getirirken, bir kısmı “dile getirsek dahi değişen bir şey olmuyor” demekte, bir kısmı da dayıbaşı tarafından tepki görmemek için durumdan rahatsız olduğunu sadece kadınlar arasında dile getirmektedir.

Genelde orta yaşlı kadınlar ve 18 yaşından küçük çocuklar tarım işlerinde çalışmaktadır. Kadın tarım işçileri, her ne kadar güneş dahi doğmadan evden çıkıp çalışmak için tarlalara gitse de eve döndüklerinde, evdeki bütün işlerin yine onlar tarafından gerçekleştirildiği hem saha boyunca yapılan diyaloglarda hem de mülakat için evlerine gidildiğinde gözlemlenmiştir. Kadınlar her ne kadar para kazanılan bir iş yapsalar da emekleri görmezden gelinmekte ve sömürülmektedir. Hem eşi hem kendisi çalışan kadın işçilerinin saha boyunca şikâyet ettiği konulardan biri de işten dönünce ev işlerini yapmak ve eşlerine hizmet etmek zorunda kaldıklarıdır.

Uzun zamandır buraya yerleşen bazı Kürt aileler, ekonomik anlamda durumlarını düzeltmişlerdir. Gidilen işlerin bir kısmı Kürt işverenlerden bir kısmı Türk işverenlerden oluşmaktadır. Saha çalışması boyunca işverenler ve işçiler arasında etnik temelli bir çatışmanın olmadığı, ancak “biz ve onlar” ayrımının varlığı dikkat çekmiştir. Türk işverenlerle yapılan diyaloglar ya da Türk işverenlerin Türk işçilere yaklaşımı, aslında hala bir ayrımın olduğuna işaret eder. Kürt işverenlerle ise daha çok işe yönelik diyaloglar ya da tartışmalar gelişmekte, kimileri işçileri el üstünde tutarken kimileri işçilere sert bir tutum sergilemektedir.

Her ne kadar yerleşiklik durumu gerçekleşmiş olsa da Kürt işçilerin hala şehrin yoksul kesimini oluşturması ve kötü şartlardaki iş koşullarını kabul etmek durumunda kalmaları dikkat çekicidir. Yapılan görüşmelerde ve saha boyunca birçok kadın işçinin tarla işlerinin ve işverenlerin eskiden daha kötü olduğunu vurgulayıp mevcut şartlardan memnun olan bir tavır takındıkları ve tek eksikliğin ücret ve sigortalarının olmamasına dayandırıldığı dikkat çekicidir. Olanla yetinme ve eski ile yapılan kıyas, belki de şartlarının iyileştirilmesi yönündeki temel engellerdendir.

Tüm bu anlatılanlar ışığında, çalışma alanı için kesişimsel yöntemin ne kadar önemli olduğu aşîkârdır. Çalışmanın odağını oluşturan kadınlar, öncelikle kadın olmalarının yanı sıra Kürt etnik kimliğine sahip olmaları, sınıfsal statü olarak yoksul kesim içerisinde yer almaları gibi birçok farklılığın kesişiminde bulunmaktadırlar. Bu çalışmayı gerçekleştirirken sadece kadın olarak tarım işçisi olmalarına odaklanmak onların maruz kaldığı çoklu baskı ve ayırım unsurlarını görmezden gelmeye ve sorunlarını anlamamamıza

neden olacaktır. Bu yüzden bu kesişimlerin merkezinde durarak bu tez çalışması gerçekleştirilmiştir.

4.4. Sahada “Dışarıdan” ve “İçeriden” Olmak

“İçerisinde, dışarısında, sınırlarında dolaştığımı mekân, burada hareket edenlerin nasıl olması ve ne yapması gerektiğini imliyor, tekrarlıyor, bu yolla kaçınılmaz olarak başka bir baskı bileşeni haline geliyordu; bir doktora tezi yazmanın araştırmacı üzerinde yarattığı tüm baskıya ek, düşünceli (!) bir çehreyle.” (Bektaş-Ata, 2020: 269)

Bildiğim ya da bildiğimi sandığım işin, şehrin ve insanların içerisine bir tarım işçisi olarak dahil olunca farklılıklarımızın olduğunu ama bir bütünün içinde ezilişimizi daha da deneyimledim. Toplumsal konumumuz bakımından aslında ne aldığım eğitim ne de aralarında bunun için bulunuyor olmam onlar için çok büyük bir anlam ifade etmiyordu. Aslında benim araştırmadaki konumum ile araştırdığım kişilerin konumları arasında çok büyük farklılıklar bulunmamaktaydı. Çünkü araştırmamın öznelere olan kadınlar ile aynı kesişim noktalarında duruyordum. Ben de göç etmiş ve tarımla uğraşan bir ailenin çocuğuyum, kadını ve Kürt etnik kimliğine sahibim. Bende Türkiye’nin mevcut şartları göz önüne alınırsa, yoksul bir kesim içerisinde yer alıyorum. Çalışmada fazlalığı oluşturan orta yaşlı kadınlardan belki kuşak olarak ve de eğitim alma açısından farklılaşıyordum ama bunun dışında tarlada hepimiz Kürt ve yoksul kadınlardık, bu kötü şartlarda çalışmaya mecbur bırakılıyorduk.

Tüm bu kesişen noktalarımıza ek olarak incelediğim grup içerisindeki kadınların akrabalarından, ailemin tanıdıklarından ve komşularından oluşması araştırma sahası boyunca geniş bir ağa ulaşmam için bir imkan sağlamıştır. Saha içinde çabuk benimsememe yol açmış ve benimle diyalog kurmaktan çekinmemelerini sağlamıştır. Buna ek olarak bilmediğim ya da yapamadığım işlerde bana yardım etmelerine ve yol göstermelerine vesile olmuştur. Tüm bu yaklaşımlar neticesinde *içeriden* bir bakış sunma imkânım olmuştur.

Fakat bu içeriden olma haline rağmen, beraber çalıştığım kadınlarla kuşak olarak farklılaşmamız, benim okuyor olmam ve aralarında araştırmam nedeniyle bulunmam, uzun süredir Turgutlu’ da yaşamamam ve İzmir’de kendi tarım işlerimiz ile uğraşmam (yani toplu çalışılan işlere hâkim olmamam) beni aynı zamanda *dışarıda* da bırakmıştır. Hatta belirli bir süre için geliyor olmam, işler azaldığında ilk evde bırakılacak kişi olmama vesile

olmuştur. Graballe-Çeliker (2018:139) Vanlılar ile çalışma yapmaya başladığında birçoğu ile daha önce tanışmış olmasından kaynaklı içeriden ve dışarıdan olma durumlarını sorgulamış, yerlileşenlerin durumlarını uzun süre alana dahil olmasından yani evde etnografi yapması nedeniyle bildiği için olayları yeterince yorumlayamamaktan kaygılanmıştır. Benzer şekilde bende içerisinde bulunduğum toplumdaki günlük ritüellere aşına olmamdan dolayı bazen bunları normal karşıladım ve bunun bir başka kültür ya da davranış ile bağlantısını kuramadım.

Bektaş-Ata'nın (2020) otoetnografik yöntem ile kendi mahallesinde araştırma yapması, kadınların “görünmez kalan ya da görünmez kılınan” tarihlerini, ezilme biçimlerini ve bunlar ile nasıl mücadele ettiklerini daha kapsamlı anlamasına yardımcı olmuştur. Araştırma sırasında önemsiz görülen, kendini sansürleyen tüm anlatıları, araştırmacı kendini de dâhil ederek çalışmasında kullanır. Bu şekilde, feminist metodoloji ile çeşitli etnografik yöntemler karşılıklı fayda içerisindedir. Saha alanı, gündelik, sıradan görünen alan olmanın ötesine geçerek akademik bir araştırmaya ışık tutmakta ve araştırmacı kişisel deneyimleri sayesinde bu alana içeriden bir bakış açısı sunabilmektedir. Bu durum yukarıda bahsettiğim etnografik çalışmalarda araştırmacının alana kendi duygu düşünce ve deneyimlerin katmaları ile de ilişkilidir. Buna karşın Erdoğan (2020), feminist araştırma süreçleri ile feminist teorinin arasında oluşan boşluklarla ilgilenmiş, yaratıcı bir şekilde “suçluluk” gibi duygulanımsal süreçleri analiz etmiştir. Çalışmalarımıza dâhil olan katılımcılarımızın hayatlarına olumlu anlamda değişimler katamıyor olmak sahada araştırmacı deneyimini şekillendirebilir. Mutlu da (2018) çalışmasını gerçekleştirirken kimi zaman hoca kimi zaman gazeteci olarak düşünüldüğünü aktararak sahasındaki kişilerin durumlarının iyileştirilmesi için kendisinden beklentileri olduğunu dile getirir. Benzer şekilde saha çalışması boyunca kimileri sanki beni bir gazeteci olarak düşünmüş ve her olumsuz olayı yazmam için ve sanki bu şekilde şartlarının düzeleceğini düşünerek telkinlerde bulunmuş, kimileri de onların durumlarını anlamak için gelmeme gerek olmadığını, kendilerinin anlatabileceklerini söylemişlerdir. Burada da kimi kadınların içerisinde bulundukları durumun değişimine dair isteklerinin ve umutlarının olduğu açığa çıkarken kimileri bir kabulleniş içerisindedir. Erdoğan gibi ben de somut anlamda onlara herhangi bir yardımda bulunamamanın suçluluğunu saha çalışmasını gerçekleştirirken ve sonrasında da deneyimledim.

Saha boyunca, veriler elde edebilmek için Bektaş-Ata (2020), Erdoğan (2020), Mutlu (2018) ve Graballe-Çeliker (2018) gibi ben de çalışan kadınların gündelik

hayatlarına dâhil olarak, yaşadıkları mahalleleri, evleri gezerek salonlarına misafir olup onlar ile sohbet ederek ve tarlada birlikte çalışarak onların bakış açısını anlamaya çalıştım. Saha çalışması yaparken, yapılan konuşmalar, çalışma ortamı, iş hiyerarşisi, saha notlarım ve günlüklerim Bektaş-Ata'nın (2020:258) dediği gibi “doğru mu ilerliyorum, yöntemi doğru bir şekilde kullanıyor muyum?” sorularını kendime yöneltmemen neden oldu. Bir yandan tarım işlerinde çalışmak bir yandan evdeki sorumluluklarımı devam ettirmek ve bir yandan da bu araştırmayı sürdürmek, beni hem oldukça zorluyor hem de araştırdığım kadınlar ile aynı pencerenin içine katıyordu.

Erdoğan'a göre (2020: 278-279) yapılan saha araştırmalarından bahsederken pek çok çalışma sadece saha içerisinde yaşanan ulaşım, aracı bulma vb. sorunlar ele alınmaktadır. Oysa sahanın araştırmacıya ne hissettirdiği üzerinde çok durulmaz. Araştırma süresince bizim kontrolümüzde olmayan şeylerin, bizi nasıl yönlendirdiğini, hislerimizi ve duygularımızı nasıl etkilediğini, araştırmalara dâhil etmekten kaçınıyoruz. Oysa hayal kırıklığına uğradığımız anları, kızdığımız ve kırıldığımız kişileri, çaresiz ve suçlu hissettiğimiz durumları çalışmalarımıza dâhil edebilmeliyiz. Çünkü duygularımız, hislerimiz, sosyal olayları analiz edebilmek için bize farklı bilgiler vermektedir. Bu analiz yöntemi takip eden iki bölümde de kullanılacaktır, fakat bu bağlamda da saha çalışması sırasında araştırmacı kimliğime değinmek faydalı olacaktır.

Saha boyunca, kadın ve erkek çalışanlar ile olan ilişkilerimi, diyaloglarımı, araştırmacı kimliği ile orada bulunmamdan kaynaklı, yanlış anlaşılmalara ya da tepkilere yol açmayacak şekilde sürdürmeye gayret ettim. Kimi zaman çok öfkelendiğim, kimi zaman kızmak istediğim, kimi zaman hüsrana uğradığım anlar oldu. Bazı noktalarda tepkisiz kalıp, bazılarında tepkisiz kalamadığım da oldu. Araştırmacı olmanın kendimi güçsüz hissettirdiği alanlar, tepkilerimi gizleme, cümlelerimi seçerek kullanma ve sahaya bağımlı olma noktalarında oldu.

Saha çalışması boyunca, her ne kadar benzer koşullar altında olsam da kendimin buradan çıkacağını bilmek diğer insanlar için üzülmemen yol açtı. Ancak iş sürecinin uzaması ile birlikte şartlar her ne kadar kötü olsa da tarım işlerinin, kadınlar için bir gelir kaynağı olması ve burada sosyalleştikleri, tüm zorluklara rağmen gülüp eğlenebildikleri bir mekân olduğunu fark etmem bu düşünceme engel oldu. Öte yandan şikâyetlerinin geçiciliği, her şeyi kabul edişleri, durumlarının düzelmesi için yeterli tepkiyi göstermemeleri, fikirlerini olduğu gibi aktaramamaları onlara kızıp, öfkelenmemen de sebep oldu.

Bunun bir örneği, göç eden kadınların oluşturduğu, günlük konuşmaların Kürtçe yapıldığı, hatta tam anlamıyla Türkçe bilmeyenlerin de mevcut olduğu bir alanda kimi kadın çalışanların bununla ilgili bir sorun yaşamadığını ve herhangi bir ayrımcılığa maruz kalmadıklarını dile getirmiş olmalarıdır. Genelleme yapmamak ile birlikte sürecin değişimi ile belki baskı ya da şiddet tarzı bir ayırım yaşanmıyorsa da konuşmalarından ve giyimlerinden dolayı hor görülme, başkaları tarafından alaya alınma gibi durumların yaşandığı hem kendi kişisel hayatımda saha çalışması sırasında benim için çok görünürdü. Bir ötekileştirmeye, ayrımcılığa maruz kaldıklarını dile getirenler genelde 20 ve daha fazla yılı aşkın bir süredir bölgeye yerleşen ve bir politik kimliğe sahip olan insanlardı.

Saha çalışması sırasında Erdoğan (2020:279) molaları fırsata çevirip kaytaranlara ve bu yüzden diğer kadınların daha fazla çalışmasına sebep olmalarına, kadınları denetleyen ve onlara bağırarak kadın çavuşlara, güneşin altında çalışmalarına karşın tişört giyilmesine karşı olan işçilere ve erkeklere kızdığını ve kırıldığını dile getirmiştir. Benzer şekilde, ben de kadınların birbirleri arasında mevcut olan rekabeti, dayıbaşı ve çavuşların işçileri ayırdığını, kadınları açıklık ve kapalılıkları üzerinden iyi ya da kötü olarak yorumlamaları sürekli gözlemledim.

Yukarıda bahsi geçen 10 yarı yapılandırılmış mülakatı gerçekleştirirken kadın çalışanların daha çok tanıdığı ve güvendiği Özgür de² bana eşlik etti. İşin koşulları gereği tarla işinden çıkıp evlerde mülakatları gerçekleştirmek zorunda olmam “koştururcasına görüşmeler yapmama” (Bektaş-Ata, 2020: 267) neden oldu. Mülakatların bu şekilde gerçekleşmesinin temel sebebi Özgür gibi diğer kadınların işten geldikleri için yorgun oluşları ve yine ev içerisinde bir iş yapıyor olmalarıydı. Bu durum aslında kadınların gün boyu çalıştığına, ev içerisinde de mesailerinin devam ettiğine işaret etmektedir, bu konu analiz bölümlerinde ayrıntılı açıklanacaktır.

4.5. Sonuç

Bu tezde etnografya yaparken kullanılan katılımlı gözlem temel veri toplama tekniğini oluşturmaktadır. Katılımlı gözlem; araştırma yapacağımız konu ile ilgili bir kültürün, toplumun içerisine dâhil olmayı gerektirir. Katılımlı gözlemde araştırmacı, toplumların gündelik yaşamlarını, birbirleri ile olan ilişkilerini, davranışlarının arkasındaki

² Katılımlı gözlem ve mülakatlar boyunca araştırmaya dâhil olan kişilerin kendi adları kullanılmamıştır. Bu konuda kendileri de bilgilendirilmiştir.

anlam dünyalarını anlamaya çalışır. Araştırmacı katılımlı gözlemci olduğu süre içerisinde gerekli gözlemleri ve görüşmeleri yapar ve bunları kayıt altına alır. Katılımlı gözlem uzun soluklu bir araştırma yöntemi olmakla birlikte araştırmacıya fiziksel ve mental açıdan birtakım zorluklar yaşatabileceği gibi yeni yerler, yeni kültürler ve yeni dostluklar kurma fırsatı da vermektedir. Buna ek olarak, destekleyici veriler oluşturmak için yarı yapılandırılmış mülakatlar gerçekleştirilmiştir.

Kesişimsel feminist yaklaşım ile katılımlı gözlem yapmak, bu tez konusuna dair kapsamlı verilerin elde edilmesini sağlamıştır. Bu tezin özneleri memleketlerinden göç eden, göç edilen yerin diline ve kültürüne yabancı olan farklı görülen etnik kimlikteki kadınlardır. Dolayısıyla onların tarım işlerinde ve gündelik hayatlarında maruz kaldıkları sorunlar kadın olmalarının yanında bu çoklu farklılıklarına dayanmaktadır. Katılımlı gözlem; kadınların içerisinde olduğu tüm baskıların, farklılıkların daha iyi anlaşılmasına imkân vermiş, hem gözlemler ile hem de yapılan mülakatlar ile araştırma konusu için gerekli verilerin toplanmasını sağlamıştır.

Son olarak katılımlı gözlem her ne kadar başka toplumları anlamak için kullanılsa da içerisinde yaşadığımız toplumu da daha iyi anlamak için kullanılabilir. Araştırma süreci boyunca kadın tarım işçileri ile aynı koşullar ve şartlar altında olmam, onların dahil olduğu birçok kesişimin içerisinde yer almam beni daha çabuk benimsemelerine ve içeriden bir bakış açısı sunmama olanak vermiştir. Ancak birtakım faktörlerden kaynaklı ayrıştığımız noktaların mevcudiyeti beni dışarıda da bırakmıştır. Bu bağlamda hem içeriden hem dışarıdan bir bakış açısı ile araştırmayı zenginleştirmek hedeflenmektedir.

5. TARLADA OLMAK, TARLA İŞİ YAPMAK: KADIN EMEĞİNİN KESİŞİMSEL ANALİZİ

5.1. Giriş

Tarihin birçok döneminde kadınlar ev ve tarla işlerinde yer almışlar, kamusal alanlara dâhil olmak istediklerinde uzaklaştırılmak istenmişlerdir. Toplumsal cinsiyet rolleri ise kadınların kamusal alanda erkekler gibi çalışıp başarılı olamayacağına dair düşünceleri besler; bu ataerkil ilişkiler emek sömürüsü ile doğrudan ilişkilidir (Ecevit, 2021). Birçok kadınının içerisinde yaşadığı toplumda o toplumun kültürü ve eğitime ulaşma imkanı kısıtlı olduğu için kadınlar hala ev işleri ve tarla işleri ile özdeşleştirilmektedir. Bu durum kadınları diğer kamusal alanlardan soyutlayıp daha düşük ücretli, çalışma koşulları daha ağır ve sosyal güvenceleri olmayan alanlara yöneltmek için kullanılabilir.

Bu bölümde Kürt kadın tarım işçilerinin, işe nasıl eriştiklerini, buna aracı olanları ve bu sosyal ilişkilerin kadınları nasıl görünmez kıldığı ve bağlantılı olarak yoksulluklarını derinleştirdiğini saha çalışması süresinde üretilen veriler ile açıklanacaktır. Ardından çalışılan ortamdaki ilişkiler, gidilen işler ve çalışma süreleri hakkında bilgi vererek hem çalışan hem de araştırmacı olarak tarlada olmanın değerlendirmesine ve kadınların birçok farklılıkların kesişiminde olmasından kaynaklı yaşadıkları çifte baskılara değinilecektir. Daha sonra, her ne kadar aynı kesişimler içerisinde yer alan kadın çalışanlar olsalar da bu çalışanların kendi aralarındaki dayanışma, işbirliği ve görevdaş baskılarının nasıl ortaya çıktığını göstermeye çalışacağım. Son olarak tarım işlerinde sarf edilen emeği ve karşılığında alınan ücretlerin yetersiz ve kadınların yoksulluklarına neden olduğunu hem akademik literatüre hem de saha verilerine dayanarak sunmaya çalışacağım.

5.2. İşe Erişim, Aracılar ve Sosyal Ağlar

Saha çalışması boyunca tarımda Kürt kadın emeğinin toplumsal yeniden üretimine neden olan toplumsal ilişkilerden üçünün işe erişim, aracılar ve sosyal ağlar ile ilişkili olduğunu gördüm. Bu alt bölümde dayıbaşları ve Kürt kadın işçilerin durumuna

odaklanarak tarlada çalışmanın kadının görünmez emeği³ ve yoksullukla ilişkisi açıklanacaktır.

Kadının görünmez emek tartışması ile başlayacak olursam, üçüncü bölümde açıklandığı gibi dayıbaşı olabilmek için işverenlerden iş alabilmek ve bu işi yapabilecek işçileri toplayabilmek gereklidir. Bölgedeki dayıbaşılardan çoğunluğunu erkekler oluşturmakta, kadın işçiler dayıbaşı olmak isteseler dahi insanların tepkilerinden, işverenlerin çoğunun farklı etnik kimlikte olmasından kaynaklı yalnızca işçi statüsünde kalmaktadır. Bu durumu dayıbaşının eşi ve aynı zamanda çavuş olan Toprak (48 yaşında, evli, 30 yıldır Turgutlu’da yaşıyor) şu ifadelerle açıklamıştır:

“İlk oğlum ve ben [dayıbaşılık] yapmaya başlamıştık ama sonra ... burada kadın dayıbaşı olmak zor, biri anlaşılmaz tartışır adımızı çıkarır diye ben oğlumu fabrikaya kattım, amcanla bu işe girdik. O [eşi] hem insanlarla daha iyi konuşuyor, daha iyi anlıyor böyle şeyleri” (Saha notları-19.08.2022)

Oysa benim saha çalışmam boyunca gözlemlediğim kadarıyla, işçileri yine kadın çavuşlar ayarlamakta ancak toplumun baskısından ve de yapısından çekindikleri için bu görevlerini bir erkeğin ardında yürütmekteydiler. Burada kadın emeğinin nasıl geri plana çekildiği açığa çıkmaktadır, görünmeyen emek kavramı bahsi geçen toplumsal ilişkiyi açıklamak için önemlidir.

Savran’ın ifade ettiği gibi (2020), kadınların toplumsal yapı içerisinde evde, ailede, bir erkek figürüne herhangi bir karşılık beklemezsizin yaptığı her şey “görünmeyen emeği” oluşturmaktadır. Savran kadınların görünmeyen emeği, ataerkil örüntülere dayalı olarak işlerin cinsiyetlendirilmesi ve toplumsal cinsiyet rolleriyle bağlantılı olarak sarf edilir diye ekler. Görünmeyen ve aynı zamanda karşılıksız olan bu tür bir emek, kadınların davranışlarını sınırlandırır ve bu durum kadınlar ve erkeklerin birbiri ile olan ilişkilerini de etkiler. İçerisinde bulunduğumuz kültürel ve toplumsal yapılar, kadınların emekleri üzerinde kurdukları egemenlik ile ve bunu karşılıksız bırakarak kendilerini var etmektedir.

Kadınların tarım içerisinde dayıbaşılık gibi daha yüksek bir pozisyona gelemiyor oluşunun, işin gerektirdiği yükümlülükleri yapsa da emeğinin görünmez olmasının

³ Dünyanın hemen hemen her yerinde yemek yapmak, çamaşır yıkamak ve temizlik yapmak, çocuklara, yaşlılara ve hastalara bakmak kadınların yapması gereken işler olarak düşünülmektedir. Bu emeklerin hepsi görünmez emeği oluşturur. Ancak kadınlar iş dünyasına dahil olurken de ataerkil eşitsizlikler, sınırlılıklar, toplumsal cinsiyet rolleri ve beklentileri ile de karşı karşıya kalmaktadır (Yaman, 2020). Dolayısıyla buradaki görünmeyen emek kavramı kadınların çalışma hayatındaki görünmezliklerini açıklamak için kullanılmıştır.

önündeki toplumsal engelleri, Yaman'ın (2010: 41) şu sözleri de desteklemektedir: “*Ataerkil sistemin kadınların hayatına getirdiği sınırlamalar kadınların istihdam alanını ve istihdam biçimini de koşullandırmaktadır.*” Yukarıda alıntılan Toprak'ın, kadın olarak dayıbaşılık yapmaya cesaret edememesi ya da eşinin bu işi daha iyi yaptığını düşünmesi, kadınların emek sarf ederek işgücüne dâhil olmasının önündeki engellerin kültürel ve toplumsal cinsiyet rollerine bağlı olduğunu göstermektedir.

Bu durum ile paralel olarak tarım işlerinde çalışanların büyük bir çoğunluğunu kadınlar oluşturmakta ancak yine de kadınlar ile kurulan ilişkiler ya da kadınlara dair fikirler erkekler üzerinden gerçekleşmektedir. Kadınlar, her ne kadar yaşamlarının her evresinde çalışıyor olsa da erkekler gibi sahip oldukları ya da yaptıkları meslekler ile değil, çoğunlukla akrabalık ilişkileri ve sosyal çevreleri ile bilinmektedir (Kümbetoğlu, 1996). Saha çalışmasında görülmüştür ki dayıbaşılar çalışan kadınları eşleri üzerinden ya da akrabaları üzerinden tanımlamaktadır. Ancak bunun ardından kadınların kendi özelliklerinden ve genelde de “çalışkanlıklarından” bahsedilmektedir. Burada da yine kadın emeğinin görünmezleştğini, kadınların ataerkil örüntüler içerisinde adeta bir nesne gibi görülmesinin tarım işindeki yansımaları görülmektedir.

Dayıbaşılardan, kadın işçileri eşleri veya çalışanlıkları üzerinden tanıması ve tercih etmesi benzer bir şekilde kadın tarım işçileri içinde dayıbaşı tercihinde etkili olmaktadır. Bu bağlamda dayıbaşı seçiminde de toplumsal, kültürel ve sınıfsal etkenlerin olduğu açıktır. Ancak yerleşiklik ile birlikte kadın tarım işçilerinin tanıdığı dayıbaşı sayısı artmakta ve mevsimlik işçiliğe oranla seçenekleri daha fazladır. Çoğu zaman kadın tarım işçileri tarafından dayıbaşı seçimi akrabalık, komşuluk gibi bağlar ile gerçekleştirilebileceği gibi, işi fazla olan, ücretleri zamanında veren ya da daha az kesinti yapan dayıbaşılardan da gerçekleştirilebilir. Özellikle aynı sokak içerisinde sosyal ilişkilerin mevcut olduğu birden fazla dayıbaşı varsa seçim ekonomik anlamda mantıklı olmaktadır. Bu konu ile ilgili Irmak⁴ (54 yaşında, evli, 24 yıldır Turgutlu'da yaşıyor) “*Eski dayıbaşımı söyleyeyim ... İsim yazmıyorsun değil mi? Mesela gidiyorduk, paramızı geç veriyordu. Diğer dikim çıktığında veriyordu. Birazını veriyordu, birazını vermiyordu. Öyle bırakıyordu. Biz de onu bıraktık bir başkasına geldik. Şimdi zamanında paramızı veriyor. Yani şimdilik öyle yapıyor.*” (Mülakat görüşmeleri- 20.08.2022) sözleri ile eski dayıbaşının ismini vermekten çekinerek tanışıklık bağları olduğunu ancak yine de dayıbaşı seçiminde ekonomisini düşündüğünü dile getirmektedir. Bu durum

⁴ Çalışanlardan Irmak'ın görüşmeler sırasında verdiği cevaplar araştırma sorularını ayrıntılı şekilde açıkladığı için görece daha fazla yer verilmiştir. Cevapları diğer görüşmecilerin cevaplarını da kapsamaktadır, fakat daha ayrıntılı açıklamalar yapmıştır.

özelinde kadının emeği görünmez olmakla birlikte ekonomik tutarlılık beklentisi de bulunmaktadır.

Kadının görünmez emeğine benzer şekilde, işe erişim ve araçların yaklaşımı da kadınların erkekler üzerinden tanımlanma durumunun tarım emeğinin nasıl şekillendiğini gösterir. Dayıbaşılar işçilerini kaybetmemek adına işverenden aldığı avansları onlara vererek işçileri bu mevsimlik işçi sürecine bağlı tutar. Aynı zamanda düzenli işi olmayan insanlarda bu avans alacakları paraya ihtiyaç duymaktadır (Büke ve Çetinkaya, 2009; Yıldırak ve ark. 2003). İşçilerin, işveren ile herhangi bir ilişkisinin olmaması, araçlar ve işverenler arasında adeta bir nesne gibi görülmeleri ve işe başlamadan aracıya borçlanmaları, onları işveren ve aracının himayesi altında bırakmaktadır. İşçiler, yoksul oluşlarından kaynaklı ve gelişen ilişkilerin dışında kalmalarından kaynaklı, herhangi bir talepte de bulunamazlar. Aynı zaman da işçiler için aracı, sorunların çözümünde bilirkişi konumundadır. İşçiler üzerinde araçların bir egemenliği vardır. Bu da onların işveren karşısında temsiliyeti ile sağlanır (Büke ve Çetinkaya, 2009; Gürsoy, 2021; Yıldırak ve ark. 2003).

Tarım işçilerinin yoksul oluşları, herhangi bir örgütlerinin olmaması da bu durumlara sessiz kalmalarına yol açar (Çınar ve Lordoğlu, 2011). Daha önce ifade edildiği gibi, yoksulluk insanların temel ihtiyaçlarını karşılayamadığı zamanlarda ortaya çıkar ancak yoksulluk sadece ekonomik değil sınıfsal, etnik, yaş ve toplumsal cinsiyet gibi kavramlarında dâhil olduğu çok kapsamlı bir olgudur. Yoksulluk tanımlaması yapılırken temel ihtiyaçlar bölgelere, toplumlara ve cinsiyetlere göre farklılaşmaktadır (Güneş, 2017). Saha çalışmasında yoksulluk ile ilgili yaşanan mahalleler, evler, bir güvencesi olmamasına rağmen işe gelen kadınlar ve yaş ortalamalarının yüksek oluşu, küçük çocuklarını ek gelir elde edebilmek ve onların ihtiyaçlarını karşılayabilmek adına bu sürece dâhil etmeleri ile ortaya çıkmaktadır. Bu konu ile ilgili sahada yaptığım katılımlı gözlemde şu ifadeler açıklayıcı olabilir: “Bazı Kürtler, durumlarını düzeltmiş ve burada tarla sahibi olmuşlardı. Bazıları da hala yoksulluk sınırında yaşıyor ve de sağlık sorunlarına ya da yaşları ilerlemiş olmasına rağmen çalışmaya devam ediyorlardı.”(Saha notları-13.08.2022)

Yoksulluk sınırında yaşayan işçiler hakkında, dayıbaşılardan kestiği ücretler, yoksulluk ve örgütsüzlük ile ilgili Özgür (50 yaşında, boşanmış, 45 yıldır Turgutlu’da yaşıyor) de şu sözleri dile getirdi:

“Yevmiyeler konusu ... dediğim gibi dayıbaşılar 15[TL] kesmesi gerekirken bazıları 20[TL] kesiyor. Yani aslında şu anki problem şu. Zaten işveren bizi eziyor ama bilinçsizlikten kaynaklı ve işsizlikten,

yoksulluktan kaynaklı [biz de] sesimizi çıkaramıyoruz. Biz de kendimizi eziyoruz. Mesela diyelim ki iş başlarken, sezonluk iş başlarken, bir hafta greve girsek ... biz daha önce 2000- 2002'lerde bunu yaptık... Greve girersek, biz bu düzeni yıkabiliriz. Ya da bize destek çıkan kadınlar, dernekler, kadın dernekleri, bu konuya el atarlarsa belki düzelebilir yani (Mülakat görüşmeleri-20.08.2022).

Bu ifadelerle yoksulluğun maddi anlamda varlığına işaret ederken, yoksulluktan kaynaklı da toplumsal anlamda güç ilişkileri kuramadıkları için sitemini dillendirmiştir.

Güneş'e göre (2017) yoksulluk araştırmaları, insanların sahip oldukları maddi şeyler üzerine odaklanmıştır. Örneğin buzdolabının varlığı içinde yiyecek olup olmadığının bilgisini bize vermez. Yemek yapma eyleminin “kadınlara özgü” olduğu düşüncesinden kaynaklı, buzdolabının boş oluşu yoksulluğu kadınlar üzerinde hem tarım işini yapmak hem ev işlerinden sorumlu olmak (yani görünmez emeğin bir diğer formu) anlamında derinleştirmektedir. Daha önce açıkladığım saha çalışmam sırasında mülakatlarda katılımcıların bana zaman ayırmalarındaki zorluk da bunun bir nedeni olarak görülebilir. Tarım işi bitince kadınların emek süreci bitmez. Kadınların yoksulluk boyutları ne kadar çalışsalar da sosyal yardımlara ihtiyaç duymaları, tarladan verilen ürünler ile evlerinin ihtiyaçlarını gidermeleri ve sosyal aktivitelerden ekonomik ve toplumsal açıdan uzak kalmaları ile de açığa çıkmaktadır. Bu çalışmada da görüldüğü gibi, ücretli bir işte çalışmalarına rağmen kendi kazançlarını “ek gelir” olarak görmekle birlikte çalıştıkları süre içerisinde de zaman yaratarak ev içi emeği üretirler fakat yoksulluktan kurtulamazlar.

5.3. Çalışma Ortamı, Gidilen İşler Ve Saatler

Bu bölümde çalışma ortamı yetiştirilen ürünler üzerinden açıklanarak tarlada hem araştırmacı hem de üretim sürecinde diğerleriyle beraber çalışan bir kadın olarak yaşanan durumlara karşı hislerimi sosyolojik bir perspektifle ele alacağım. İlçedeki tarım işlerinde çalışma ortamı ve gidilen araçlar başta olmak üzere genel bir güvencesizliğin açığa çıktığı ve bu durumun göç ederek yerleşen Kürt kadınların tarım işlerinde maruz kaldıkları çifte baskıları da arttırdığını gözlemlenmiştir.

Çalışma ortamına gidilen araçlardaki güvencesizlikten başlayacak olursam, çalışılacak tarlalara, bahçelere gidilen araçları, işverenler temin etmekte ve bu araçlar çoğu zaman aşağıdaki Resim 5.1 ve Resim 5.2 de görüldüğü gibi güvencesiz ve kapasitesinden çok fazla işçinin bindirildiği araçlardan oluşmaktadır. Kadın tarım işçilerinden bazıları bu durum karşısında her iş günü öfkesini dile getirmekte iken bazıları durumun

değişmeyeceğini düşünür ve bir kabullenme hali içerisinde. Sahada yapılan gözlemlerde de bu konu hakkında çeşitli konuşmalar ve tartışmalar yaşanmıştır, öfkesini gösteren kişilerin ifadeleri şu şekilde kaydedilmiştir:

“Arabanın böyle dar, küçük ve havasız olmasından herkes şikâyetçiydi. ‘Dayıbaşıya söyleyin bu araç gelmesin’ ‘Traktör gelsin bu araç ne!’ ‘Başımıza bir şey gelse ne olacak’ diye hayıflanan insanlar vardı. Özgür de ‘Derneklere üyeyim, avukatım da var. Kaza olursa, bizi bu şartlar altında götürdüğünüz için şikâyetçi olacağım sizden’ dedi (Saha notları-04.08.2022).

Resim 5. 1. Kapalı araçla işe götürülen kadın işçiler

Resim 5. 2. Açık araçla işe götürülen kadın işçiler

Erdoğan (2020) tarlada yaptığı gözlem sırasında, çalışan hamile bir kadın işçinin rahatsızlandığında hem bir araştırmacı hem de feminist bir kadın olmasına karşın destek olamadığını ve sahadaki sınıfsal konumunun ve eğitim düzeyinin ona hiçbir şey sağlamadığını dile getirerek “çaresizliğini” dile getirmiştir. Araştırma sahasında katılımcıları korumanın gerekliliği ilkesinin, gerçekte çok soyut bir kavram olduğunu söyleyen Erdoğan, birini koruyabilmek için güçlü olmak gerektiğini ve gücün ataerki ile birlikte işlemekte olduğunu bu yüzden de kadınlara sürekli uygulandığını vurgulamıştır. Benim saha alanımda da yukarıda saha notlarımdan alıntıladığım gibi gidilen araçların can güvenliği sağlamıyor oluşu noktasında ne kadınların ne de benim şikâyetlerimin bir karşılığı olmadı. El kesikleri ya da ağaçtan düşme gibi yaşanan bazı “kazalar” konusunda kadınların hastaneye götürülmesini talep edeceğim bir muhatap bile bulamadım. Çalışırken en temel ihtiyaçlardan olan temiz suya erişme durumunda bile zorluklar yaşadığımızı saha günlüğüme şu şekilde yazmıştım: *“Dün olduğu gibi bugün de su sorunu yaşadık. Tarla sahibi suyu çok geç getiriyordu ve tarlayı sulamak için kullandıkları sudan bize veriyordu. İşçiler bu durumdan memnun olmamakla birlikte sürekli şikâyet ediyorlar ve tartışıyorlardı.”* (Saha notları-31.07.2022). Ancak yine de ne dayıbaşıya ne de işverenlere bu konuda gerekli tepkiyi gösteremeyerek Erdoğan’ın

yaşadığı sessiz kalma/bırakılma durumlarını ben de yaşadım. Sesimi çıkardığımda bir şeylerin değişmediğine şahit oldum. Kimi zaman araştırmacı konumuma odaklanıp sadece gözlem yaptım. Bu durum kendimi güçsüz hissetmekle birlikte suçlamama da neden oldu.

Tarım işçiliği üzerine yaptığım gözlemler sırasında Turgutlu’da tarım işlerinin, yevmiye ve götürü iş olarak ikiye ayrıldığını kaydettim. İlçede erik, şeftali, kiraz, kayısı, armut, üzüm, biber, domates, patlıcan, karnabahar, brokoli ve zeytin olmak üzere çok çeşitli meyve ve sebze yetiştiriciliği ve hasadı bulunmaktadır. Ürünlerin özenle toplanıldığı ya da çapa ve dikim gibi işler yevmiyeli işleri oluşturur. Buradaki yevmiyeden kasıt alınan ücret değil işçiliğin süresidir. Domates ve patlıcan tek seferlik veya düzenleme işlemleri yapılmadan toplanıldığı için götürü iş olarak gidilen işler arasında yer almaktadır. Götürü işler ve yevmiyeli işler karşılığında alınan ücretler aynı olmak ile birlikte çalışılan saatler farklılaşmaktadır. Götürü iş genel tabiri ile kamyon hesabı çalışma olarak adlandırılır. Yani işçiler sabahın erken saatlerinde (05.00) çalışılacak alana gider, hızlıca kendi getirdikleri yiyecekler ile kahvaltı yapar ve ürünün hasadına hızlı bir tempo ile Resim 5.3.’te görüldüğü gibi durmaksızın başlarlar. Bu işteki hızın amacı, bir an önce kamyonu doldurmak ve eve erken varmaktır. Ancak bu tempo ile çalışmak, kendilerini daha fazla yormalarına, hızlı çalışamayanlar üzerinde psikolojik baskı kurmalarına yol açmaktadır. Aynı zamanda burada, kadın ve erkek bedeni arasında farklılıklar olduğu düşüncesi, iş bölümünün farklılaşması ve yine kadınlar arasındaki fiziksel güçlerdeki farklılıkları açığa çıkarmaktadır.

Resim 5. 3. Götürü domates işinde kesici ve toplayıcılar

Domates işinde, işçiler arasında üç iş bölümü mevcuttur: *Kesiciler, toplayıcılar ve kertelciler*. Adlarından da anlaşılacağı üzere kesiciler domates fidanlarını bir bıçak yardımı ile kesip kertellere silkeleyenler, toplayıcılar kesicilerin ardından yere düşen domatesleri kertellere katanlar ve kertelcilerde (büyük bir çoğunluğu erkek işçilerden oluşmakta) toplanan kertelleri kamyonlara yükleyen kişilerdir. Kesme işinin zorluğu çalışanlar ve fiziksel anlamda daha güçsüz gibi görünen diğer kadın çalışanlar tarafından da sık sık dillendirilmiş ve onlar kimi zaman kesme ve silkeleme işinin kadınların değil erkeklerin yapması gereken bir iş olduğunu söylemişlerdir. Irmak'ın (54 yaşında, evli, 24 yıldır Turgutlu'da yaşıyor) bu konu hakkındaki fikirleri şöyledir: “*Farkımız var tabi ki. Zorlanıyoruz. Biz erkeklerin yapması gereken işleri de yapıyoruz. Mesela erkekler domates fidanlarını, bizim önümüzden kesmeliler ama biz kesiyoruz. Nehir kesiyor, ben de topluyorum. Erkekler kesse biz daha rahat oluruz. Öyle mi, değil mi?*” (Mülakat görüşmeleri- 20.08.2022)

Yaptığım görüşmeler ve tarlada geçen süre zarfında her ne kadar kadın erkek eşitliğini savunuyor olsam da kimi zaman kesme işinin zorluğundan kaynaklı bu işi erkeklerin yapmasının daha iyi olacağı fikri bende de oluşmuştur. Ancak kimi kadınların bu işte de çok başarılı ve çalışkan olduklarını görmem, bunun tamamen benim fiziksel

güçsüzlüğünden kaynaklandığı fikrini egemen kılmış ve kendimi bu konu da eleştirmeme yol açmıştır. Ancak yine de güçlülüğün getirdiği kibrin, güçsüz gibi görünen kadınları hor görmenin kadınlarda da açığa çıktığını görmek benim için bir hayal kırıklığı niteliğindedir. Bu konu ile ilgili Erdoğan da (2020) yaptığı çalışmada benzer duyguların kısılacında kalmıştır. Erdoğan, sahada araştırmacı olmanın yanında, işçi olmanın ve bu işlerde deneyimsiz olmanın, çalışanlar tarafından hoş karşılanmadığına dikkat çekmiştir. İlk başlarda bu deneyimsizlik durumu sahaya kabul edilme sürecini hızlandırırken ve kadınların kendisine yardımcı olmasını sağlarken, zaman içerisinde deneyimsiz oluşundan kaynaklı eleştirilmesine ve bazı kadınların genç ve yeni olmasından ötürü, kendi işlerini ona yaptırmaya çalışması ile devam etmiştir. Bu durum sahaya olan kızgınlığını ve kızgınlığını arttırmıştır. Benzer bir şekilde tarım işlerinde daha önce yer almış olsam da kendi aile işimiz olduğu için buradaki gibi bir tempo ile çalışmamış ve yapılan bazı işlere yabancı olmamdan ötürü ben de bir deneyimsizlik yaşamıştım. Bu deneyimsizlik durumu ve işçilerin birçoğu ile tanışıklık bağlarımın oluşu benim de bazı kadınlar tarafından desteklenmeme vesile oldu. Ancak zaman içerisinde onlar kadar hızlı yapamıyor olmam eleştirilmeme ve bana yardım ettiklerinde kendilerinin yapmak istemediği işleri benim yapmamı istemelerine neden oldu. Gençlere genel olarak ayak işlerini yaptırmaya eğilimleri vardı ve benden de bunu talep ediyorlardı. Bu durumlara ya da herhangi bir haksızlığa ses çıkarınca da “*Beritan’ı sessiz sakın sanıyorduk, öyle değilmiş*” tarzı cümleler ile beni bastırmaya çalıştıklarına şahit oldum. Tüm kadınlar için genellemek ile birlikte kadınların bir karşılık bekleyerek iyilik yapıyor oluşuna ve ses çıkarmama engel oluşlarına ben de kızdım ve kırıldım. Bu durum kesişimsel bir perspektiften, toplumsal cinsiyet ve etnisite ilişkisine ek olarak yaş faktörünün de ne kadar merkezi olduğunu göstermektedir.

Bu duygusal zorluklar ve çatışmaları kendi içimde ve kadınlar ile yaşarken tarla işlerinin detaylarına da odaklanmayı ihmal etmedim. Götürü işlerde domateslerin yüklendiği kamyonlar, işçilerin dizilimine göre sıraları ortalayarak, işçilerin peşinden gelmekte ve domateslerin yüklenmesini daha kolay hale getirmektedir. Domatesin verimliliğine, tarlanın temiz oluşuna ve işçilerin hızına bağlı olarak iş süresi artmakta ya da azalmaktadır. Toplanan domatesler, salça yapılmak üzere fabrikalara götürülmektedir.

Patlıcan işi ise kimi zaman götürü kimi zaman yevmiyeli iş olmaktadır. Bu durum işveren ile dayıbaşının anlaşmasına göre belirlenmekle birlikte toplama şekli ile de belirlenir. Eğer *paketleme* yapılırsa yevmiyeli iş, *dökme* yapılırsa götürü iş olarak çalışılmaktadır. Paketleme patlıcanların büyük kolilere dizilme işlemidir. Dökme ise

adından da anlaşılacağı üzere patlıcanları olduğu gibi traktör ya da kamyonu dolduracak şekilde toplama işlemidir. Patlıcan toplaması, işçiler tarafından pek tercih edilmeyen, işçileri fiziksel açıdan (göz yaşarması, burun akıntısı ve hapşıрма) rahatsız eden bir iştir. Patlıcan işinde de, toplayıcılar ve kertelciler bulunmaktadır. Patlıcan işinde iri ve olgunlaşmış olan ürünler toplanıldığı için domates işinde olduğu gibi fidanlar kesilmez. Bu yüzden araç işçiler ile sıralara girememekte ve kertelciler toplanan patlıcanları sıraların içinde bir uçtan diğer uca taşımak zorunda kalmaktadır.

Erik, kiraz, armut, şeftali, kayısı, üzüm biber, dikim, çapa, Resim.5.4.'te görüldüğü gibi ot kaldırma gibi işler yevmiyeli olarak gidilen ve içinde molaları barındıran işlerdir. Sabah 06.00 da çalışılacak bahçeye giden işçiler Resim 5.5.'te görüldüğü gibi hızlıca kahvaltı yapıp saat 11.00'e kadar çalışmaktadır. 11.00' de 30 veya 45 dakikayı bulan öğle yemeği molası bulunmaktadır. Ardından tekrar saat 14.00'e kadar çalışmaktadırlar.

Resim 5. 4. Yevmiyeli ot kaldırma işinde çalışan kadın işçiler

Resim 5. 5. Sabah kendi getirdikleri yiyecekler ile kahvaltı yapan kadın tarım işçiler

Meyve işlerinde de *merdivenciler*, *etekçiler*, *kasacılar*, *sergiciler* ve *kovacılar* olmak üzere farklı iş bölümleri mevcuttur. Merdivenciler, ağaçların etrafına merdivenleri kurarak meyveleri toplayanlar, etekçiler ağaçların aşağıdaki dallarındaki meyveleri toplayanlar, kovacılar toplanan meyveleri tezgâha götürenler, kasacılar ve sergiciler ise Resim 5.6. ve Resim 5.7. de görüldüğü gibi toplanan meyveleri düzenleyen insanlardır. Kertelcilerde olduğu gibi kovacılar da erkek çalışanlardan oluşmaktadır. Sergileme ve kasalama işlemlerinde de erkek çalışanlar yer almaktadır. Kimi zaman bu işlerin daha önemli ve dikkat gerektiren işler olmasından kaynaklı işverenler bu işlerde kendileri çalışmakta, çalışacak aile fertleri yoksa da bu işi daha önce yapmış olan kadın ya da erkek işçi talep etmektedir. Erkek işçiler burada ürünleri kaldırma, yerleştirme, ilaçlama ve nakliye gibi işlemleri gerçekleştirmektedir.

Resim 5. 6. Üzüm sergisi yapan kadın işçiler ve ilaçlama yapan erkek işçiler

Resim 5. 7. Erik paketlemesi yapan kadın işçiler

Tarım işlerindeki işbölümlerinin yanı sıra işçiler güvencesizlikten kaynaklı birçok yapısal sorunla da karşı karşıyadır. Tarım işinde çalışanlar bazı diğer işlerdeki gibi örgütlenip haklarını talep edememektedir. İşverenlerin hep bir başka işçi alternatifinin olması, işçileri de düşük ücrete tabi kılmaktadır (Gürsoy, 2021). Kimi zaman sıraların erken bitmesi ile iş süresi azalabildiği gibi kimi zaman da sıralar az kaldığı için işçiler fazla çalışmaktadır. Çalışma süresi, çalışılan işin bitişinden kaynaklı, daha kısa sürdüğünde yarım yevmiye yazılabildiği gibi kimi işverenler tam yevmiye de sayabilmektedir. Fazladan çalışılan saatler kimi zaman mesai olduğu gibi kimi zaman herhangi bir ücret alınmayabilir. Bu tarz durumlarda saha çalışmam sırasında işçiler, işverenler ve dayıbaşılar arasında ufak çaplı tartışmaların yaşandığı, kadın işçilerin haklarını aradığı gözlemlenmiş ancak geçim sıkıntısı yaşayan kadın işçilerin bir yerden sonra iş bulamama ya da evde bırakılma kaygısı ile durumu kabullendiği açığa çıkmıştır. Her ne kadar bölgeye yerleşmiş olsalar da tarım işçiliği mevsimlik işleri oluşturmaktadır. Dolayısıyla mevsimlik tarım işine borçla başlayan işçiler bu borcu ödemek ya da işsiz kalmamak için dayıbaşı ile herhangi bir tartışma içerisinde olmaktan da uzak dururlar (Gürsoy, 2021).

Tarım işlerinin diğer meslek grupları gibi belirli bir düzeninin olmayışı, işverenlerin sayısı ve işlerine istedikleri kişi sayısı, dayıbaşının anlaştığı işçi ve işveren sayısı gibi faktörler kadın çalışanlar için belirleyici olmaktadır. “Evde bırakılma” adı verilen bir işçinin o günkü iş için seçilmemesi durumu genelde işlerin azalması ya da “işçiliğin beğenilmemesi” ile gerçekleşmektedir. Bu durum kadın çalışanlar arasında sürekli tartışılmakta, bu tarz durumlarda her aileden bir kişi ya da en mağdur olanların götürüldüğü yöntemler belirlenmektedir. Ancak kimi zaman kadın çalışanların ve benim gözlemlerim neticesinde dayıbaşı ve çavuşlar yakın oldukları, iyi anlaştıkları insanları evde bırakmayarak işçi sayısının azaldığı zamanlarda dahi işe götürmektedir. Kadın çalışanlar her ne kadar yerleşiklikte yaşıyor olsalar da tarım işlerinin mevsimlik oluşundan, iş zamanı hiçbir günü boş geçirmek istememektedir. Yapılan haksızlıklara öfkelenmeler dahi bir şeyin değişmeyeceği düşüncesi ile kimi zaman sessiz kalıp işe götürülmeyi bekleyerek kimi zamanda tepki gösterebilirler de bir yerden sonra boyun eğerek devam etmektedirler. Bu durum yukarıda değindiğim gibi dayıbaşılar ile kadın tarım işçilerinin kültürel, toplumsal ve sınıfsal konumundan ve dayıbaşının bir gücü temsil etmesinden kaynaklanır.

Tarım işlerindeki yapısal sorunlardan biri de sosyal güvenlik haklarından mahrum olmalarıdır. Sosyal güvenlik, çalışan her işçinin sahip olması gereken bir hak olmasına

rağmen tarım işçiliğinde işlerin sürekliliği, hangi işçinin gelip gelmeyeceği, ürünlerin ne kadar devam edip etmeyeceği belli olmadığından, tarım işçilerinin sosyal güvenlik haklarına erişme imkânının oldukça zor olduğunu belirtmiştim. Tarım işinin zorluklarına, emek yoğun çalışma durumuna, beden işçiliğinin yoğun olmasıyla birlikte sağlık sorunlarının oluşmasına, herhangi bir önlem alınmadan güvensiz eski ya da açık araçlarla iş yerlerine götürülmelerine ve iş kazaları yaşamalarına karşın güvencelerinin olmaması günümüzde hala büyük bir sorundur (Akbiyık ve Görücü, 2010). Özellikle de kadınların emekleri karşısında düşük ücretler almaları, birçok haktan maruz bırakılması, herhangi bir güvencelerinin olmaması, çalışma saatlerindeki belirsizlik onların örgütlenememesi ya da herhangi bir sendikal kurum içerisinde yer alamamasına bağlıdır. Kadınların örgütsüz oluşu, ataerkil örüntüler içerisinde sınırlandırılması ve bunlar ile birlikte sınıfsal düzeyler, çalışacakları iş hakkında anlaşma yapmalarına engel olmakla birlikte onları düşük ücretlere maruz bırakmaktadır (Ecevit, 2011).

Yaman ve Akduran'ın (2010) tütün işçiliği ile ilgili yaptığı çalışmada da kadınlar her ne kadar tütün işinin başrolleri olsalar da ücretsiz aile işçisi olarak görülmekte ve kendi adlarına herhangi bir sosyal güvenceleri bulunmamaktadır. Çalışma hali karşılığında sağlanan sosyal güvence kadınların emeğini çalışma durumu olarak görmemekte ve onları sosyal güvencelerin dışında bırakmaktadır. Bizim çalışmamızda da kadınlar kendi aile işleri olmamasına rağmen eşleri tarafından çalışmaları, sarf ettikleri emekleri görülmemekte ve aynı zamanda devlet tarafından da bu çalışmaları güvence altına alınmamaktadır. Bu yüzden kimi zaman emekleri sömürülmekte kimi zaman iş kazası geçirip sağlık sorunları yaşamakla birlikte ekonomik olarak da güçsüzleşmektedirler. Kimi kadın çalışanlar eşlerinden kimileri belediyenin sosyal yardımlarından kimileri ise hiçbir güvenceleri olmadan yaşamlarını sürdürmektedir.

Sosyal güvencesizliğin ortaya çıktığı bir diğer alan ise tarım işlerinin çoğu zaman açık alanlarda gerçekleşmesinden kaynaklı işçilerin kötü hava şartlarına maruz kalmasıdır. Çoğu zaman güneşin altında aşırı sıcağa maruz kalan işçiler kimi zaman yağmurlara da yakalanabilmektedir. Bu tarz durumlarda kimi zaman çalışmaya devam eden işçiler kimi zamanda ellerindeki işleri bitirip eve gönderilmektedir. Aşağıdaki Resim 5.8. ve Resim 5.9. da görüldüğü gibi işverenler işçilerin yağmurdan korunması için yeterli olmayan geçici önlemler almaktadır.

Resim 5.8. Yağmurdan branda ile korunarak paketleme işlemi yapan kadınlar

Resim 5. 9. Açık araçta yağmurdan branda ile korunmaya çalışan kadın işçiler

Bu güvencesiz ve zorlu çalışma koşulları ile birlikte kadın işçiler toplumsal ve kültürel sorunlarla da karşı karşıya kalmaktadır. Kadınlar, toplumsal yapılardan, kültürlerden ve geleneklerden kaynaklı daha düşük ücretli, gündelik, basit gibi görünen ve de cinsiyetlendirilmiş mesleklerde çalışmakta ve yaptıkları işler “kadın işi” diye adlandırılmaktadır (Giddens ve Sutton, 2016). İşlerin cinsiyetlere göre ayrılması, kadınların yaptıkları işleri daha aşağıda gösteren bir ayırmadır. Cinsiyete göre gerçekleştirilen iş bölümü kadınlar ve erkekler arasındaki yaşam standartlarında da farklılık meydana getirir ve toplumsal cinsiyetlendirilmiş alt kültürlerin oluşmasına sebep olur, ev işinden kaçınmak ya da yüksek standartlarda iş bulmak dışında, cinsiyete dayalı iş bölümü erkek baskısını yaratır. Cinsiyete bağlı iş bölümü, kadınların daha düşük ücretlerde çalışmasına yol açmakta ve kadınları erkeklere bağımlı bir hale getirmektedir. Erkekler daha iyi işlerde yer ediniyor, daha iyi ücretler alarak kadınlar üzerinde maddi bir hâkimiyet kurmakta ve onları eş olmaya itmektedir. Cinsiyete bağlı iş bölümü kadınları ev işlerinde, çocuk bakımında, erkeklere hizmet etmede görevlendirerek, işgücü içerisinde kadınların dâhil olmasını engellemektedir (Hartmann, 2020).

Kümbetoğlu’nun (1996) İstanbul’da yaptığı çalışma da göç eden kadınların ve erkeklerin aynı nitelikleri taşımalarına rağmen, erkeklerin kendilerine ekonomi içerisinde ilerleyebilecek alanlar bulmalarına, kadınların ise kendi ekonomilerinden ailenin ekonomik durumunu düşünen bir konumda olduklarına dikkat çekmiştir. Kadınlar ister yerleşik olarak bir bölgede yaşasınlar isterlerse de bir bölgeye göç etmiş olsunlar ekonomik anlamda zorlandıklarında kendilerine ve ailelerine katkı sunduklarında çoğu zaman enformel ve toplumsal cinsiyetleri ile örtüşen işlere yönelmiş ya da yönlendirilmiştir (Tire, 2016). Benzer şekilde bu araştırma alanında da her ne kadar aynı faktörler etrafında olsalar da erkekler daha çok kamusal alanlara açılmış, kadınlar ise özel alanlara sıkıştırılmıştır. Bu kimi kadınlarca toplumsal cinsiyet rollerinin ve ataerkil örüntülerin içerisinde büyümelerinden kaynaklı normal karşılanmakta kimi kadınlar tarafından mağduriyet olarak görülmektedir. Bununla birlikte yoksul ailelerdeki kadınlar devamlı, nitelikli bir iş bulamamakta, bu yüzden de tarım işçiliğini tercih etmektedir. Ancak, tarla sahibi ya da küçük çiftçiler dışında çoğu kadın tarım işçisi kendini tarım işçisi olarak tanımlamamakta ve bulunduğu konumdan ötürü çalışmaktansa çalışmamayı yeğlemektedir. Kadınlar, kendilerini mevsimlik çalışıyor olsalar da işçi olarak görmeyerek ev kadını olduklarını düşünmektedirler. Tarım işlerinde çalışmak onlara göre mecburi ve de geçici

bir durumdur. Bu mecburiyet, yoksul oluşlarından ve eve ek gelir getirme isteklerinden kaynaklanır. Evli ve çocuklu kadınlar, durumları iyi olsa çalışmak istememekte ve eşlerinin evi geçindirmesini kendilerinin ise ev işleri ile ilgilenmesini yeğlemektedir. Tarlada çalışan gençlere ise sigortalı bir işe girmelerini tavsiye etmektedirler. Tarım işinin; koşullarının zorlu ve karşılığında alınan ücretlerin yetersiz oluşu, herhangi bir sosyal güvencesinin ve sürekliliğinin olmamasından kaynaklı hem kadın işçiler hem de erkek işçiler tarım işçiliğini bir meslekten ziyade geçici bir gelir kaynağı olarak görmektedir.

Bu bağlamda, tarım işlerinde toplumsal cinsiyet rollerinin baskın olduğu işlerin “kadın işi” ve “erkek işi” diye ayrılmasından ve tarım işlerinde çoğunluğu kadınların oluşturmasından bahsedebiliriz. İfade edildiği gibi, kadınlar iş hayatına dâhil olurken de “kadın işi” gibi yansıtılan ve ev işlerine benzetilen işlerde çalıştırılırlar (Hartmann, 2020). Yaman ve Akduran’ın (2010) tütün tarlalarında yapmış olduğu çalışmada tütün toplamının ve tütünü dizme işleminin ataerkil anlayışlar ile kadın bedeninin yapmasının daha uygun olduğu ve kadınların daha sakin olmalarından kaynaklı bu zahmetli işin üstesinden geleceği düşüncesi tütün işini “kadın işi” olarak adlandırmıştır. Benzer bir şekilde tarladaki işler ince detay gerektirdiğinde kadınların bedensel özellikleri dikkate alınarak bu işler kadınlara kalmaktadır. Oysa yapılan işlerin kadın bedeninin daha yatkın oluşu ile ilişkisi bulunmamaktadır. Bu işlerin daha teknik oluşu ve daha fazla dikkat gerektiriyor oluşu, kimi zaman ayakta kimi zaman eğilerek gerçekleştiriliyor oluşu çoğu erkek işçiyi bu işlerden uzaklaştırmaktadır. Buradan hareketle dikim, kasa gibi işler, daha fazla çaba ve özen gerektirdiği için kadınların yapacağı işler gibi görülmekte ve erkekler tarafından yapılmak istenilmemektedir. Bu durum, sahada yapılan katılımlı gözlemle de tespit edilmiştir. *“Erkekler dikim işinin kadın işi olduğunu düşünüyor! [Bugün dikim yapan erkek işverenlerden biri] ‘ benim işim olmasa da yapıyorum. Yarın da kadın işçi gelsin, erkek işçi istemiyoruz’ dedi.” (Saha notları 22.08.2022).* Aynı şekilde kova ve kertel çekmek erkek işi sayılmakta ve kadınlar bu işler için uygun görülmemektedir. Ancak çoğu zaman kadın işçiler kovacılara ve kertelcilere işleri ağır olduğu için Resim 5.10. da görüldüğü gibi yardım etmekte ve “erkek işi” “kadın işi” ayrımının değişmesini sağlamasa da kadınların da erkeklerin yaptığı işleri yapabildiğine bir örnek oluşturmaktadır.

Resim 5. 8. Patlıcan taşımada erkek işçilere yardım eden kadın işçi

Tarım işindeki sorunları anlayabilmek için sadece iş ortamında yaşanan sorunlara değil işçiler arasındaki sosyal ve etnik dinamiklere de bakmak gerekmektedir. Tarım işçilerinde gezici ve geçici olma ayrımı (Yıldırak ve ark. 2003), Duruiz (2012) tarafından gezici işçilerin Kürt işçiler, geçici işçilerin ise Türk işçiler olduğu yönünde yorumlanmıştır. Çalışma alanındaki kadınlar da 3.3. numaralı bölümde ifade edildiği gibi gezici işçilikten, geçiciliğe geçtiği için bazı avantajlar elde etmişlerdir. Örneğin Yıldırak ve arkadaşlarının (2003) yaptığı çalışmaya göre geçici tarım işçilerinin sosyo-ekonomik durumlarından kaynaklı göreceli olarak iş seçme özgürlükleri vardır. Bu özgürlüklerini kullanırken de işverenlerle aralarını bozmamaya dikkat ederler çünkü uzun süren işlerde çalışmak ve de işe çağrılmayı isterler. Bu çalışmanın gösterdiği gibi Kürt kadın işçilerinden bazıları sosyo-ekonomik anlamda hala yoksul olduğu için iş seçme özgürlükleri olmasa da dayıbaşı seçme hakları vardır ve benzer şekilde işveren ya da dayıbaşılar ile aralarını bozmak istemezler. Buna karşın Kürt kadın işçiler yerleşmiş olmalarından kaynaklı her ne kadar artık geçici işçiler olsalar da birtakım sorunların hala yaşandığı bu çalışmanın gözlemleri arasındadır. Kürt kadın tarım işçiler geçici işçi konumuna gelmiş olsalar da gittikleri yerin geçici işçileri ile aynı konuma gelememişlerdir. Çoğunun hala kendi tarlası ya da bahçesi yoktur. Çünkü Kürt kadın işçiler diğer geçici işçilere oranla daha yoksul, çoğu zaman kirada yaşayan, sigortası olmayan ve eşlerinin sigortasından yararlanan, kimilerinin eşlerinin dahi sigortası bulunmayan kadınlardır. Bununla birlikte yerleşmiş olsalar da patronlar arasında “biz-onlar ayrımı” hala aşılmamış, birbirlerine duydukları ihtiyaçlar üzerinden ilişki kurmaktadır. Bazı Kürt patronlar ile

patron/işçi ayrımı yaşayan kadın tarım işçileri, bazı Türk patronlar ile de ne yazık ki Kürt/Türk ayrımına maruz kalmaktadır. Patronlar, işçiler iyi çalışırlarsa onlara bazı ikramlar da bulunurlar. Ancak bu durum patrondan patrona değişmekte, kimileri işçilere daha dışlayıcı, ötekileştirici davranırken, kimileri daha insani davranabilmektedir (Çınar ve Lordoğlu, 2011). Türk patronlar ve Kürt işçiler arasında çatışma düzeyinde bir ayrımın yaşanmıyor oluşu Uzun'un (2015:122) da tespit ettiği gibi "politik kimliklerin saklanması" ile "fayda ve bağımlılık ilişkisi" aracılığıyla gerçekleşmektedir. İşverenlerin, işlerinde çalışmaları için işçi bulamamaları, işçilerin de ekonomik anlamda hala yoksul oluşları çalışma ortamındaki sessizliği sağlamakta ancak taraflar arasında bir ayrımın olduğu da hissedilmektedir. Kürt kadın tarım işçileri yerleşiklik ile birlikte gezici işçiliğe göre barınma sorunlarını çözmüş olsalar da işe gidip gelinen araçlarda yaşanan sorunlar saha çalışması boyunca gözlemlenmiş, yerli işçilerin bu konu da daha avantajlı konumda olduğu açığa çıkmıştır. Yerli işçiler, işverenler tarafından da daha çok benimsenmekte ve işverenler ile birlikte molalara çıkma ve öğle yemeğini birlikte yeme durumlarının yaşandığı tespit edilmiştir. Bu durum yerleşiklikte çatışma düzeyinde bir sorun yaşanmasa da iki etnik kimlik arasında ayrımların devam ettiğini göstererek saha alanında sosyal dışlanmaları da açığa çıkarmıştır.

Kadın çalışanlardan Deniz (55 yaşında, evli, 22 yıldır Turgutlu'da yaşıyor) geçmişte işlerde ayrımcılıklara maruz kaldıklarını ve şimdi eskisi gibi olmadığını 20.08.2022 tarihinde yapılan görüşmelerde şu sözler ile dile getirmiştir: *"Eskiden bize biraz sıkıntı veriyorlardı. İş konusunda olsun, su verme konusunda olsun. Ama şimdi kimse insanlara bir şey demeye cesaret edemiyor [eskiye göre çalışanlar kendi haklarını savunabiliyor] ."* Ancak kadın çalışanların bir ayrım ya da sorun yaşanmadığı düşüncesi farklı bir etnik kimlik ile karşılaşma alanlarının kısıtlı olmasından kaynaklanmaktadır. Çünkü benim de katıldığım dayıbaşının çoğu patronu ve çoğu çalışanı Kürt etnik kimliğindedir. Türk işverenlerin birçoğu yalnızca dayıbaşı ile irtibat kurmakta ve tarlaya hiç gelmemekte, tarlaya gelenler ise eskisi kadar tarım işçisi bulamadığı için işin yapılmasına odaklanmakta ve bir arada uzun süre yaşamaya alışmalarından ve birbirlerinin etnik meselelerine girmeden ilişkilerini sürdürmektedir. Bu aslında hala birbirlerini farklı bulduklarının göstergesidir. Sahada Türk işçiler ya da işverenler ile çalıştığımız sırada dayıbaşının bizi siyasi konular konuşunca uyarması, çavuşun işveren bize kötü davranmasın ya da iş vermeye devam etsin diye işveren ile aynı partiyi destekliyoruz tarzı konuşmaları, Kürtçe konuştuğumuzda Türk işveren ve işçilerin bizlere bakışları çatışma ortamı olmasa da "biz-onlar" ayrımını saha

boyunca hissetmeme yol açmıştır. Çatışma tarzında ayrımcılığın, ötekileştirilmenin eskiye nazaran azalması Turgutlu'daki Kürtlerin bilinçlenmesi, örgütlenmesi ve sayıca artmaları ile bağlantılı olabilir. Her ne kadar iyileşmeler yaşanmış olsa da tüm anlatılanlar doğrultusunda tarım işçiliği, hem kadın hem de Kürt kimliği ile iç içe geçmiş ve birçok sorunun yer aldığı bir çalışma alanını oluşturmaya devam etmektedir.

Sonuç olarak, Kürt kadın tarım işçilerinin deneyimlerinin kesişimsel metodoloji ile anlaşılabilceğini iddia eden bu tez yerleşiklikteki tarım işçilerinin ayrıma maruz kaldığına dikkat çekmektedir. Daha önce de değinildiği gibi mevsimlik işçiler genelde Kürt işçilerden oluşuyorken, geçici işçiler Türk işçilerden oluşmaktadır (Duruiz, 2012). Mevsimlikten yerleşikliğe geçen Kürt kadınlar gittikleri bölgede hala tam anlamıyla benimsenmemekte ve dolayısıyla etnik kimliklerinden kaynaklı bir ayrıma maruz kaldıkları açığa çıkmaktadır. Ekonomik anlamda yoksul oluşlarından kaynaklı çok fazla iş seçme gibi şansları olmamakta bu durum çalışma ortamının ve gidilen araçların güvencesiz oluşuna da yansımaktadır. İşçiler ve işverenler birbirlerini tanıyor olsa da bu tanışıklık işlerin karşılıklı sürdürülmesi ihtiyacı ile kurulmuş ve sosyal ilişkilere dönüşmemiştir. İki etnik kimlik arasında çatışmaların yaşanmıyor oluşu ilerleme gibi görülüyor olsa da bu durum “fayda temelli” olduğu için ardında farklı sorunları barındırır. Tarım işleri için devletin eşit haklar sağlamıyor oluşu ve ülkenin ataerkil zihniyeti ile birlikte ulus-devlet anlayışı hala tarım işlerinde çalışanların görmezden gelinmesine, haklarının verilmemesine ve işin içine Kürt ve kadın olma durumu eklenince baskıların, ayrımların ve de görmezden gelişlerin artarak derinlemesine yol açmaktadır. Buradan hareketle, işçilerin yerleşiklikte dahi açık araçlarla, uzak mesafeleri gitmeyi hiçbir sağlık güvenceleri olmadan kabul etmeleri, işverenler ile çalışma ortamına dair sorunlar yaşamaları ve sorunlarının çözümsüz kalması, Kürt kadın tarım işçilerin ekonomik ve toplumsal anlamda hala normal şartların altında olduğunu, bu kötü şartlara maruz kalmalarının onların hala ilçedeki azınlıkları oluşturmasından ve çoklu baskı unsurlarının kesişiminde kalmasından kaynaklandığı söylenebilir.

Kürt kadınların tarım işçisi olarak gördüğü dezavantajlar, sosyal ve ekonomik yapı içindeki yerlerini belirleyen karmaşık güç ilişkilerinin bir sonucudur. Kürt kadın tarım işçileri, hem etnik kimlikleri hem toplumsal cinsiyet rolleri hem de sınıfsal konumları nedeniyle dezavantajlı konumdadır. Bu durum yerleşiklikte tarım işçiliğini sürdürürken geçmişte yaşadıkları sorunların devam ediyor oluşunda açığa çıkmaktadır.

5.4. Tarlada Dayanışma, İşbirliği Ve Görevdaş Baskısı

Saha çalışması yaparken kadın tarım işçilerinin çalışma ortamındaki koşullar ve saatler, işverenlerin işçilere karşı tutumları ve emekleri karşılığında aldıkları ücretler hakkında dayanışma ve işbirliği içerisinde olduklarını gözlemledim. Buna karşın kadın tarım işçilerinin kesişen birçok sorunları olmasına rağmen birbirleri ile fiziksel güç üzerinden görevdaş baskısı yaptıklarına da saha boyunca şahit oldum. Bu bölümde kadınların birbirleri ile olan dayanışma hallerini politik ortaklıkları ile ve görevdaş baskısını da “grup üretimi” kavramları ile analiz edeceğim ve yine sahada hem araştırmacı hem de çalışan olarak kendi durumum analizin bir parçası olacaktır.

Anne Smead (1980: 377) işbirliği ve rekabet üzerine şöyle yazar:

“İşbirliği ortak yararlar için birlikte çalışmaktan ortaya çıkar ve paylaşılmış ortak amaçlarla belirlenir. Oysa rekabet tek amaca varabilmek için üstün olabilme yetenekleriyle belirlenir. İşbirliği, paylaşma ve yardım; birden fazla kişinin çabalarının ortak amaçlar için yönlendirilmesini gerektirirken, rekabet, isteksizce yardım etme ve bilgi vermeyi amaçlar.”

Saha çalışması yaptığım bölgedeki tarım işçileri her ne kadar aynı kesişimler etrafında birleşen kadınlardan oluşsa da gidilen işe, gruba göre dayanışma hallerinin ve görevdaş baskısının değişmekte olduğu, maruz kaldıkları baskıların değiştiği sahada açığa çıkmıştır. Kadın işçiler çalışma ortamı ve saatleri, işverenlerin tutumları ve davranışları, dayıbaşlarının ücretlerden çok kesinti yapması ya da ücretleri zamanında vermemesi gibi konularda sıkça benzer sorunlar yaşarlar. Bu nedenle etnik, sınıfsal veya cinsiyetçi ayrımlar ile birlikte maruz kaldıkları bu ortak sorunlar etrafında dayanışma halleri ve işbirliği çok fazladır. Ancak domates gibi götürü işlerde toplamının belli taktikleri bulunmasından kaynaklı kimi kadın işçiler çok daha hızlı çalışabilmektedir. Bu durum ise görevdaş baskısı yaratmaktadır. Burada bireyci tavırlar açığa çıkmakta ve çalışanların bir kısmı geride kalanlara asla yardım etmek istememektedir.

Domates işinde insanların aynı kamyonu doldurmaya çalışmasına rağmen sadece kendi sıralarını hızlı toplamaya çalıştıklarını *grup üretime* benzetmek de mümkündür. Giddens ve Sutton’un (2016) ifade ettiği gibi grup üretimi işçilerin makineler gibi işleri birlikte yapmasını ifade etmek için kullanılan bir kavramdır. Grup üretimi, Ford’un bant sisteminin aksine grup ile işbirliği içerisinde, grup dinamiğini arttırmaya yönelik bir adımdır. Grup üretimi işçilere yeni yetenekler ve özerk alanlar sunmakta, grup üzerinde işveren baskısını azaltmaktadır. Ancak yapılan çalışmalar ile zaman içerisinde Lauri Graham grup üretiminin daha başarılı olabilmek adına, grup içerisinde bir baskı ortamı oluşturduğunu ve

bu “görevdaş” baskısının işveren baskısından farksız hatta onun bir yöntemi olduğunu düşünmektedir (Giddens ve Sutton, 2016). Ona göre grup üretimi, işbirliği ve dayanışma ile daha iyi şartlar sağlamayı gerektirirken işçiler arasında çatışma yaratmaktadır ve iş şartlarının eleştirilmesini ve iyileştirilmesini talep etmek, grup içerisinde işbirliğinden uzak olmak anlamına gelmektedir. Dolayısıyla her ne kadar işin zorlayıcı yanlarında birtakım gelişmeler yaşansa da işverenlerin denetim sistemleri bu şekilde işlemeye devam etmektedir. Domates işinde de işçiler her ne kadar aynı grup, aynı ekip, aynı mahalle içerisinde yer alsalar da kendi aralarında bir denetleme mekanizması kurarak, diğer çalışanlar üzerinde baskı kuruyor ve böylece dayanışma durumlarını ortadan kaldırıyorlardı. Ancak işin erken bitebilmesi ve kamyonu domateslerin yüklenilebilmesi için sıraların eşit gitmesi önemlidir. Çoğu zaman kertelcilerin ve işverenlerin hızlı toplayanlardan kamyonun çabuk dolması ve eşit gidebilmesi için arkadakilere yardım etmelerini istedikleri saha içerisinde yaptığım gözlemler arasındadır. Ancak önde gidenlerin geride kalanlara yardım etmek istemediğini gözlemlemiş ve 10.08.2022 tarihinde saha günlüğüme bu konu ile ilgili şunları yazmışım:

“Sıralar geride kalınca kertelciler ve kamyon için iş zorlaşıyor. Tarla sahibinin oğlu öndekilere ‘siz gelin bu geride kalanlara yardım edin’ dedi. Öndekiler kabul etmedi birkaç sefer bu durum yaşandı. Çocuk yardıma gelmeyen bir kadın işçiye ‘sen yardıma gelmiyorsan bırak toplama, ilaha dayıbaşını mı arayalım daha gelme’ tarzında konuşunca diğer insanlar kızdı ve ‘saygılı ol, sen işçilerle muhatap olma, kendi işine bak’ diyerek uyardılar onu. Çocuğun isteği kötü niyetli değildi ama üslubu çok yanlış. O da tarla sahibi olmanın verdiği güç ile kendinde insanlara bağırıp çağırma hakkını görüyordu.” (Saha günlüğü).

Bu durum işlerde birbirlerine görevdaş baskısı yaptıklarının ama işverenlere karşı da dayanışma içinde olduklarının sahadaki en somut örneklerindendi. Her ne kadar ortak bir amaç için çalışılsa da görevdaş baskısı sanayilerde olduğu gibi tarımsal alanlarda da açığa çıkmıştır.

Tarım işçilerinin birbirleri üzerinde kurdukları “görevdaş” baskısını ben de saha boyunca deneyimledim. Sahada bana yardım eden kadın işçiler olduğu gibi yardım etmeyen, yardım eden kişilere kızan kadınlar da olmuş ve bu durum hem diğer geride kalanlar hem de kendi şahsım için bir üzüntü yaşamama yol açmıştır. Kadınlar arasında

dayanışma ağlarının fazla olduğu alanlar olsa da bunun sahadaki yansıması araştırmacı konumum, etnik kimliğim, kadın olmam, akrabalık ve tanışıklık bağlarımızın olmasına rağmen aksi bir halde olmuştur. Burada beklenen kadınların bana özellikle yardım etmesi olmamakla birlikte tarlada âdeta bir düşmanmış gibi davranmalarının beklenmedik bir şekilde oluşmasıdır. Bu durum sahada ve sonrasındaki görüşmelere de konu olmuş ve kadın işçilerin çoğu “domates işin de birbirimize düşman oluyoruz.” tarzında cümleler kurmuş, “Hızlı yapın!” “geride kalmayın” tarzı cümlelerden rahatsız olduklarını, domates işini sevmediklerini ve bu işte herkesin değiştiğini söylemektedirler. Sahada da dayanışma ve işbirliğine karşı tepkilere dair şu şekilde bir notum bulunuyor:

“Bugün sayımız düne göre azdı. Herkes sıralarına girdi. Biz yine biraz geride kaldık. Dilan bize yardım etti. O bize yardım edince de insanlar, önde olmalarına rağmen söylenmeye başladı. ‘Kendi sıranaya gel, bize yardım et’ ‘dün Irmak sadece Nehir ile Özgür’e yardım etti’ diye küçük bir tartışma oldu. Sonra herkes kendi sırasında işi bitince yardımlaştı. İnsanlar Dilan’ın başkalarına yardım etmesine kızdığında o da ‘nasıl etmeyeyim benim vicdanım el vermiyor. Zaten sıram önde siz karışmayın’ diye tepki veriyor. Domates işi erken bittiği için güzel ama rekabetin çok olduğu bir alan.” (Saha notları -05.08.2022)

Çalışma konumuz mevsimlik işçilikten yerleşikliğe geçen kadınlardan oluştuğu için gezicilikteki ve geçicilikteki dayanışma farklılıklarına da bakmak gerekir. Yıldırak ve arkadaşları (2003) yaptıkları çalışmada, gezici kadın işçiler arasındaki dayanışmanın sebebini, akrabalık ve tanışıklık bağlarıyla birlikte, çalışılan işin ve yaşam koşullarının zorluğuna da bağlamaktadır. Gezici tarım işçilerinin aksine geçici tarım işçilerinde yardımlaşma, işçilerin gündelik olmasından kaynaklı daha azdır. Mevsimlik göçten yerleşikliğe geçmiş kadın tarım işçiler de artık gezici işçi değil, geçici tarım işçisi konumundadırlar ve dolayısıyla aralarındaki dayanışma iş koşullarına göre değişmektedir. Bu konu hakkında sahada Özgür (50 yaşında, boşanmış, 45 yıldır Turgutlu’da yaşıyor); *“Bu işte insanlar çok bencil ve kendilerini öne çıkarmak istiyorlar.” (Saha notları- 29.07.2022)* demişti. O zaman domates dışındaki farklı işlere gittiğimiz için bu tarz bir bireyselliğe şahit olmamıştım ve neden böyle dediğini anlamamıştım. Dolayısıyla da tarım işi ile ilgili bağlantısını kuramamıştım. Çünkü tarım işlerinde, çok çalışkan olunca daha fazla ücret almak ya da statü olarak yükselmek gibi herhangi bir durum yaşanmıyordu. Domates işine gitmeye başladığımızda, Özgür’ ün, bunu neden söylediğini daha iyi anladım. Çalışkan işçiler, geride kalan işçiler üzerinde bir baskı kuruyor, hatta onların işe gelmesini

istemeyerek adeta işlerine engel olacak tavırlarda bulunuyorlardı. Bu konu ile ilgili saha notlarımda şu ifadeler yer almakta:

Her ne kadar aynı mahalleden aynı kültürden insanlar olsalar da, kendi aralarında küçük gruplaşmalar mevcuttu. Geride kalanlara, önde gidenler yükleniyor ve bunun haksızlık olduğunu dile getiriyorlardı. Çavuş bu tartışmalar olunca “insanların ihtiyaçları var yazık, yeni gelmişler öğrenecekler böyle yapmayın” diye kızıyordu. (Saha notları- 29.07.2022)

Dayanışma ve görevdaş baskısı sadece iş konusunda değil, toplumsal cinsiyet dinamikleri konusunda da açığa çıkmaktadır. Erdoğan (2020:279) molaları fırsata çevirip kaytaranlara ve bu yüzden diğer kadınların daha fazla çalışmasına sebep olmalarına, kadınları denetleyen, onlara bağırarak kadın çavuşlara, güneşin altında çalışmalarına karşın tişört giyilmesine karşı olan işçilere ve erkeklere kızdığını ve kırıldığını dile getirmiştir. Benzer şekilde, bende güzel anılar, güzel arkadaşlıklar edinmenin yanında kadınların birbirleri arasında mevcut olan görevdaş baskısını, dayıbaşı ve çavuşların işçileri ayırdığını, kadınları açıklık ve kapalılıkları üzerinden iyi ya da kötü olarak yorumlamaları, saha boyunca ilişki kurduğum, paylaşımda bulunduğum insanların görüşme yapmak istediğimde Mutlu'nun da (2018) yaşadığı gibi başta yardımcı olacaklarını daha sonra bundan vazgeçmeleri, kabul etmemeleri ya da gönlüm kalmasın diye ayaküstü kabul etmeleri gibi durumların yaşanmasına hem şaşırdım hem üzüldüm. Saha günlüğümde:

“Toplarken bir ara kertelci(erkek) sırtım açılmış diye, beni sırtımı kapatmam için uyardı. Çalışırken diğer kadınlar da göğsümün ve sırtımın açıldığını, yarın belime bir şey bağlamam gerektiğini ve üzerime de önü kapalı bir şey giymem gerektiği konusunda beni sık sık tembihlediler. Bende ‘çalışıyoruz kim bakıyor, siz bakıyorsunuz demek ki’ diyerek gülünce ‘yok yok kızım’ diye onlar da güldüler.” (Saha günlüğü- 29.07.2022)

şeklinde aldığım not daha sahaya adım attığım ilk günden toplumsal cinsiyet normları ile beni uyarmaları, o an için iyi niyetli olsa da geniş kapsamlı bakınca benim için üzücü bir durumdu.

Çalışma ortamında ve toplumsal ilişkilerde açığa çıkan dayanışma ve görevdaş baskısı durumunun tarım işinin esnek yapısı ile de ilişkisi vardır. Tarım işlerinin geçiciliği, güvencesizliği kadınlar arasında rekabetin ve dayanışmanın ortaya çıkmasına yol açar. Tarım işinin esnek yapısından kaynaklı işverenle ya da çalışılan işlerde yaşanan sorunlar, emekleri karşılığında verilen ücretler gibi benzer deneyimler yaşayan kadınların

dayanışmasına vesile olur. Ancak işlerin azaldığı ya da işverenlerin az işçi istediği durumlarda rekabet ortamı kendini gösterir. Kadın tarım işçiler tercih edilebilmek için daha hızlı çalışarak veya kimseye yardım etmeyerek rekabet ortamı yaratır. Dolayısıyla tarım işlerinin esnek oluşu rekabet ve dayanışma durumlarını da beraberinde getirir.

Sonuç olarak, tüm bu anlatılanların ışığında tarım işlerindeki üretim süreçlerinin etnik, cinsiyet, yaşlılık, fiziksel güç bağlamında kadın çalışanların iş hayatında nasıl ortaya çıktığı görülmektedir. Kesişimsel feminist yöntemin kadınların, etnik kimlik, cinsel yönelim, dini inanç, sınıfsal düzey gibi birçok ayrımlara maruz kaldığı ve bu yüzden farklı baskılar ile mücadele ettiği görüşü de desteklenmektedir. Kadın işçilerin esnek üretim ile enformel alanda çalışması, emeklerinin karşılığında düşük ücretler alması, iş koşullarının diğer yerlere göre daha kötü oluşu, onların işinin değersiz görülmesine ve onların bu kötü şartlara layıkmiş gibi düşünülmesine sebep olmaktadır. Siyah feminist kadınların Beyaz feminist kadınların kendilerini anlamadığını çünkü onların çifte ayrıma maruz kaldığını söylemesi, saha alanında da Kürt kadın işçilerin birbirlerini bazı noktalarda anlamamasına benzetilebilir. Bu çalışmanın özelinde bir katman daha oluşmaktadır. Her ne kadar Kürt ve kadın olma hallerinden kesişiyor olsalar da güç ve zayıflık konusunda farklılaşmaları kendi içlerinde tekrar bir ayrışma yaşanmasına sebep olmaktadır. Yani Kürt kadın tarım işçileri, etnik, sınıfsal ve toplumsal sorunlarla birlikte mücadele ederken, kimi alanlarda bu grup içerisinde fiziksel olarak zayıf olan kişiler tüm bu mevcut sorunlar ile birlikte, kendi çalışma arkadaşları ile de mücadele etmekte ve çok daha fazla baskı ile karşı karşıya kalmaktadır. Kadınların her ne kadar farklı baskılara maruz kaldığı bilinse de saha çalışmasındaki kadınların birçok ortak baskıya maruz kaldıklarını, eğitim ve aralarında bulunma süresi dışında onlarla aynı koşullarda olmamdan kaynaklı biliyor olmam onların kendi aralarında bu tarz baskı ortamları oluşturmaktan uzak olacağını düşünmeme yol açmıştır. Ama sahada açığa çıkan veriler (ne yazık ki) aksi yöndedir. Kadın tarım işçiler tarım işlerinde dışarıdan gelen baskılara karşı birlikte bir tavır sergiliyor olsalar da kendi içlerinde bir çatışma durumu hâkimdir. Bu durum saha alanında dayanışma ve görevdaş baskısı olarak açığa çıkmaktadır.

5.5. Tarım İşlerinde Emek ve Ücretler

“İnsan eliyle ilk tohumun toprağa düştüğü günden bugüne, tarih boyunca, tohumları toprağa serpiştiren, toprağı çapalayıp havalandıran, ürün hasadını yapanlar esas olarak kadınlardır” (Yaman, 2019: 57).

Saha çalışması yaparken kadınların çalışma koşulları ağır olan tarım işlerinde yoğun bir emek sarf ettiğini ve bunun karşılığında aldıkları ücretin yetersiz olduğunu gözlemledim. Bu bölümde kadın tarım işçilerinin içerisinde bulundukları tüm kesişimler ile birlikte tarlada çalışırken sarf ettikleri emek karşılığında aldıkları ücretlere dair düşüncelerine yer verilerek yoksulluk durumları ile ilişki kurulacaktır.

Emek gücü bireylerin çalışmasıyla oluşur ve bu emek kapitalizm içerisinde bir meta konumuna gelmiştir (Yaman, 2010). Meta haline gelen emek, ataerkil düşünme biçimleri ile de görünmezleşmekle ve değersizleşmektedir (Topçuoğlu, 2010). Tarım işlerinde de, tek gösterge bu olmamakla birlikte, kadınların emeğinin değersizleştirildiği karşılığında verilen ücretlerde de açığa çıkmaktadır. 2022 yılında kadınların 8 saat çalışmaları karşılığında alacakları ücret 220 TL idi. Ancak dayıbaşının 20 TL'lik kesintisi ile ellerine geçen net rakam 200 TL'dir. Buradan hareketle 20.08.2022 tarihinde yaptığım görüşmelerde, kadın tarım işçilerine, “çalışmanız karşılığında aldığınız ücretler sizce yeterli mi?” diye sorduğumda, tüm işçiler yetersiz olduğunu şu cümleler ile dile getirmiştir;

“Bu pahalılığa göre yevmiyelerimiz ucuz yani değil mi?”(Irmak,54 yaşında, evli, 24 yıldır Turgutlu'da yaşıyor)

“200 TL alıyoruz. Valla yeterli değil ama ne yapalım mecbur” (Nehir,40 yaşında, evli, 18 yıldır Turgutlu'da yaşıyor)

“Bence yetersizdir. Çünkü her şey pahalı. Ondan yetersiz.”(Hevi,50 yaşında, evli, 40 yıldır Turgutlu'da yaşıyor)

“Yok canım aldığımız ücret hiç yeterli değil. Nerde yeterli. Hiç yetmiyor. Hiçbir şeye yetmez ki, neye yeter 200 milyon para.” (Berfin, 48 yaşında, evli, 30 yıldır Turgutlu'da yaşıyor)

“Bu zamana göre nerede yeterli! 220'dir. 20 dayıbaşı alıyor. 200 bize kalıyor. Maaşı olmayan birine yetmez ki. Üç kişinin yükünü bir kişi kaldıramaz ki. İdare edemiyoruz. Her şey pahalı olmuş. Her gün zam, her gün zam!” (Deniz, 55 yaşında, evli, 22 yıldır Turgutlu'da yaşıyor)

“Aldığımız yevmiye de 200 TL. 200 TL para mıdır? Bu işçilerin hakkı 300 TL'dir. 5 kilo yağ ne kadar?(Güneş, 60 yaşında, eşini kaybetmiş, 30 yıldır Turgutlu'da yaşıyor)

“Hayır, asla yeterli değil. Emeğimizin karşılığını alamıyoruz. Çünkü yetersiz geliyor.”(Toprak-çavuş, 48 yaşında, evli, 30 yıldır Turgutlu'da yaşıyor)

“Evet, mesela yevmiye pahalandıktan sonra dayıbaşılar kendi aralarında oturup diyor ki, bu sene yevmiye 220, dayıbaşı kesintisi 15 olmalı 20 değil. Ama maalesef biz kadınlar yetersiz olduğumuz için, örgütlü boyutumuz düşük olduğu için greve giremiyoruz.[Dayıbaşı kesintisi ve genel iş koşulları için]” (Özgür, 50 yaşında, boşanmış, 45 yıldır Turgutlu'da yaşıyor)

Yukarıdaki mülakatlardan yapılan alıntılardan açığa çıktığı gibi kadın tarım işçileri emekleri karşılığında aldıkları ücretleri yeterli bulmamaktadırlar. Tarım işlerinde insanlar zamanlarının büyük bir kısmını tarlada geçirmekte ve karşılığında düşük ücretler almaktadır. Eğer işverenler izin verirse, topladıkları meyve ve sebzelerden biraz eve götürmekte ve sebzeleri biriktirerek kışlık hazırlıklarını yapmaktadırlar. Bu konuyu tarlada sürekli dillendirip, konserve yapımı için birbirlerine tavsiye vermektedirler. Ne kadar çok çalışıp, ne kadar çok ürün götürebilirlerse o kadar kar etmiş olduklarını düşünürler. Oysa işverenin onlar sayesinde kazandıklarından bihaberdirler. Kadın çalışanların tarladan eve bir şeyler götürme isteği de çalışsalar da yoksul oluşlarının göstergesidir. Kazandıkları para geçimlerini sağlayabilmek için yeterli değildir.

5.2. numaralı altbölümde tartıştığım gibi, yoksulluk bu çalışmadaki analiz odaklarından birisi olmak zorunda kalmıştır. 1990'lı yıllarda Doğu ve Güneydoğu illerinde yaşanan savaşlar nedeniyle daha önce tarım ve hayvancılık ile uğraşan Kürt nüfusunun ağırlıklı olduğu köyler ve mezralar güvenlik güçleri tarafından yıkılarak boşaltıldığı için kentlere yerleşen Kürtler, işverenler için yeni ucuz işgücünü oluşturmaya başlamıştır (Keyder ve Yenal, 2021). Keyder ve Yenal'ın (2021) gösterdiği gibi biraz daha şanslı olanlar kendi işlerini kurmaya çalışmış, bazıları tekstil fabrikalarında ucuz emek gücünü oluşturmuş, bazıları da enformel gündelik işlerde kendilerine yer edinmiştir. Bunlara ek olarak Kürtler, kültürel ve siyasal anlamda sürekli ötekileştirilmeye, dışlanmaya maruz kalmaktadırlar. Ayrımcılığa maruz kalan, yardımlara ihtiyacı olan ya işsiz ya kendi küçük işletmesi olan ama çoğu zaman enformel ve geçici işler yapmaya itilen Kürtlerin kalıcı bir alt sınıfa dönüşme tehlikesi de bulunmaktadır.

Yukarıda gösterdiğim gibi göçmenlikle ilgili yapılan çalışmalarda da kadın işçilerin tarım işlerine daha yatkın olduğu ve geline bölgede sorun çıkarma olasılıklarının daha düşük olduğu varsayıldığı vurgulanmaktadır. Bu fikir ile birlikte emek etnikleşir ve feminizasyon süreçlerine dâhil olur. Emegin bu şekilde etnikleştirilmesi daha ucuz iş gücünün oluşmasına yol açar. Ayrıca bu durum işçilerin sınıf ve cinsiyet bağlamında da ayrışmasına neden olur. Emegin etnikleşmesinde ulus devletlerin de katkısıyla etnik farklılıklar kabullenilir ve onlara karşı yapılan dışlamalar da normalleştirilir. Emegin etnikleşmesi beraberinde sınıfların, yoksulluğun ve hatta cinsiyetlerin bile etnikleşmesine yol açar (Öksüz ve Özgür, 2021).

Emegin, sınıfların hatta cinsiyetlerin etnikleştiğini katılımlı gözlem yaptığım alanda da fark ettim. Saha çalışması yaptığım Kürt aileler, bölgenin daha yoksul kesimini

oluşturmakta ve ne yazık ki tek bir gelir ile geçinme imkânları olmayan kişilerdi. Yerli kadınlara göre, daha fazla dezavantajları bulunan Kürt kadınlar, şehirlerinden göç etmiş/ettirilmiş, bir eğitim almamış/alamamış ve anadilleri dışındaki bir dille kendilerini rahat bir şekilde ifade etmede güçlük çekmelerinden kaynaklı, daha önce bildikleri ya da çalışmak için özel bir durumun aranmadığı tarla işlerinde, mevsimlik bir şekilde çalışmalarını sürdürmektedir. Bunun aileye ek gelir olması, erkekler tarafından da istenilmekte, hatta bazen ailenin tek gelir kaynağı bile olabilmektedir. Ancak her ne kadar kadınlar ücretli bir işte çalışsalar da erkekler ev işlerinde, kadınlarla eşit paylaşım yapmamakta ve kadınların kendilerine hizmet etmelerini beklemektedir. Bu yüzden “çifte iş günü” ücretli emek sarf eden kadınlar için kaçınılmazdır, bu konu takip eden altıncı bölümde daha ayrıntılı tartışılacaktır (Hartmann, 2020).

Kadınların çalışma hayatında olmalarına dair Bora 2010 yılında yapmış olduğu çalışmada, işçi kadınların çalışmayı sevdiklerini, çalışma karşılığında bir ücret almanın keyifli olduğunu düşündüklerini tespit etmiştir. Bora’nın çalışmasının aksine, bu saha araştırmasındaki işçi kadınlar, “ek gelir” elde etseler de aldıkları ücretlerden memnun değildirler. Bu yüzden de çalışmaktan keyif almamaktadırlar. Kadın tarım işçileri her ne kadar çalışsa da fiyatların sürekli artıyor oluşundan kaynaklı, ekonomik anlamda yükselememekte ve sürekli yoksul kesim içerisinde yaşamlarını idame ettirmektedir. Bu durum yukarıdaki cümlelerde ve saha içindeki gözlemlerde açığa çıkmaktadır.

Ancak yine de eklemek gerekir ki Turgutlu ilçesi Ege bölgesindeki diğer ilçelere göre yevmiyelerin daha yüksek olduğu bir bölgeyi oluşturmaktadır. Bu da işçilerin önceki dönemde örgütlenerek grev yapmasına dayanmaktadır. İşçiler iş sezonu işe çıkmayarak işverenleri ve dayıbaşları kendileri ile anlaşma yapmaya mecbur bırakmıştır. Ancak zaman içerisinde bu durumun değiştiğini Özgür (50 yaşında, boşanmış, 45 yıldır Turgutlu’da yaşıyor) şu sözler ile dile getirmiştir:

“Daha önceki dönemlerde biz grev yaptık. Saatler 6-6 iken biz 8-5’e düşürdük. Oturmalar içinde vardı her şey iyiydi. Ama maalesef dayıbaşılar yine bizim işimizi bozdu. Sabahın 5’inde gidiliyor, 2’sinde geliniyor ve oturma yok. Çok acele ediliyor. Mesela götüre işler var hiç oturmuyorsun. Kahvaltı da sadece bir bardak çay içiyorsun kalkıyorsun. Bu konuda bile eksik amele(işçi) gidiyor mesela kamyonu eksik oluyor.”(Mülakat görüşmeleri-20.08.2022).

Tarım işlerinde işlerin cinsiyetlendirilmiş olduğundan bahsetmiştim. Bu cinsiyetlendirme kadın ve erkeklerin alacakları ücrete de isim olarak yansımıştır. Ancak

kadın ve erkek ücretinde ve dayıbaşı kesintisinde aynı işi yaptıkları sürece, herhangi bir ayırım olmamakta, farklı işlerde işin zorluğuna göre ücret artışı olmaktadır. Ücretlerdeki farklılık 20.08.2022 tarihinde yapılan görüşmelerde şu şekilde dile gelmiştir;

“Ücretlerimiz farklı oluyor ama şöyle domates ve üzümde onların yaptığı iş daha ağır olduğu için. Aynı işi yaptığımızda aynı ücreti alıyoruz. Bizim üzerimizde de herhangi bir üstünlük kurmuyorlar.” (Arya, 30 yaşında, evli, 12 yıldır Turgutlu’da yaşıyor)

“Aynı işi yaptığımız da aynı ücreti alıyoruz. Mesela bugün bağ açmasına gittik ya aynı ücreti aldık erkeklerle.” (Berfin, 48 yaşında, evli, 30 yıldır Turgutlu’da yaşıyor)

Her ne kadar kadınlar emek sarf ederek karşılığında ücret alsalar da kadınlar tarafından bile bu ücret yalnızca ek gelir ya da katkı olarak düşünülmektedir. Kadınların kendi emeklerini bu şekilde değersizleştirilmesi ataerkilliğin onlar üzerindeki etkileri olarak değerlendirilebilir. Emeğin bu şekilde gizlenmesi onun değerini yitirmesine ve böylece karşılığında alınan ücretin de azalmasına neden olmaktadır (Topçuoğlu, 2010). Sonuç olarak Turgutlu’ da tarım işçiliği ile uğraşan kadınlar emekleri karşılığında aldıkları ücreti yeterli bulmamakta ve bu yüzden de yoksul kesim içerisinde yer almasalar çalışmamayı tercih edecek bir konumdadırlar.

5.6. Sonuç

Kürt kadın tarım işçilerinin, yerleşiklikte de bir tarım aracına ihtiyaç duyduğu ancak kendilerinin bu işi yapmasının önünde ataerkil örüntüler olduğu açığa çıkmıştır. Kadın tarım işçilerinin dayıbaşı olamaması, aileleri ya da eşleri üzerinden tanınmaları emeklerinin görünmezleştirdiğini ortaya çıkar. Yerleşikte kadın tarım işçilerinin iş seçebilme şansları çok olmasa da dayıbaşı seçebilme şansları vardır. Dayıbaşılar akrabalık ya da komşuluk ilişkileri ile seçilebildiği gibi aynı mahallede birden fazla tanıdık dayıbaşının mevcut olduğu zamanlarda işleri çok olan ve ücretlerini zamanında veren dayıbaşının ekonomik tutarlılık doğrultusunda tercih edilmesi kadın işçilerin yoksul oluşlarını da gözler önüne serer.

Kadın tarım işçiler, götürü ya da yevmiyeli işlere gitmektedir. Çalışma saatleri ve molaları, bu iş türlerine göre değişmektedir. Sahada yapılan katılımlı gözlem verilerinde ve kendimin de dahil olduğu deneyimin gösterdiği gibi kadın tarım işçilerinin çalışma koşulları zordur. Buna ek olarak, çalışılacak alanlara gidilen araçlar, tehlikeli ve güvenlik

önlemleri olmayan araçlardır. Bu durumda tarım işlerindeki güvencesiz ortamların olduğunu açığa çıkarır. Göç ederek bölgeye yerleşen Kürt kadınların yerleşiklikte bu güvencesizlikleri kabul etmesi tarım işlerinde gerekli denetimlerin yapılmamasından kaynaklıdır. Hem toplumsal hem etnik hem sınıfsal olarak farklı olan kadın işçiler tarlada çifte baskılara maruz kalmaktadır.

Her ne kadar ortak baskı unsurlarına maruz kalsalar da kadın çalışanların kimi zaman birbirleri ile çatıştığı, rekabet ettiği, görevdaş baskısı uyguladığı saha boyunca gözlemlenmiş ve bunun fiziksel güç ile birlikte, hıza bağlı yapılan işlerde ağırlıkta olduğu açığa çıkmıştır. Bu görevdaş baskısı çalışılan işe göre değişmektedir. Ancak iş koşulları, çalışma süreleri, molaları ve alınan ücretler gibi konularda neredeyse tüm kadın işçilerin ortaklaştığı görülmüş ve bu konular da dayanışmanın yoğunlaştığı tespit edilmiştir. Tarım işlerinin esnek yapısının olması da kadınlardaki dayanışma ve görevdaş baskısını güçlendirir.

Son olarak Kürt kadın tarım işçilerinin, yerleşiklikte dahi zorlu koşullar altında yoğun emek sarf ettiği, buna rağmen herhangi bir sosyal güvencelerinin olmayışı dikkat çekicidir. Kadın çalışanlar, her ne kadar yoğun emek sarf etseler de aldıkları ücretler yetersizdir. Bu da onların emeklerinin değersiz görülmesine neden olmakla birlikte yoksulluklarını derinleştirir.

Bir sonraki bölümde göç ederek yerleşen Kürt kadın tarım işçilerinin yerleşiklik süreçlerine değinilerek ev ve mahalle eksenlerinde yaşadıkları sorunlara yer verilecektir. Kadın çalışanların hem evde hem de tarla da çalışarak ikili ezilmelere maruz kaldığı saha alanında yapılan konuşmalarda ve sonrasındaki mülakatlarda erkeklerin evdeki iş bölümlerine dahil olmayışlarında açığa çıkmış ve analizin bulgularını oluşturmaktadır.

6. TARLANIN ÖNCESİ VE SONRASI: EV VE MAHALLEDE KADIN TARIM İŞÇİLER

6.1. Giriş

“Ev işinin tümünü yapan, bir yandan da uzun saatler boyunca çalıştıkları işlerde çok az ücret alan çalışan kadınların birçoğu şayet olanakları olsaydı evde oturma hakkını ‘özgürlük’ sayardı.” (hooks, 2022: 53)

Bu bölümde kadın tarım işçilerinin, tarladaki çalışmalarının dışında evde ve mahallede neler yaptıkları, çalışma eyleminin evde nasıl sürdürüldüğü ve yaşadıkları mahallenin sosyo-politik ve sosyo-kültürel açılardan nerede konumlandığı üzerinde durulmuştur. Tez çalışması boyunca sahada gerçekleştirilen katılımlı gözlem ve mülakatlar neticesinde elde edilen veriler, kesişimsel feminist yöntem ile bu bölümde ev ve mahalle odağı alınarak analiz edilmektedir. Bir önceki bölümde tarla işine odaklanarak yapılan analizde de işaret ettiğim gibi, kadınların hem evde hem tarlada çalışan konumda olması sadece tarım işine odaklanarak yapılacak analizin eksikliğini göstermiştir. Saha çalışması boyunca görülmüştür ki hem evde hem tarlada hem de mahallede toplumsal cinsiyet rollerinin etkisi ile kadınlara yüklenen sorumluluklar artmakta, fakat aynı ücret alınsa dahi kadınların evdeki mesaisinde herhangi bir azalma görülmemektedir.

Buradan hareketle bu bölümde öncelikle, kadın tarım işçilerinin göç süreçlerine değinilecek, göç sonucunda hangi mahalleyi nasıl tercih ettikleri ve yerleşiklikteki zorlukları üzerinde durulacaktır. Ardından, kadınların ücretli bir işte çalışsa dahi evdeki bütün iş yükünden sorumlu tutularak hem tarlada hem evde ikili ezilmeye maruz kaldığı sahadan elde edilen veriler ile açıklanarak hem tarlada hem evde erkekler ya da diğer kadınlar ile geliştirdikleri ataerkil pazarlıklar üzerinde durulacaktır.

6.2. Göç Hikâyeleri, Mahalle Seçimi ve Yerleşiklik

Bu çalışmaya başlarken ilçede tarım işi ile uğraşan birçok kadının memleketlerinden göç ederek bu bölgeye yerleştiğini biliyordum. Aşağıda açıklandığı gibi saha çalışması sırasında bu göçün kimi zaman politik kimi zaman ekonomik sebeplerden gerçekleştiğini fark ettim. Yerleşikliğin başlangıcında etnik, ekonomik ve kültürel sorunların daha baskın olduğunu kamu kurumlarında çalışanlar ve gittikleri yerde yaşayan insanlar tarafından çeşitli ayrımcılıklara maruz kaldıklarını yine onların anlatıları ile

kaydettim. Bu etnik ayrımların ve yoksulluğun mahalle seçimlerine yansıdığını da alanda gözlemledim. Katımlı gözleme dayalı bu veriler bu bölüm boyunca tartışılacaktır.

Turgutlu ilçesi, genel olarak Yörüklerden oluşmaktadır. Ancak Balkanlardan, Karadeniz'den ve son olarak Doğu ve Güneydoğu Anadolu'dan çok fazla göç almıştır. Çalışma alanındaki mahalle muhtarından alınan verilere göre, 1980'li yıllardan itibaren İstasyonaltı mahallesi, Güneydoğu'nun çeşitli illerinden göç almıştır ve günümüzde mahallenin %85'ni Güneydoğulu aileler oluşturmaktadır.⁵ İstasyonaltı mahallesi, şehir merkezinin dışında, çok sayıda eski binanın bulunduğu ve ilçede bulunan tarım alanlarına daha yakın bir mahalleyi oluşturmaktadır. Saha çalışması boyunca görüldüğü gibi kadın tarım işçilerinin yerleşiklikte yaşadıkları yerler, tıpkı mevsimlik işçi süreçlerinde olduğu gibi, şehrin dışı ve yerel halk tarafından tercih edilmeyen alanlardır. İlçede seçmiş oldukları mahalleler etnik ve sınıfsal ayrımların mevcudiyetini göstermektedir.

Mevsimlik işçiler iç göç literatürü içerisinde yer alsa da emeğin etnikleşmesi ve bununla birlikte kapitalistleşen ulus devletlerin baskısıyla mevsimlik göç yapan kişiler ötekileştirilir (Geçgin, 2009). Bu durum mevsimlik göçün ilerisine geçen sahadaki kadın çalışanları da kapsar. Bu çalışmanın saha çalışması mevsimlik göç ile gelen işçilerin yerleşmesi olduğu için göç süreci saha çalışmasının her aşamasında görüşmeciler tarafından işaret edilmiştir. Daha önce ifade edildiği gibi, göç isteğe bağlı da olsa zorunluluktan da gerçekleşse siyasi ve ekonomik nedenleri barındır (Kaya ve Işık, 2014). Mevsimlik göç eden insanlara bakıldığında genelde Doğu ve Güneydoğu Anadolu'dan gelen Kürt etnik kimliğine sahip ailelerden oluştuğu pek çok sosyal bilimci tarafından gösterilmiştir (Büke ve Çetinkaya, 2009; Çınar ve Lordoğlu, 2011; Geçgin, 2009, Gürsoy, 2021; Küçükırcı, 2012; Uzun, 2015). 1990'lar ile birlikte Türkiye'nin doğusunda başlayan savaşlar, köy yakmaları ve köy boşaltmaları bu bölgedeki oluşan politik ve ekonomik nedenlere bu araştırmada yapılan görüşmeciler de değinmiştir. Bu bağlamda göç etme süreçlerine dair yönelttiğim sorulara Kürtçe cevap veren Deniz (55 yaşında, evli, 22 yıldır Turgutlu'da yaşıyor):

"22 yıldır buradayız, memleketimizde iş yoktu. Devlet ve askeriye bize baskı yapıyor ve işkence ediyordu. Bizde köyümüzü ve memleketlerimizi terk etmek zorunda kaldık. Yoksa kendi memleketlerimizde tarlalarımız vardı, tarlalarımız yakıldı. Bizi sürgün ettiler ve üç gün verdiler. Üç gün içinde biz de buralara göç ettik." (Mülakat görüşmeleri- 20.08.2022)

⁵ Tüm çabalara rağmen bu konuda sadece muhtardan yazılı beyan alınabilmiştir ve resmi veriye erişilememiştir.

diyerek göç etme sürecindeki siyasi baskılara dikkat çeker. Türkçe bilmeyen ve uzun süredir yerleşmiş olan Güneş (60 yaşında, eşini kaybetmiş, 30 yıldır Turgutlu'da yaşıyor) ise ekonomik temelli sorunların göçü tetiklemesinden bahseder: *"30 yıldan fazladır buradayız. Kendi memleketimizde iş yoktu, fabrika yoktu biz de buralara geldik. Ormanlarda çalıştık sonra Turgutlu' ya yerleştik."*(Mülakat görüşmeleri-20.08.2022). Göç etme sürecini çok küçük yaşta deneyimleyen ve uzun yıllardır Turgutlu'da olan Özgür (50 yaşında, boşanmış, 45 yıldır Turgutlu'da yaşıyor) ise iki boyuta birden değinir:

"Babamlar hem toprakların verimsizleşmesi hem de devletin baskılarıyla memleketlerinden önce Adana ovasına göç edip çadırlarda kalmış ve pamuk toplamışlar, ardından Turgutlu'da eski bir eve yerleşip çevresinde tarım işlerini sürdürmeye devam etmişlerdir. Ben yaklaşık 5-6 yaşlarında olduğum için o zamanları tam hatırlamıyorum ama Turgutlu'da 46 yıldır yaşıyoruz." (Mülakat görüşmeleri-20.08.2022).

Ekonomik ve politik nedenlerle şekillenen bu mevsimlikten yerleşikliğe göç sürecini anlamak için etnisite ile ötekileştirme arasında ilişkiye değinmek gerekir (Küçükırca, 2012). Bu konu ile ilgili Güneş (60 yaşında, eşini kaybetmiş, 30 yıldır Turgutlu'da yaşıyor) şu sözleri dile getirmiştir:

"10 yıl kadar önce hastanelerde bize sıra vermiyorlardı. Hatta gelip elimizden tutup bizi arka sıralara katıyorlardı. Çarşıya, pazara gittiğimizde Türkçe bilmediğimiz için bizimle dalga geçiyorlar, dilimizle alay ediyorlardı. Yani bunların hepsi yaşanıyordu 10 yıl kadar önce. Bizim üzerimizde baskıları, zulümleri vardı. Bizi sevmiyorlar ve bizden rahatsız oluyorlardı. Kürtler diyorlardı." (Mülakat görüşmeleri-20.08.2022).

Yine bu konu ile ilgili Özgür (50 yaşında, boşanmış, 45 yıldır Turgutlu'da yaşıyor):

"Yaş ilerledikçe biz de artık kendimizi tanımaya başladıkça, baktım ki metropoldeki insanlar, Kürt halkını benimsemiyor ve sevmiyorlar. Hatta şöyle hatırlıyorum. İlkokul bire gidiyordum. Annemle pazara giderken annem beyaz uzun bir tülbent takıyordu ve anneme kuyruklu Kürtler diye arkamızdan bağırıyorlardı. Bir şey daha var annemi hastaneye götürmüştüm. Çok az Türkçe öğrenmişim. Kendimi ifade edebilecek kadar. Annem Türkçe az bildiği için, kendini tam ifade etmediği için, karşı taraf bizimle dalga geçiyordu konuşmalarımızla. Biz doktor sırasındayken, annemin yöresel kıyafetine bakıp, bizi arka sıraya itekliyorlardı. O anki şeyi [duyguyu] hiçbir zaman unutmuyorum, gerçekten unutmuyorum. Bilincime yerleşmiş, bilinçaltıma. Ve ben, o an, orada tartışmışım. Siz ırk ayrımı yapıyorsunuz. Biz de bu Türkiye'de yaşıyoruz. Biz de Türkiye'nin vatandaşıyız. Kürt olabiliriz ama Türkiye'nin vatandaşıyız diye çıkmıştım."(Mülakat görüşmeleri- 20.08.2022)

şeklinde dile getirerek yerleşiklikle yaşadıkları zorluklara, etnik, kültürel ötekileştirilme sürecine dikkat çekmiş ve bunların yerleşikliğin ilk aşamalarında daha fazla olduğunu vurgulamıştır. Diyarbakır ve İstanbul'a göç edenler üzerine araştırma yapan Mutlu, Diyarbakır'da görüşmesine dahil olanlar ile İstanbul'dakilerin aynı konumda olmadıklarını dile getirmiştir. Bu durumun kimliklerinden kaynaklanabileceğini düşünen Mutlu, İstanbul'daki Kürtlerin kendilerini oraya ait hissetmemelerine karşın baskı ortamlarında politik anlamda bir tutum sergilediklerini ve politik alanlara yöneldiklerini ekler (Mutlu, 2018:46-47). Benzer şekilde bu durum tarlada katılımlı gözlem olarak bulunduğum süre zarfında tuttuğum notlarda şu şekilde dile getirilmiştir:

“Son saatlerde parti konusu açıldı. Parti, genel olarak Kürt siyasi hareketi ve siyasetçileri için kullanılıyor. Bugün geline durumun onlar sayesinde olduğunu, onlar sayesinde Kürtçe konuştuklarını, eskiden buna izin verilmediğini, Türkçe konuşmaya itildiklerini söylüyorlar. Suriyelilere tercüman, tabela, sağlık ocağı gibi şeylerin yapılmasını eleştiriyorlar “ bize neden yapılmadı, yapılmıyor, bize neden böyle davranılıyor” diye devlete sitem ediyorlardı.”(Saha notları -02.08.2022).

Bu bağlamda göç eden kadınların Turgutlu sınırları içinde yeni yaşayacakları yerleri seçerken hangi faktörlerin belirleyici olduğu da önemlidir. Göç süreci ya da göç edilecek yer, oraya ulaşma imkânları, araçlar ya da dışsal etkenler bağlamında gerçekleşir (Kaya ve Işık, 2014). Göç sırasında yaşadıkları mahalleyi neden tercih ettiklerini sorduğumda Hevi (50 yaşında, evli, 40 yıldır Turgutlu'da yaşıyor), “Amcamgil bu mahallede oturuyor diye buraya geldik. Akrabalarımıza yakın olmak için buraya yerleştik.” (Mülakat görüşmeleri- 20.08.2022) derken, işçilerden Türkçe bilmeyen Irmak (54 yaşında, evli, 24 yıldır Turgutlu'da yaşıyor) “o zaman para yoktu. Biz buradan ev aldık. Burası bizim payımıza düştü.” (Mülakat görüşmeleri- 20.08.2022) diyordu. Yine kendini Kürtçe ifade eden Nehir (40 yaşında, evli, 18 yıldır Turgutlu'da yaşıyor), evlenmeden önce mevsimlik işçi olarak geldiğini, ardından burayı tercih etme sürecini şöyle dile getirdi: “Eşim buraya geleceğimizi söyledi. Yoksulduk eğer paramız olsaydı daha güzel yerlere giderdik. Ama durumumuz olmadığı için burayı seçtik.” (Mülakat görüşmeleri- 20.08.2022).

Sonuç olarak bu bölümde kadın tarım işçilerinin ekonomik ve siyasi göç nedenlerine işaret edilmiştir. Yerleşikliğin ilk aşamalarında etnik ayrımların daha baskın olduğu mahalle içerisinde ve ilçede genel olarak ötekileştirilmeleri görülmüştür. Baskın olarak bir mahallede toplanmış olmaları da hala bir ayrımların olduğunun göstergesidir. Göç eden, yerleştiği yerdeki bölge halkından toplumsal ve kültürel anlamda farklı olan Kürt

kadınların hem kendi aile yapılarında hem de genel olarak toplumun içerisinde maruz kaldıkları çoklu baskı unsurları ve direniş biçimleri aşağıdaki bölümde tartışılacaktır.

6.3. Ev İçi Eşitsiz İşbölümü

Saha çalışması boyunca kadınların ücretli bir işte çalışırken de ev işleri ile ilişkilendirildiğini ve hem tarlada hem de evde çalışmalarına rağmen bu emeklerinin görülmediği tespit edilmiştir. Kadınların hem evde hem de tarlada çalışması onların maruz kaldığı ikili ezilmelere işaret etmektedir. Bu bölümde ikili ezilmelerin ev içi eşitsiz işbölümü ile ilişkisi analiz edilecektir.

Çalışma üzerine yapılan araştırmalarda, tarım ve sanayi işleri, iş olarak görülmüş, ev içinde yapılan işler, görmezden gelinmiştir (Giddens ve Sutton, 2016). Giddens ve Sutton (2016) 1970'lere kadar gerçekleştirilen çalışmaların karşılığında ücret alınan işleri kapsadığını ifade eder. 2. Dalga feminist hareket, bu düşünce tarzına karşı çıkarak ev içinin görmezden gelinmesini ve özel alan olarak görülmesini eleştirmiştir. Karşılığında ücret alınan çalışmalar "gerçek çalışma" olarak düşünülüp, erkeklere ayrılırken, evde yapılan ve karşılığında herhangi bir ücret alınmayan işler "görülmez" ve "doğal" emekler olarak düşünülmüştür. Oakley'e göre kadınların ev içinde sarf ettikleri tüm emeklerin değersiz görülmesi, görmezden gelinmesi dışarıda bir ücret ile çalışanların, çalışacak koşullarda olmasını sağlamaktadır (Giddens ve Sutton, 2016).

Feminist çalışmalar ise kadınların karşılığında ücret alınan işlerde çalışmasına rağmen, erkeklerin ev işlerinde görev almıyor oluşunu ve kadınların hem evde hem dışarıda çalışmasını "çifte yük" kavramı ile açıklamaktadır (Göközkut ve Yüceşahin, 2021; Başak ve ark. 2013). Hatta çeşitli işlerde kadınları ev içinde yaptıkları işlere benzer işlerde çalıştırma eğilimi vardır. Kadınlar, bir yandan ev işlerini yaparken, bir yandan tarlalara gitmekte, bu da yetmezmiş gibi, tarlada kendileri ve eşleri için, yemek hazırlayıp hem evde hem de çalışma alanında erkeğe hizmet etmek durumunda kalmaktadır. Bu durum hakkında Nehir (40 yaşında, evli, 18 yıldır Turgutlu'da yaşıyor) şu sözleri dile getirerek "Mesela gelirken ev işi [yapıyoruz], erkekler siz yorulmuşsunuz, siz halden düşmüşsünüz demiyor. Yapsan da yapmasan da erkekler siz çalışmamışsınız diyorlar. Kadınların değerini bilmiyorlar. (Mülakat görüşmeleri-20.08.2022) erkeklerin, kadınların hem tarladaki hem de evdeki emeklerini görmezden geldiğini ancak bu emeklerden de faydalanmaya devam ettiklerini vurgulamaktadır. Ücretli

bir işte çalışan kadınların emeği işte sömürüldüğü kadar ev içerisinde de sömürülmektedir (Yılmaz, 2013).

Toplumsal yapı ve ataerkil örüntüler ile ev işleri karşılığında bir ücret alınsa da alınmasa da “kadın işi” olarak görülmektedir. Ev işlerinin değersiz, bir kazanç getirmeyen, ev içerisinde gerçekleşen işler olarak görülmesi, ev işlerinin küçük görülmesine ve ataerkil örüntüler içerisinde işten ziyade bir sorumluluk ya da “sevgi emeği” olarak düşünülmesine yol açar (Bora, 2010; Özyeğin, 2010; Tire, 2016). Kadın emeğinin, görünmeyen emek olmasının nedenlerinden biri de bu emeğin ev içinde gerçekleştirilmesidir. Ev içinde olmasından kaynaklı her ne kadar işler ve boş zamanlar karıştırılsa da kadının ev içindeki mesaisi sürekli devam etmekte ve yenilenmektedir (Savran, 2020). Bu konu hakkında Nehir (40 yaşında, evli, 18 yıldır Turgutlu’da yaşıyor) şu sözleri dile getirirken;

“Eve harcıyoruz paramızı. Çocuklarımız için, çocukların okulu ve bize yettirmeye çalışıyoruz. Tasarruf ediyoruz az da olsa.”(Mülakat görüşmeleri-20.08.2022) Başak’a “böyle çalışıyorlar kazandıkları onların olacak mı?” diye sorduğumda, “yok, anca okul masraflarını alacağım. Geçen sene formalarının bir parçası 100 TL idi. Şimdi 200 de olmuştur” (Saha notları- 19.08.2022)

diyerek kazandıklarını nasıl kullandıklarına ve kazandıklarının yetersiz olduğuna dikkat çekmiştir. Daha önce işaret edildiği gibi bu saha çalışmasının yapıldığı süreçte bir günlük yevmiye ücreti 200TL olarak belirlenmişti.

Bu saha çalışması boyunca görüşülen kadınların pek çoğunun çifte yük kavramına benzer ifadelerle durumlarını açıkladıkları gözlemlenmiştir. Hem evde hem de tarla da çalışan kadın çalışanlara bu durumun zor olup olmadığını sorduğumda kadınlar şöyle cevap verdi:

“Olmaz mı? Hem ovada iş yapıyoruz, hem eve gelip aynı işleri evde de yapıyoruz. Çift mesai oluyor. Sonuçta temizliktir, yemektir, çocuklardır.”(Arya, 30 yaşında, evli, 12 yıldır Turgutlu’da yaşıyor- Mülakat Görüşmeleri-22.08.2022).

“Çok zorlukları var canım. Kadın olarak hem tarlada hem evde zor olmaz mı? Çoluk çocuğu ufak olan bir insan için çok zor.”(Berfin, 48 yaşında, evli, 30 yıldır Turgutlu’da yaşıyor- Mülakat Görüşmeleri-22.08.2022)

“Evet, bayan sorumlu oluyor. Ev işlerinden bayan sorumlu. Daha zorluk çeken bayandır. Eziyeti gören bayandır. Hem tarlada çalışıyoruz hem de eve gelip evi idare ediyoruz.”(Toprak,48 yaşında, evli, 30 yıldır Turgutlu’da yaşıyor- Mülakat Görüşmeleri-22.08.2022).

Ev içi eşitsiz işbölümünün çifte yükünü oluşturan durumlardan en önemlilerinden birisini çocuk bakımı oluşturur. Bu durum iki farklı günde yazılan saha notlarından takip edilebilir:

“Çalışırken çocuklarından bahsediyorlardı. Babaları evde olsa dahi, çocuklar annenin sorumluluğundaydı. Eve gittiklerinde, ev işlerinden onların sorumlu olduklarını bilip, bu sefer de onu düşünmeye başlıyorlardı. Kimse yapılan işin, emeklerinin karşılığına değdiğini düşünmüyor. Evde çalışan başkaları olsa ya da küçük çocuklarımız olmasa bu işe gelmeyiz diye sitem ediyordu kadınlar” (Saha notları-31.07.2022).

“Arya, ‘kadınlarımız her yerde başarılı hem burada hem evde bizler çalışıyoruz’ diyerek hem toplumsal cinsiyetin hem de ataerkillik ile birleşen kapitalizmin kadınlar üzerindeki etkisini vurguluyor. 4 çocuğu olan Arya okullar açılınca çocukları okula götüreceğini bu yüzden işe gelmeyeceğini söylüyor. Bugünlerde de çocukların evde yalnız olduğunu, eşinin evde olmasına rağmen onlarla yeterince ilgilenmemesinden yakınıyor” (Saha notları-02.08.2022).

Kadın tarım işçilerinin hem evde hem de tarlada çalışması, onların çifte yük altında ezilmelerine yol açar. Kadınların ücretli bir işte çalışması ev içerisindeki iş bölümünü değiştirmedeği gibi kadınların ikili ezilmesine neden olur. Bu kadınlar etnik kimliklerinden dolayı yaşadıkları toplum içerisinde ayrımcılıklara ve ötekileştirmelere maruz kaldıkları gibi, evde ve tarlada da emeklerinin görünmezleşmesi ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu durum kadınların toplumsal ve ekonomik hayatta maruz kaldıkları çoklu baskıları açığa çıkararak direniş yöntemlerine şekil verir.

Kadınlar yapısal eşitsizlikler ile başa çıkabilmek için toplumsal ve politik alanda örgütlenebilir, eğitim ve bilinçlendirme faaliyetleri geliştirilebilir, kadınların ekonomik anlamda bağımsızlıklarını sağlayabilecek kredi programları ve kooperatif uygulamalarına teşvikleri sağlanabilir. Fakat yapısal bir dönüşümü hedeflerken kadınlar arası hiyerarşilerin oluşması da mümkündür, bu altbölüm bu hiyerarşileri de ele alacaktır.

Katılımlı gözlem yaptığım süre boyunca aynı işe gelen evli bir çiftin diyalogları şu şekilde gözlemlenmiştir:

Dün işten sonra ne yaptıklarını anlatıyorlar, kadınların daha çok çalıştığını ve evde de durmadıklarını dile getiriyorlardı. Bir evli çift vardı. Genelde onlar üzerinden kadınların daha fazla çalıştığı konuşuluyordu. Abdullah Amca şaka ile karışık eşinin ekmek yapmasıyla (tandırda), yemek hazırlamasıyla, kendi kişisel işlerini bir tutuyordu. Kadınlar sabah 4.30 da kalkıp, tarlada öğlen yiyecekleri yemekleri bile hazırlıyorlardı. Tarlada sofrayı yine onlar kurup, kaldırıyorlardı. Kadınlar ne kadar tarlada çalışıyor olsa da

ev işleri hala onlara kalıyordu. Evli çiftler arasında aynı işi yapanlarda bile bu durum geçerliydi.(Saha notları-30/07/2022)

Ayrıca tarlada gerçekleştirilen sohbetlerde, erkeklerin ev işlerinde eşlerine “yardım etmesi” de eleştirilmekte, sanki bu iş sadece kadınların yapması gereken işler olarak görülmektedir. Öte yandan kadınlar, tarladan sonra ev işlerini eksiksiz yaparak, kendilerini topluma kanıtlama girişimi içerisindedir. Bu şekilde hem güçlü bir kadın profili çizmekte hem de ev işlerini aksatmadıklarını yansıtmak isterler. Bu konu ile ilgili gerçekleştirdiğim mülakatlarda da Irmak (54 yaşında, evli, 24 yıldır Turgutlu’da yaşıyor) şöyle ifadeler kullandı:

“Yapabilsem yapıyorum, yapamazsam yapmıyorum ev işlerini. Çok yoruluyorum. Yani elimden gelse yapıyorum. Önceden gelinim yoktu bütün ev işlerini ben yapıyordum. Ekmek yapıyordum, hamur yoğuruyordum, tavukları yemliyordum. Eşim ev işlerini hiç yapmaz. Bir tas su bile elime dökmez. [Eşim] Geldiğinde yemeğim hazır olsun yiyip gideceğim diyor. (Mülakat görüşmeleri-22.08.2022).

Kadınların iş hayatına katılması ev içerisinde özgürleştikleri anlamına gelmediği gibi kadınlara ücretli bir iş yaparken dahi ev işlerini yükler. Bu durum yukarıda da yer verildiği gibi “ikinci vardiya” ya da “çifte mesai” olarak açıklanmıştır (Yaman, 2020:608). Toplumsal cinsiyet rollerinin etkisi ile de bu emek doğallaştırılır ve kadınların yapması gereken bir hal alır. Eğitim ve istihdam alanlarında genç kadın sayısının az olması toplumsal cinsiyet rolleri ekseninde “ev kızı” olgusu yaratıldığını açığa çıkarır (Bayhan, 2022:49). Irmak’ın sözlerinden de anlaşıldığı gibi eşi ve o aynı anda çalışmaya başladığında ev işlerini kendi aralarında bölüşmektense, başka bir kadına devretmişlerdir. Bu durum ev işlerinin toplumsal cinsiyetlendirilmiş olduğunu kadınlar arasında paylaşılsa da erkeklerin bu işe dahil olmadığını açığa çıkarır.

Aynı konu hakkında Güneş (60 yaşında, eşini kaybetmiş, 30 yıldır Turgutlu’da yaşıyor) “Erkekler gidip çalışıyor ama yetmiyor. Kadınlar, çocuklarını sokakta bırakıp çalışıyorlar mecbur. Eve gelince de ev işlerini kadınlar yapıyor, yemek yapıyor, temizlik yapıyor. Her şeyi kadın yapıyor. Yani yazık yoruluyoruz” (Mülakat Görüşmeleri-20.08.2022) diyerek kadınların çalışma hayatlarına değinir. Tarım işlerinin düşük ücretli oluşu tarım işlerinde kadınların tarım işine ek olarak aile işçisi olarak çalışıyor olması hem tarlada yaptıkları işlerin hem evde yaptıkları işlerin değer görmemesine neden olur. Yani toplumda kadınsılaştırılmış işler değersizleştirilmektedir. Her ne kadar kadınsılaştırılmış işler değersizleştirilse de ataerkil

düzen bu işlerin kadınlar tarafından gerçekleştirilmesi ile varlığını sürdürür (Kandiyoti, 2013, Topçuoğlu, 2010).

Sonuç olarak kadınların hem evde hem de tarlada durmaksızın çalışması sürekli bir mesai içerisinde olmaları, emeklerinin ataerkil örüntüler içerisindeki toplumsal cinsiyet rolleri ile görünmezleşmesine ve değersizleşmesine neden olmaktadır. Bu nedenle kadın emeğinin görünür kılınması ve feminist perspektiflerin önemi bir kez daha gün yüzüne çıkmaktadır.

6.4. Sonuç

Bu bölümde, kadın tarım işçilerinin göç ile yerleşikliğe geçme süreçlerini, ardından çalışma hayatlarının evde, mahallede, nasıl deneyimlendiği açıklanmaya çalışılmıştır. Kadın tarım işçilerinin evde, mahallede ve tarlada etnik, toplumsal ve de sınıfsal ayrımlar yaşayarak ötekileştirilmelere maruz kaldıkları yapılan çalışmada elde edilen veriler ile açığa çıkmıştır.

Kürt kadın tarım işçilerinin aile yapılarında, toplumsal cinsiyete bağlı işbölümü olduğu gözlemlenmiş ve yapılan görüşmelerde genel olarak ev işlerinde ve çocuk bakımında kadınların sorumlu tutulduğu açığa çıkmıştır. Kadın tarım işçileri hem tarlada hem evde çalışarak ikili ezilmelere maruz kalmakta ve sürekli “çifte yük” ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Kadınlar, dışarıda ücretli bir işte çalışsalar da ne kazançları ne de sarf ettikleri emekleri erkeklerinki kadar değer görmemekte bu yüzden ev içinde de hala eskisi kadar görev almaya devam etmektedirler. Ve hatta toplumsal zihniyet yapılarının etkisi ile de kadınlardan, evdeki işleri aksatmamaları beklenmektedir ve bu durum onların maruz kaldıkları ezilmeleri arttırmaktadır. Kadın tarım işçilerinden bazıları bu durumu eleştirip ev içerisinde eşit işbölümü olması gerektiğini savunsa da daha yaşlı olan ve eğitim düzeyi daha az olan kadınlar arasında bir hiyerarşi varsayıldığı fark edilmiştir. Kadınlar, ev içinde maruz kaldıkları eşitsiz işbölümünü değiştirmektense, bunu başka bir kadın üzerinden ve bu sefer kendilerinin, o kadın üzerinde egemen olması ile sürdürmek istemektedir. Örneğin bir kız çocuğu ya da gelinler üzerinden, kadınların maruz kaldıkları eşitsiz işbölümü devam ettirilmektedir. Ancak bu yine de erkeklerin kadınlar üzerinde kurduğu egemenlik ile eşdeğer olmamakta kadınlar ev işlerine yine de dahil olmaktadır.

7. SONUÇ

Bu çalışmaya başlarken erkek merkezli çalışmaların erkekler üzerinden tüm insanları ortak sorunlar yaşıyormuş gibi göstermesi eleştirilerek evrensel bir kadın ya da erkek kategorisinin oluşturulamayacağı çünkü her toplumun farklı kültürel normları olduğu açıklanmıştı. Erkekler üzerinde bir genelleme yapılamayacağı gibi kadınlarında kendi aralarında farklılıklarının olduğu Siyah feministler tarafından ortaya çıkarılmıştı. Kesişimsellik ile birlikte insanların deneyimlerinin tek bir açıdansa çoklu bir şekilde ele alınması maruz kaldıkları sorunların daha iyi anlaşılmasını sağlayacağına da tez boyunca yer verildi. Yani kadınlar ataerkil örüntüler ve toplumsal cinsiyet rolleri ile sadece kadın olmalarından kaynaklı değil etnik kimlikleri ve sınıfsal yapıları ile de ayrımcılığa uğrayarak engeller ile karşılaşmaktadır. Bu durum kadın olmalarının ötesinde olduğu için avantajlı kadınlara oranla yaşadıkları tüm ayrımların daha da derinleştiği gün yüzüne çıkmaktadır.

Mevsimlik göç boyunca tarım işinde genelde Kürt işçilerin yer aldığına, etnik ve kültürel ayrımlara maruz kaldıklarına, çalışma ortamlarının ve şartlarının kötü olduğuna, yerel işçiler ile yaşadıkları farklılıklara literatür bölümünde yer verilmişti. Kimi çalışmalarda mevsimlik tarım işçilerinin Kürt işçiler olmasından kaynaklı sosyal dışlanmalara maruz kaldığı, kadınların hem Türkçe bilmiyor oluşu hem de toplumsal cinsiyet rolleri ve ataerkil örüntüler içerisinde daha fazla dışlandığı ve emeklerinin daha fazla sömürüldüğüne de yer verilmişti. Ancak bu çalışmaların çoğu mevsimlik tarım işçiliği üzerinedir. Kimi zaman etnik kimlik ya da kadın olma durumunun tarım işine etkisi irdelense de temel odaklarını tarım işlerindeki çalışma ve barınma ortamlarına dair sorunlar oluşturmaktadır.

Buradan hareketle bu tez Manisa'nın Turgutlu ilçesine mevsimlik göç ile gelen ve ardından bölgeye yerleşerek tarım işlerini sürdüren Kürt kadınların etnisite, toplumsal cinsiyet ve yoksulluk kesişimlerini sosyolojik bir perspektif ile incelemeyi amaçlamaktadır. Saha araştırması sırasında 29 gün boyunca katılımlı gözlem tekniği ile kadınlar ile çalışarak tarım işlerindeki deneyimlerini ve karşılaştıkları zorlukları birebir deneyimledim. Kesişimsel feminist kuram ile birlikte bu kadınların birçok farklılığının olduğunu ve bunların farklı sorunlar yaşamalarına yol açtığını saha içerisinde ve sonrasında gerçekleştirilen mülakatlarda gözlemledim.

Araştırmanın bulgularında kadın tarım işçileri; göç ederek ya da ettirilerek, diline, kimliğine yabancı oldukları, bir mahalleye yerleşmek durumunda kalmışlardır. Mahalle genel anlamda, Kürt nüfusunun yoğun olduğu ve sınıfsal açıdan yoksul kesimi oluşturmaktadır. Öte yandan, mahalle, şehir merkezinin daha dışında, tarlalara yakın bir alanı oluşturmaktadır. Bu bağlamda, mevsimlik göçün etkileri ile oluştuğu söylenebilir. Yerleşikliğin başlangıcında, hastane sıralarında arkalara itilmek, anadilleri ile konuşmalarına tepki gösterilmesi ve kıyafetleri ile alay edilmesi gibi çeşitli ayrımlara, baskılara maruz kalındığı açığa çıkmış ve bu durum, ilçedeki Kürt nüfusunun artması ve Kürt siyasi hareketinde elde edilen kazanımlar ile geçmişe oranla azalmıştır. Ancak kadın tarım işçilerinin birçoğu hala Türkçeye tam hâkim olamamakta ve yıllardır burada yaşamalarına rağmen bu anlamda devlet kurumlarının bir adım atmamasını eleştirmektedir.

Tarım işçiliğinde mevsimlikteki gibi zorlu şartlar, sigortasız ve düşük ücretler ile çalışma durumu devam ettirilmektedir. Mevsimlikte olduğu gibi yerleşiklikte de bir tarım aracısı işçiler ile işverenler arasındaki iletişimi sağlamak ve işçilerin ücretlerinden kesinti yapmaktadır. Buna ek olarak tarım aracısının işçiler arasında yaptığı görev paylaşımı işçiler tarafından eleştirilmekte ve kimi zaman tartışmalara neden olduğu açığa çıkmıştır. Turgutlu'daki tarım işleri yevmiyeli ve götürü işler olarak ikiye ayrılmaktadır. Götürü işlerde işçiler her ne kadar aynı kamyonu doldurmaya çalışsa da sıralarda birbirlerine görevdaş baskısı uygulamaktadırlar. Bu duruma dayıbaşının işçi ayrımı da neden olabilmektedir. Aynı etnik kimlik, aynı mahalle ve aynı kültürden olan kadınların tarım işinde birbirlerine görevdaş baskısı uygulaması çalışma alanında ortaya çıkması beklenmeyen bir veridir. Mevsimlik göç ile tarım işçiliğine gelenler arasında dayanışma ağlarının olduğu ancak yerelde yaşayanlarda bu ağların daha az görüldüğü daha önce dile getirilmişti. Burada da kadınların çalışma ortamında ya da sonrasında birbirlerine yardım ettiği görülmüştür ama bu durum genelde birbirleri ile yakın olan ya da iyi anlaşılan kadınlar arasındadır. Buna karşın kadın tarım işçiler işverenlere, dayıbaşılara ve iş konusunda yaşanan sorunlara karşı işbirliği ve dayanışma içerisinde oldukları yine sahada açığa çıkmış ve bu durum onların politik ortaklıkları ile ilişkilendirilmiştir. Buna ek olarak geçmişe oranla tarlada maruz kaldıkları etnik ayrımlar söylemlerde azalmış gibi dursa da iş alanındaki pratiklerinde hala açığa çıkmaktadır. Türk işçilerin ve Kürt işçilerin ayrı araçlarla işe getirilmesi, Türk işçiler ile işverenlerin birlikte yemek yemesi aslında hala “biz-onlar” ayrımının varlığına işaret eder. Ek olarak tarım işlerinde mevcut olan dayıbaşı ekipleri, farklı bir etnik kimlik ile karşılaşma alanlarını düşürmektedir. Yani dâhil olduğum

dayıbaşı ekibindeki tarım işçilerinin çoğu Kürt işçilerden oluştuğu için işçilerin etnik durumlarında birbirleri ile olan ilişkilerine dair çok fazla veri elde edilememiştir. Ancak Türk işverenler ve Kürt işçiler arasında Uzun'un (2015) da tespit ettiği gibi “ fayda temelli” etnik kimliğe ve siyasi görüşlere girilmeden çatışma ortamlarından uzak ilişkiler kurulduğu açığa çıkmış ve bu durum iki etnik kimlik arasında sınırların hala aşılamamış olduğunun göstergesidir.

Kadın tarım işçilerinin ücretli bir işte çalışarak ev ekonomisine katkı sağlaması hem erkekler hem de kendileri tarafından sadece ek gelir olarak düşünülmekte ve bu durumda onların emeklerinin değersizleşmesini ve görünmezleşmesini devam ettirir niteliktedir. Bu duruma kadınların emekleri karşılığında aldıkları ücretlerin yetersiz olması ve işlerinin sürekli olmayışı da neden olmaktadır. Buna karşın tarım işlerinin sabahın erken saatinde başlayıp gün ortasına doğru bitiyor oluşu kadınları ev içindeki işleri de devam ettirmeye yöneltir. Bu durum toplumsal cinsiyet rollerinin etkisi ile de devam ettirilir. Kadınlar topluma hem işe gidiyor hem de ev işlerini aksatmıyor imajını vermeye çalışır. Buna karşın erkekler kadınların tarım işlerinde daha önce ücretsiz aile işçisi olarak çalışmasından ötürü bir ücret aldıklarında da bu ücreti değerli görmezler. Bu yüzden ev içerisindeki iş bölümünde de yer almazlar. Aynı işe giden kadın ve erkeklerde dahi evdeki işler kadınlara kalmaktadır. Kadınlar hem evde hem de tarlada çalışarak ikili ezilmelere maruz kalırlar. Bu durumda kadınlar üzerindeki toplumsal cinsiyet rollerinin hala baskın olduğunu göstermektedir.

Bu bulgular, mevsimlik işçiliğin ötesinde, yerleşiklik sürecinde de tarım işçiliğinin zorlu koşullarının olduğunu, etnik kimlik, yoksulluk ve toplumsal cinsiyet kesişimlerinin bu zorlukları derinleştirdiğini ortaya koymaktadır. Kürt kadın tarım işçileri, yerleşiklikte dahi çok boyutlu ayrımcılıklara ve yapısal eşitsizliklere maruz kalarak dezavantajlı bir gruba oluşturmakta ve yaşamlarının her alanında zorluklarla mücadele ederek direnmektedir.

Bu tez çalışması öncelikle etnik kimlik, toplumsal cinsiyet ve yoksulluk kesişimlerinin sosyolojik analizlerini derinleştirerek, bu etkenlerin kadınların yaşam deneyimlerini nasıl şekillendirdiğini göstermektedir. Kürt kadın tarım işçilerinin maruz kaldığı çok boyutlu ayrımcılıklar ve yapısal eşitsizlikler, ataerkil örüntüler ve toplumsal cinsiyet rolleri ile ele alınarak kadınların özgün deneyimlerinin daha kapsamlı bir şekilde açıklanmasına olanak tanımaktadır. Çalışmanın kesişimsel feminist yaklaşım ile gerçekleştirilmesi sadece kadınların değil, farklı etnik kimlikte ve farklı sosyoekonomik

statüde olan Kürt kadınların deneyimlerini görünür hale getirerek genelleştirici yaklaşımların ilerisine gitmeyi hedeflemektedir. Araştırmanın bulgularında görüldüğü gibi yerleşiklikte de tarım işçiliğinin zorlukları devam etmekte ve etnik temelli ayrımcılıkların hala sürdüğü ortaya çıkmaktadır. Bu açıdan bu çalışma göç ve yerleşiklik süreçlerine dair yeni bakış açıları sunmaktadır.

Bu tez sosyoloji literatüründeki kesişimsel feminist yaklaşıma katkı sağlarken, tarım işçiliği, göç ve yerleşiklik olgularının da derinlemesine anlaşılmasına yardımcı olmaktadır. Kadınların hem tarladaki hem de evdeki rollerinin toplumsal cinsiyet beklentileri tarafından şekillendiğini ve bundan dolayı çalışsalar da emeklerinin değersizleştiğini göstermektedir. Kürt kadın tarım işçilerinin politik ortaklıkları çerçevesinde gerçekleşen dayanışma pratikleri, Kürt kadınların karşılaştıkları zorluklara karşı direnme stratejilerini de literatüre sunmaktadır. Dolayısıyla bu çalışma tarım işçiliği, etnik kimlik, toplumsal cinsiyet ve yoksulluk kesişimlerini sosyolojik bir perspektifle katılımlı gözlemci olup inceleyerek literatüre alandan kapsamlı ve derinlemesine bilgiler sunmaktadır.

Sonuç olarak, bu çalışma, kadın tarım işçilerinin etnisite, toplumsal cinsiyet ve yoksulluk kesişimlerinde karşılaştıkları çok yönlü sorunları detaylandırarak, tarım sektöründe daha eşitlikçi ve adil uygulamaların hayata geçirilmesi için önemli bir referans noktası sunmaktadır. Kadınların yaşadıkları bu kesişimsel zorluklar, sadece ekonomik değil, etnik, kültürel ve siyasaldır.

8. KAYNAKÇA

- Akbıyık, N., Görücü, İ.,** 2010. Türkiye’de mevsimlik tarım işçiliği: sorunları ve çözüm önerileri. *Hikmet Yurdu Düşünce Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi* 3(5),189-219.
- Alparslan, B.,** 2019. Sojourner Truth ‘un mirası: ben kadın değil miyim? , *Mor Psikoloji* 3, 4-16.
- Ardıç, A.,** 2022. Kimlik çalışmalarında ve politikalarında kesişimsel eleştirinin olanakları. *İstanbul Antropoloji Dergisi*, 2, 97–118.
- Atay, T.,** 2018. “Sunu” Etnografik Hikayeler (iç.), İstanbul: Metis Yayınları, Hazırlayanlar: Rabia Harmanşah ve Z. Nilüfer Nahya, (ss.9-16).
- Avçıl, C.,** 2020 Kesişimsellik: feminizmde kapsam genişlemesine doğru, *Şarkiyat İlmi Araştırmalar dergisi* 12(4), 1290-1312.
- Bağış, R.,** 2020. Her mevsimin işçileri: Denizli’de mahalli mevsimlik tarım işinde çalışan kadınlar, *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 29(4), 138-150.
- Baş, L, Ulukan, N.,** 2020. Fındık tarımında mevsimlik çalışan yerli kadın işçiler: Fatsa örneği, *Fiscaoeconomia*, 4(1), 111-131.
- Başak, S., Kınır, S., Yaşar, Ş.,** 2013. Kadının görünmeyen emeği: ikinci vardiya. Rapor No: 2013/01. Ankara: Anka Kadın Araştırmaları Merkezi.
- Bayhan, V.,** 2022. “Toplumsal cinsiyet ve çalışma hayatı” toplumsal cinsiyet ve sosyoloji (iç.), Konya: Eğitim Yayınevi, Editörler: Olcay Tire ve Erkan Dikici (ss.43-52).
- Bektaş-Ata, L.,** 2020. "Çocukluk mahallesinin kapısını feminist bakışla aralamak", Türkiye’de Feminist Yöntem (iç.), İstanbul: Metis Kitap, Editörler: Emine Erdoğan ve Nehir Gündoğdu, (ss.251-277).
- Bora, A.,** 2010. Kadınların sınıfı- ücretli ev emeği ve kadın öznelliğinin inşası, İletişim Yayınları, İstanbul, s.200
- Bora, A.,** 2017. “Kesişimsellik”, <https://www.birikimdergisi.com/haftalik/8225/kesisimsellik>
- Bora, A.,** 2020. Feminizmin “dalgaları”, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 10 / Feminizm (iç.), İstanbul: İletişim Yayıncılık, Editörler: Feryal Saygılıgil ve Nacide Berber (ss. 506-511).
- Brah, A. Phoenix, A.,** 2004. Ain’t a woman? revisiting intersectionality. *Journal of International Women's Studies*, 5(3), 75-86.

- Büke, A., Çetinkaya, Ö.,** 2009. Emek yoğun tarımsal üretimin mecburlar ordusu: Türkiye’de gezici mevsimlik tarım işçileri, *Doğudan*, 2, 54-68.
- Cho, S., Crenshaw, W., K., McCall, L.,** 2022. “Kesişimsellik çalışmaları alanına doğru: kuram, uygulamalar ve praksis” Feminist Eleştiri Arayışlar ve Müzakereler (iç.), İstanbul, Metis Yayınları, Editörler: Emine Erdoğan ve Demet Gülçiçek, (ss. 47-77).
- Collins, P. H.,** 1996. “Siyah feminist düşüncenin toplumsal yapısı”, Farklı Feminizmler Açısından Kadın Araştırmalarında Yöntem (iç.), İstanbul: Sel Yayıncılık, Derleyenler: Serpil Çakır ve Necla Akgökçe, (ss. 99-122).
- Çınar, S., Lordoğlu, K.,** 2011. Mevsimlik tarım işçileri: marabadan ücretli fındık işçiliğine. Sosyal Haklar Uluslararası Sempozyumu III Bildiri Kitabı, Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi.
- Davis, K.,** 2008. “Intersectionality as buzzword: a sociology of science perspective on what makes a feminist theory successful”, *Feminist Theory*, 9(1), 67–85.
- Dedeoğlu, S.,** 2019. Göç prekaryalaşma ve kadın emeği: Türkiye’de Suriyeli kadınların mevsimlik tarımsal üretimdeki yeri. *Toplum ve Hekim*, 34(3), 187-197.
- Duruiz D.,** 2012. “Mevsimlik tarım işçileri: acınılası kurbanlar mı, Kürt emekçiler mi? 1 *Perspectives*, 3, 32-36
- Ecevit Y.,** 2011 “Türkiye’de kadın emeği konulu çalışmaların feminist tarihçesi”, Birkaç Arpa Boyu... 21. Yüzyıla girerken Türkiye’de Feminist Çalışmalar Prof. Dr. Nermin Abadan Unat’a Armağan (iç.), İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, Editörler: Serpil Sancar ve Pelin Özer, (ss. 121-165).
- Ecevit, Y.,** 2021. Toplumsal cinsiyet eşitliğinin temel kavramları eğitim materyali, Ceid Yayınları, Ankara.
- Erdoğan, E.,** 2020 “Suçluyum, çaresizim, kızgın ve kırgınım: feminist sahanın duyguları, gücü ve etiği”, Türkiye’de Feminist Yöntem (İç.), İstanbul, Metis Yayınları, Editörler: Emine Erdoğan ve Nehir Gündoğdu, (ss. 278-306).
- Ertürk, A. S.,** 2016, Ekim. Tarımsal faaliyetlerde çalışan Suriyeli sığınmacılar: Altınözü (Hatay) Tücaum Uluslararası Coğrafya Sempozyumu, Ankara, Türkiye.
- Fidan, F.,** 2020. Tarımda çalışan kadınların çalışma koşulları üzerine bir araştırma: Pamukova örneği, *Ispen 5th International Conference On Social Sciences & Humanities*, November s. 13-15, 2020 / Ankara, TURKEY.
- Geçgin, E.,** 2009. Ankara Polatlı örneğinde sosyal dışlanma açısından mevsimlik tarım işçiliği, *Ankyra: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(1), 3-35.
- Geertz, C.,** 2020. Kültürlerin Yorumlanması, İstanbul, Dergah Yayınları, s.615.

- Giddens, A., Sutton P. W.,** 2016. Sosyoloji, İstanbul, Kırmızı Yayınları, s.1167.
- Göközkut, B., Yücesahin, M., M.,** 2021. Çalışan kadınların ev emeğine yönelik anlatıları üzerine içeriksel bir analiz. *Journal for Women's Studies* 22(1), 83-106.
- Graballe-Çeliker, A.,** 2018. “Gelin, anne, yabancı ve araştırmacı: Türkiye'deki Kürt işgücü göçü incelemesinde konumsallık”, *Etnografik Hikayeler* (iç.) İstanbul: Metis Yayınları, Hazırlayanlar: Rabia Harmanşah ve Z. Nilüfer Nahya, (ss.137-150).
- Gülçiçek, D.,** 2022. “Feminist tarih ile ilişkilenmek: dönemler, tanımlar, eklemeler”, *Feminist Eleştiri Arayışlar ve Müzakereler* (iç.), İstanbul, Metis Yayınları, Editörler: Emine Erdoğan ve Demet Gülçiçek, (ss:105-125).
- Gülçiçek, D.,** 2023. “Seksenli yıllarda feminist kadın hareketleri: kişisel politik yapmak”, *Türkiye'nin 1980'li Yılları* (iç.), İstanbul: İletişim yayıncılık, Hazırlayan: Mete Kaan Kaynar, (ss. 771-792).
- Güneş, F.,** 2017. “Yoksulluk söyleminin toplumsal cinsiyet açısından yoksunluğu”, *Akademide Yolculuk Mehmet C. Ecevit'e Armağan* (iç.), İstanbul: Notabene Yayınları, Derleyenler: Aynur Özügürlü vd. (s.243-266).
- Gürsoy, Ö. B.,** 2021. “Bir yaşam biçimi olarak dışlanma: Türkiye’de mevsimlik tarım işçileri”, *Sınıftan Sınıfa Fabrika Dışında Çalışma Manzaraları* (iç.), İstanbul: İletişim yayıncılık, Derleyen: Ayşe Buğra, (ss. 33-65).
- Harding, S.,** 1996. “Feminist yöntem diye bir şey var mı?”, *Farklı Feminizmler Açısından Kadın Araştırmalarında Yöntem* (iç.), İstanbul: Sel Yayıncılık, Derleyenler: Serpil Çakır ve Necla Akgökçe, (ss. 34-47).
- Hartmann, H.,** 2020. “Marksizmle feminizmin mutsuz evliliği”, *Kadının Görünmeyen Emeği* (iç.), İstanbul: Yordam Kitap, Derleyenler: Gülnür Acar Savran ve Nesrin Tura Demiryontan, (ss. 157-206)
- Haviland, A., W., Prins, E., L., H., Walrath, D., McBride, B.,** 2008. Kültürel Antropoloji, İstanbul, Kaknüs Yayınları, s.922
- hooks, b.,** 2022. *Feminizm Herkes İçindir*, İstanbul, bgst yayıncılık, s.146
- Kandiyoti, D.,** 2013. *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar*. İstanbul: Metis Yayınları. S.241
- Kaya, A., Işık, E.,** 2014. “Türkiye’de zorunlu göç: paranın götürdüğü yere git” *Farklılıkların Birlikteliği: Türkiye ve Avrupa’da Bir Arada Yaşama Tartışmaları* (iç.) İstanbul: Hiperlink Yayınları, Editör: Ayhan Kaya.
- Keyder, Ç., Yenal Z.,** 2021. *Bildiğimiz Tarımın Sonu: Küresel İktidar ve Köylülük*. İstanbul: İletişim Yayıncılık, s. 237.

- Küçükırca, A.,** 2012. Etnisite, toplumsal cinsiyet ve sınıf ekseninde mevsimlik Kürt tarım işçileri, *Toplum Ve Kuram*, sayı:6-7, s:197-218.
- Kümbetoğlu, B.,** 1996. “Gizli işçiler: kadınlar ve bir alan araştırması”, Farklı Feminizmler Açısından Kadın Araştırmalarında Yöntem (iç.), İstanbul: Sel Yayıncılık, Derleyenler: Serpil Çakır ve Necla Akgökçe, (ss.230-238).
- Mies, M.,** 1996. “Feminist araştırmalar için bir metodolojiye doğru”, Farklı Feminizmler Açısından Kadın Araştırmalarında Yöntem (iç.), İstanbul: Sel Yayıncılık, Derleyenler: Serpil Çakır ve Necla Akgökçe, (ss. 48-64).
- Mojab, S., Carpenter, S.,** 2020. “Marksizm, feminizm ve “kesişimsellik”, Türkiye’de Feminist Yöntem (iç.), İstanbul: Metis Kitap, Editörler: Emine Erdoğan ve Nehir Gündoğdu, (ss.112-122).
- Mutlu, Y.,** 2018. “Biz ve onlar sarkacında: bir "Türk" kadın araştırmacı olarak Türkiye’de zorunlu Kürt göçü çalışmanın şeceresi”, Etnografik Hikayeler (iç.) İstanbul: Metis Yayınları, Hazırlayanlar: Rabia Harmanşah ve Z. Nilüfer Nahya, (ss. 35-55).
- Nahya, Z.N., Harmanşah, R.,** 2018 “Giriş: kendini ve ötekini yazmak”, Etnografik Hikayeler (iç.) İstanbul: Metis Yayınları, Hazırlayanlar: Rabia Harmanşah ve Z. Nilüfer Nahya, (ss. 17-34).
- Neuman, W.L.,** 2020 Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nicel ve Nitel yaklaşımlar (2.cilt) 8. Edisyon, (Çeviren: Özlem Akkaya), Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Öksüz, M., Özgür, E.,** 2021. Emegin etnikleşmesi ve feminizasyonu: çay tarımında kadın ve Gürcü emeği, *Coğrafya Dergisi*, 43, 55-75.
- Özbekmezci, Ş., Sahil, S.,** 2004 “Mevsimlik tarım işçilerinin sosyal, ekonomik ve barınma sorunlarının analizi”, *Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 19 (3), 261-274.
- Özkazanç, A.,** 2017. “Türkiye’de kadın hareketi ve kesişimsellik yaklaşımı kesişimsellik tartışması”, Duvarları Yıkarak, Köprüleri Kurmak: Yeni Küresel Feminizmin Yükselişi ve İmkânları. Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği, İstanbul 3-4 Kasım, s. 24-36.
- Özüdoğru, B.,** 2018. Beyaz feminizm ve öteki kadınlar. Siirt *Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6 (12), 304-319.
- Özyeğin, G.,** 2010. “Önsöz”, Kadınların Sınıfı: Ücretli Ev Emeği ve Kadın Öznelliğinin İnşası (iç.), İstanbul: İletişim Yayınları, Editör: Aksu Bora
- Peker, A. E., Saltık, İ.,** 2020. Türkiye’de tarım sektöründe kadın-erkek ücret adaletsizliği: Trbl bölgesi örneği. *Fırat Üniversitesi İİBF Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 4(1), 129-148.

- Punch, F. K.,** 2014. Sosyal Araştırmalara Giriş: Nitel ve Nicel Yaklaşımlar, Siyasal Kitabevi, Ankara, s.278.
- Sarıgöl, P.,** 2020. Kesişimsellik teorisi ve farklılıkların feminizmi, *Uluslararası İnsan Çalışmaları Dergisi*, 3(6), 331-352.
- Savran, A. G.,** 2020. “İkinci basıma önsöz”, Kadının Görünmeyen Emeği (iç.), İstanbul: Yordam Kitap, Derleyenler: Gülnür Acar Savran ve Nesrin Tura Demiryontan, (ss. 9-16).
- Scott, J.,** 2010. Toplumsal cinsiyet: faydalı bir tarihsel analiz kategorisi, *Kültür ve Siyasette Feminist Yaklaşımlar* 12, 112-138.
- Smead, A.,** 1980. İşbirliği ve rekabet. *Kurgu*, 3 (1) , 376-385.
- Stanley, L., Wise, S.,** 1996. “Feminist araştırma sürecinde, metod, metodoloji ve epistemoloji”, Farklı Feminizmler Açısından Kadın Araştırmalarında Yöntem (iç.), İstanbul: Sel Yayıncılık, Derleyenler: Serpil Çakır ve Necla Akgökçe, (ss. 67-98).
- Taş, G.,** 2016. Feminizm üzerine genel bir değerlendirme: kavramsal analizi, tarihsel süreçleri ve dönüşümleri, *Akademik Hassasiyetler* 3(5), 163-175.
- Tire, O.,** 2016. Türkiye’de ev işçilerinin dünü ve bugünü, *Munzur Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 5(9), 34-43.
- Tire, O.,** 2017. Toplumsal cinsiyet rolleri açısından Türkiye’de kadın yoksulluğu, *Mavi Atlas*, 5(1), 97-112.
- Topçuoğlu, A. , R.,** 2010. “Kapitalizm ve ataerkillik enformel alanda nasıl eklemlenir bilinçli saklama ve saklayarak değersizleştirme mekanizmalarının ev eksenli çalışmada işleyişi” Kapitalizm Ataerkillik ve Kadın Emeği (iç.), İstanbul: SAV Yayınları, Derleyenler: Saniye Dedeoğlu ve M. Yaman Öztürk, (s. 79-132).
- Uzun, E.,** 2015. Kürt fındık işçileri: bir etnik karşılaşma mekânı olarak Akçakoca, *Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi*, 1(1), 100-132.
- Yaman Ö., M. Akduran. Ö.,** 2010. “Tütün tarlalarında kadın emeği: Bafra’da tütün üreticisi olmak” Kapitalizm, Ataerkillik ve Kadın Emeği: Türkiye Örneği (iç.) İstanbul: SAV Yayınları, Derleyenler: Saniye Dedeoğlu ve M. Yaman Öztürk, (ss. 215–248).
- Yaman, M.,** 2020. “Karşılıksız ev içi emek: teorik ve politik tartışmaların izini sürmek” Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 10 / Feminizm (iç.), İstanbul: İletişim Yayıncılık, Editörler: Feryal Saygılıgil ve Nacide Berber, (ss. 602-612).

- Yaman, Ö. M.,** 2019. “Tarımsal üretimde kadın emeği: tarihte kısa bir gezinti”, Aramızda Kalmasın Kır, Kent Ve Ötesinde Toplumsal Cinsiyet (iç.), Ankara, (der. Şendeniz, Ö.) (ss. 57-61).
- Yaman, Ö. M.,** 2010. “Ücretli iş ve ücretsiz bakım hizmeti ekseninde kadın emeği: 1980’lerden 2000’lere” Kapitalizm Ataerkillik ve Kadın Emeği (iç.), İstanbul: SAV Yayınları, Derleyenler: Saniye Dedeoğlu ve M. Yaman Öztürk, (ss. 27-80).
- Yıldırak, N., Gülçubuk, B., Gün, S. Olhan, E., Kılıç, M.,** 2003. Türkiye ‘de gezici ve geçici kadın tarım işçilerinin çalışma ve yaşam koşulları ve sorunları, Ankara: Tarım-İş -Türkiye Orman-TOPRAKSU-Tarım Sanayii İşçileri Sendikası.
- Yıldız, R., Yanat, Ö.,** 2020. “Editörden”, R. Yıldız ve Ö. Yanat (ed.) *Jineoloji* 16, 5-9.
- Yılmaz, N.,** 2004. Kapitalist Küreselleşme Ve Kadın Emeği <https://bianet.org/haber/kapitalist-kuresellesme-ve-kadin-emegi-45618>

EKLER
EK 1: KATILIMCILARIN DEMOGRAFİK BİLGİLERİ

Katılımcılar	Yaş	Yerleşiklik süresi	Eğitim durumu	Medeni hali	Nereden göç ettiği
Irmak	54	24	Okur-yazar değil	Evli	Mardin
Nehir	40	18	Okur-yazar değil	Evli	Mardin
Hevi	50	40	İlkokul	Evli	Şanlıurfa
Yağmur	38	18	Ortaokul	Evli	Mardin
Berfin	48	30	İlkokul	Evli	Mardin
Deniz	55	22	Okur-yazar değil	Evli	Mardin
Güneş	60	30	Okur-yazar değil	Eşini kaybetmiş	Mardin
Toprak	48	30	İlkokul	Evli	Mardin
Arya	30	12	İlkokul	Evli	Mardin
Özgür	51	45	İlkokul	Boşanmış	Mardin